

AIDAI

1952
NR. 7

TURINYS

September, 1952

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunk Port, Maine. Subscription $5.00 yearly in U. S. A.; single copy 50c.; Canada $5.25, single copy 55c.: Foreign $6.00.—Entered as second class matter at the post office at Kennebunk Port, Maine, February 7, 1950, under the act of March 3, 1879. Additional entry at Brooklyn, N. Y.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1952 METAI RUGSĖJO MĖNUO NR. 7 (41)

TIESA IR TEISĖ

A. MACEINA

Ruošiantis mums atkurti savą valstybę, iškyla vienas gana painus ir nelengvai išsprendžiamas klausimas: kokią vietą mūsojoje valstybėje užims pasaulėžiūrinės bendruomenės, besireiškiančios bažnyčių, konfesijų, sektų ir įvairių organizacijų pavidalu? Kokias teises jos turės visuomeninėje mūsų santvarkoje? Ar visos jos bus prieš įstatymus lygios?

Iš sykio atrodo, kad kelti šį klausimą yra brautis į atviras duris. Juk argi pati demokratinė valstybė laiduoja *visiems* laisvės ir lygių teisių? Argi pasaulėžiūrinės bendruomenės čia gali sudaryti kokią nors išimtį? Teisė organizuotis yra demokratijoje pagrindinė, ir ji apima ne tik politinę, socialinę ir profesinę sritį, bet taip pat ir pasaulėžiūrinę. O atsiminus, kad sąžinės laisvė yra garantuojama visų demokratinių konstitucijų, atrodo, kad pasaulėžiūrinių bendruomenių teisės savaime darosi aiškios.

Ir vis dėlto šis klausimas nėra toksai paprastas, nes jo sprendime mes susiduriame su tiesa ir klaida. *Ar gali tiesa ir klaida turėti tas pačias teises?* Jeigu *taip*, tuomet tiesa ir klaida atsistoja toje pačioje plotmėje, ir mes patenkame į agnosticizmo bei indiferentizmo pelkes. Jeigu *ne*, tuomet klaidai atstovaujančios pasaulėžiūrinės bendruomenės negali būti prieš įstatymus lygios, ir mes sulaužome demokratinius dėsnius. Pop. Leonas XIII yra pasakęs, kad "yra priešinga protui, jei klaidai teikiamos lygios teisės kaip ir tiesai" (enc. Libertas, liet. vert. 155 p. Lux 1949). Iš kitos pusės, visose demokratinėse valstybėse matome, kad nekatalikiškos pasaulėžiūros bendruomenės (įvairios sektos ir konfesijos) turi tas pačias teises, kaip ir katalikiškosios. Kaip tad iš šio paradokso išbristi? Koks gi iš tikro yra santykis tarp tiesos ir teisės?

Pop. Pijus IX garsiajame klaidų sąraše, vadinamame "Syllabus" (1864 m.), pasmerkė tokį teigimą: "Pagirtinai yra kai kuriose katalikų šalyse įstatymų nustatyta, kad imigruojantiems į ten asmenims leidžiama viešai atlikinėti betkokį savo kultą" (liet. vert. 24 p. Lux, 1949). Vadinasi, *leidimas viešai atlikti nekatalikiškos religijos kultą popiežiaus yra smerkiamas.* Tą patį sako ir pop. Leonas XIII: "Valstybė be Dievo nusižengia teisingumui ir protui. Tas pat tenka pasakyti apie tokią valstybę, kuri, kaip sakoma, su visomis religijomis yra lygi ir joms visoms pripažįsta tas pačias teises. Tokios valstybės laikysena praktikoje sutampa su bedieviškos valstybės nusistatymu" (enc. Libertas, liet. vert. 126 p.).

Pripažinti tad visoms religijoms vienodas teises reiškia elgtis bedieviškai. Tačiau paskaitykime mūsų valstybės 1922 m. konstituciją, kurios "visą ruošimo darbą nešė adv. Antanas Tumėnas su kitais krikščioniškojo bloko teisininkais" (įžanga į šios konst. leidimą 1949 m. Vokietijoje; Tėvynės Sargo biblioteka, p. 6) ir už kurią "balsavo tik krikščioniškasis blokas" (ten pat). Šios konstitucijos 10§ sako: "Negali būti teikiama ypatingų privilegijų nei mažinama teisių piliečiui dėl jo kilmės, *tikėjimo*, tautybės". Vadinasi, tikėjimas — vistiek koks jis būtų, nes konstitucija apie jo tiesą ar klaidą nesprendžia — yra pastatomas toje pačioje plotmėje, kaip kilmė ir tautybė, kurios nėra nei teisingos nei neteisingos, ir todėl neteikia Lietuvos piliečiui nei privilegijų nei nemažina jo teisių. Nuosekliai tad tos pačios konstitucijos 83 § sako: "*Visoms* esamoms Lietuvoje tikybinėms organizacijoms Valstybė *lygiai* pripažįsta teises tvarkytis taip, kaip jų kanonai ar statutai reikalauja, *laisvai* skelbti savo tikėjimo mokslą ir atlikti savo kul-

to apeigas, steigti ir tvarkyti savo kulto namus, mokyklas, auklėjimo ir labdarybės įstaigas, steigti vienuolynus, tikybines kongregacijas, brolijas, uždėti savo nariams mokesnių tikybinių organizacijų reikalams, įgyti kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą ir jį valdyti". Taigi: organizacijos, mokymo ir kulto laisvė yra mūsų konstitucijos suteikta *visoms* religinėms bendruomenėms *be skirtumo*. Ir visą demokratinį tarpsnį (ligi 1926 m.) šios teisės buvo nepakeistos ir net praktikoje nesužalotos. Ir katalikai, ir protestantai, ir žydai, ir mahometonai galėjo atlikti viešai ir privačiai savo apeigas, turėti bažnyčias ar maldos namus, leisti savo laikraščius ir knygas, steigti organizacijas, šaukti susirinkimus ir juose skleisti savo idėjas. Vadinasi, tiesa ir klaida mūsų valstybėje turėjo tas pačias teises. Nuostabiausia betgi, kad šios lygios teisės buvo suteiktos pačių katalikų rankomis, neprotestuojant prieš tai nei mūsų vyskupams nei Romai. Bet ar dėl to mūsų valstybė jau buvo tapusi bedieviška? Ar dėl to mes buvome patekę į indiferentizmą ir laicizmą?

Tai vienas pavyzdys. Stabtelkime truputį prie kito.

1945 m. liepos 17 d. buvo paskelbta naujoji Ispanijos konstitucija — el Fuero de los espanoles. Prieš tai ji buvo priimta Kortezų Rūmų ir Romos patvirtinta (plg. La Vie intell. 1948 m. liepos mėn. 12 p.). Jos 6§ sako: "Išpažinimas ir praktikavimas katalikų religijos, kuri yra ispanų valstybės religija, naudosis oficialine globa. Niekas nebus skriaudžiamas dėl savo religinių įsitikinimų ir privatinio kulto praktikos. Nebus leidžiama kitokių apeigų ar viršinių pasireiškimų kaip tik katalikų religijos". Taigi Ispanijoje tiesai ir klaidai pagrindinis valstybės įstatymas neteikia tų pačių teisių. Žmogus gali tikėti, kaip jis nori, ir gali *privačiai* reikšti šį savo tikėjimą. Už tai jis nebus skriaudžiamas, kaip yra buvę inkvizicijos laikais. Tačiau *viešas* šio tikėjimo pareiškimas Ispanijoje yra leidžiamas tiktai katalikams. Praktikoje šis tiesos ir klaidos teisių skirtumas netruko pasirodyti. Protestantai, pasinaudodami minėtu konstitucijos paragrafu, pradėjo atidarinėti seniau uždarytas savo bažnyčias ir koplyčais, statytis naujų, steigti savo misijų centrus, skleisti savo idėjas žodžiu ir raštu. Juk niekas negali būti skriaudžiamas dėl savo religinių įsitikinimu. Tačiau Ispanijos katalikai sujuzdo. Pasirodė ganytojiškų laiškų (kard. Seguros, Sevilijos arkivyskupo; Mgr. Casaus, Barcelonos vyskupo), straipsnių laikraščiuose, kuriuose buvo nurodoma, esą, protestantizmas kėsinasi prieš Ispanijos katalikybę ir gresia religinei krašto vienybei. Studentai pradėjo ruošti demonstracijų ir plūsti protestantus. Jais pasekė ir minia. Granollers miestelyje buvo išniekinta mažutė, rūsyje esanti baptistų koplyčia: sulaužytos kėdės, išdaužyti langai, išdraskyta biblioteka. Barcelonoje įvyko tas pat: čia buvo išniekinta metodistų koplyčia. Madride Trafalgar gatvėje buvo didelė, graži anglikonų koplyčia, atnaujinta 1947 metais ir priklausanti vienai anglų draugijai. Būrys studentų nutarė nueiti į šią koplyčią ir sugiedoti "Salve Regina". Žinoma, koplyčios prižiūrėtojai pasipriešino. Tuomet studentai sulaužė suolus, kėdes, išdaužė langus ir ant baltų sienų prirašė "Viva la Virgin — Tegyvuoja Marija". Policija visur atvyko "per vėlai". Po to sekė, žinoma, svetimų valstybių protestai, pirmoje vietoje Anglijos, ir aštrūs užsienio spaudos pasisakymai tiek prieš Franko režimą, tiek prieš kat. Bažnyčią. Ar *šiuo būdu* Ispanijos valstybė tapo katalikiška? Ar *šitoks* tiesos ir klaidos teisių skyrimas atitinka Bažnyčios dvasią? Kaip išspręsti šį keistą paradoksą?

Atrodo, kad kelią šio klausimo sprendimui yra nurodęs pats Kristus. Kartą Jis pasakė apaštalams šitokį prilyginimą: "Dangaus Karalystė yra panaši į žmogų, kurs pasėjo savo dirvoje geros sėklos. Bet, žmonėms bemiegant, atėjo neprietelis, pasėjo kviečiuose raugių ir nuėjo sau. Kai želmuo paaugo ir užmezgė vaisių, tuomet pasirodė ir raugės. Šeimininko tarnai atėjo ir jam tarė: "Viešpatie, argi ne gerą sėklą pasėjai savo dirvoje? Iš kurgi atsirado raugių? Jis jiems atsakė: Tai padarė žmogus neprietelis. Tarnai jam sakė: Jei nori, mes eisime ir išrinksime jas. Jis atsakė: Ne, kad kartais rinkdami rauges, neišrautumėte draug su jomis ir kviečių. Palikite vienus ir kitus augti iki pjūties" (Mt 13, 24-30). *Raugės ir kviečiai čia yra piktų ir gerų žmonių simbolis*. Iš Viešpaties rankų išeina tiktai gerieji, nes Jo sėkla yra Tiesa. Tačiau amžinasis Dievo neprietelius į Tiesą primaišo klaidos, melo, blogio ir tuo būdu sugadina dangaus karalystės pasėlį. Ir tai trunka visą žemiškosios istorijos metą. Tai vyksta visose žemiškojo gyvenimo srityse — tiek Bažnyčioje, tiek valstybėje. Kaipgi tad Viešpats atsako į šį piktojo prado atsiradimą savo darbuose? Jis leidžia piktiesiems gyventi šalia gerųjų. Jis lydina ant abiejų lietų ir šviesdina saulę. Kitaip sakant, *žemės gyvenime Dievas teikia tas pačias teises geriesiems ir blogiesiems*. Jis nesutinka su žmogaus pasisiūlymu eiti ir išrinkti rauges, vadinasi, sunaikinti piktuosius. Ar tai reiškia, kad Viešpats čia atsistoja indiferentizmo pusėje? Anaiptol! Tai tik reiškia, kad *tiesos ir klaidos atskyrimą Jis pasilaiko pats sau, neleisdamas žmogui būti žmogaus teisėju*. Jis aiškiai sako savo tarnams: "Pjūties metu aš pasakysiu savo pjovėjams: Pirma išrinkite rauges ir suriškite jas į pėdelius sudeginti, o kviečius sukraukite į mano kluoną" (Mt 13, 30). Klaida ir blogis bus iš būties pašalinti, bet tik paties Dievo tiesioginiu įsikišimu pastarąją istorijos valandą. O kol istorija vyksta, tol blogio pradai maišosi su gėrio pradais, tol raugės auga kartu su kviečiais, tol blogosios žuvys plaukioja kartu su gerosiomis (plg. Mt 13, 47). Kiekvienas žmogaus bandymas pagreitinti šį Viešpaties išsprendimą ir jau pačioje istorijos eigoje vykdyti tai, kas yra patikėta angelams pjovėjams (plg. Mt

13, 49-50), gresia pavojumi kartu su raugēmis išrauti ir kviečius, vadinasi, *sunaikinti ir esantį gērį*. Žmogaus sprendimai šiuo atžvilgiu yra labai naivūs: norėdamas pašalinti klaidą, žmogus nukerta klystančią galvą. Todėl Kristus šitokio sprendimo nepriima ir jo vykdyti neleidžia. Jis liepia laukti pjūties meto.

Kodēl? Kodēl Kristus savoje Karalystēje, kiek ji yra žemiška ir istorinē, tiesai ir klaidai— kviečiams ir raugēms — teikia tas pačias teises, leisdamas joms augti toje pačioje dirvoje, naudotis tuo pačiu maistu, ta pačia drēgme, ta pačia šviesa ir tuo pačiu oru? Kodēl iš kitos pusēs Jis vis dēlto istorijos pabaigoje klaidą ir blogį — rauges — sunaikina? Atsakymą į šiuos klausimus galime rasti tiktai tame giliame skirtume, kuris yra tarp tiesos ir teisēs.

Kas yra tiesa? Šis Piloto klausimas nēra lengvai išsprendžiamas. Kristus į jį yra atsakęs: "Aš esu . . . Tiesa". *Jis vienintelis*. Joks kitas asmuo negali pasakyti apie save "aš esu tiesa". Jis gali tik sakyti, kad jis turįs tiesos, kad jis gyvenąs pagal tiesą, kad jis laikąsis tiesos. Tiesa žemiškoje mūsų egzistencijoje visados yra bendra ir idējinē. Ji stovi viršum mūsų, kaip mūsų apsprendimas. Bet kaip tik todēl ji nēra asmeninē. Tiktai Kristuje tiesa yra apsireiškusi asmeniniu pavidalu. Niekur kitur! Žmogiškoje tikrovēje tiesa visados yra abstrakti. Ji yra idēja. Tačiau kaip tik todēl *tiesa niekados nēra ir negali būti teisēs subjektas*. Teisē yra esmingai *asmeninis* dalykas. Ji yra teikiama ne idējoms, ne abstrakcijoms, ne bendrybēms, bet žmonēms. *Teisēs subjektas yra tiktai žmogiškasis asmuo*. Nebūdama asmeninē, tiesa nestovi toje pačioje plotmēje su teise. Tiesai teisių negalima nei teikti nei neteikti, nes ji yra kitos tvarkos dalykas. Todēl tiesos ir teisēs klausimas yra klaidingai pastatytas pačiuose savo pagrinduose. Jis visuose savo nariuose yra dviprasmis, todēl neatsakomas nei taip, nei ne. Jeigu *teisēs* žodžiu suprasime *abstraktų* tiesos ir klaidos sutapatinimą, tuomet, aišku, bus protui priešinga tiesai ir klaidai teikti tas pačias teises, vadinasi, tiesą ir klaidą statyti toje pačioje plotmēje. Bet jeigu *teisēs* žodžiu suprasime žmogaus asmens *praktines* galimybes žemiškajame valstybēs gyvenime, tuomet nebus jokio priešingumo protui, jeigu šventieji ir nusidējēliai, krikščionys ir nekrikščionys naudosis šiomis galimybēmis *vienodai*. Tas pat yra ir su tiesos žodžiu. Jeigu *tiesa* vadinsime abstraktų principą, tuomet, aišku, jis bus vyriausias viso ko apsprendējas ir aukštesnis už tai, kas jo neišreiškia arba tik netobulai išreiškia. Bet jeigu tiesą taikysime konkretiems asmenims, tuomet jie nē vienas jos tobulai neišreikš, todēl visi atsistos toje pačioje plotmēje.

Todēl kai pop. Leonas XIII sako, kad "yra priešinga protui, jei klaidai teikiamos lygios teitēs kaip ir tiesai", jis turi galvoje tiesos ir klaidos sugretinimą *abstraktinēje principo plotmēje*. Kas šitokias vienodas "teises" tiesai ir klaidai teiktų, tas būtų indiferentas, agnostikas, laicistas, bet nebe krikščionis. Bet kai mūsų 1922 m. konstitucija pripažįsta lygias teises "visoms esamoms Lietuvoje tikybinēms organizacijoms", ji turi galvoje žmogiškųjų asmenų *praktines galimybes valstybēje* ir vykdo ne ką kita, kaip paties Kristaus prilyginimą — leisti vienodai raugēms augti šalia kviečių, nes ne konstitucijos dalykas yra jas išrinkti. Valstybē nēra tasai Viešpaties pašauktasis angelas pjovējas. Ji yra *tiktai dirva*. Todēl ne ji apsprendžia, kas joje turi augti ir kas ne. Tuo tarpu Ispanijos konstitucijoje šie du dalykai — tiesa ir teisē — kaip tik yra nelaimingai sujaukti. Pripažindama katalikų religiją valstybine, ši konstitucija išreiškia *principinę krikščionybēs tiesą* ir tuo pačiu jos kilnumą, palyginus ją su kitomis religijomis ar konfesijomis. Tačiau neleisdama nekatalikams reikšti savo įsitikinimų viešumoje, ji pažemina *žmogiškąjį asmenį*, nes *konkretų* nekataliką pastato menkesnēje plotmēje valstybēs akyse, negu *konkretų* kataliką, kas yra neleistina tiek religijos, tiek demokratijos atžvilgiu. *Katalikybē nēra tas pat, kas ir katalikai*. Valstybē teikia teisių ne katalikybei, bet katalikams—konkretiems jos piliečiams, išpažįstantiems katalikiškąją religiją. Katalikybē savyje jokių teisių iš valstybēs neprašo, nes ji yra aukštesnis dalykas už bet kokią valstybę. Teisių reikalingi ne katalikiškieji principai, bei katalikiškieji žmonēs. Tačiau kadangi konkretūs katalikai katalikiškosios Tiesos pilnatvēs nē vienas neturi ir *šiuo atžvilgiu* negali būti lyginami su nekatalikais — tokį palyginimą tegali padaryti tik Dievas—, iš kitos pusēs kadangi teisē kasdienoje yra suprantama ne kaip principinis tiesos ir klaidos lyginimas, bet kaip praktinēs galimybēs žmogui gyventi valstybēje, tuo pačiu nēra jokio pagrindo, kad katalikai turētų didesnių valstybēje teisių, negu nekatalikai. Šia prasme mūsoji 1922 m. konstitucija nebuvo bedieviška ir nenusižengē minētam pop. Leono XIII teigimui. Iš kitos pusēs dabartinē Ispanijos konstitucija negali būti laikoma katalikiška, kadangi ji neteikia žmogaus asmeniui vienodų galimybių augti žemēs gyvenimo dirvoje, ko aiškiai reikalauja pats Kristus.

Koks tad yra santykis tarp tiesos ir teisēs? Toks pat, kaip tarp principo ir praktikos. Tiesa yra principas, teisē yra praktika. Tiesa yra bendra, teisē yra asmeninē. Todēl duoti vienodų teisių teisingiesiems ir klystantiesiems dar nereiškia pripažinti, tiesą stovint toje pačioje plotmēje su klaida. Kai Kristus nepasmerkē sugautos svetimoteriaujant moters, bet ją paleido laisvą, Jis tuo anaiptol nepateisino svetimoterystēs ir jos nepastatē toje pačioje plotmēje su moterystēs ištikimybe. Jis tik parodē, kad svetimoterystēs nuodēmē nebūtinai turi būti baudžiama, užmušant žmogų akmenimis, kaip to reikalavo Mozēs įstatymas. Kai mūsų konstitucija teikē vienodas teises žydams ir katalikams, ji anaiptol katalikybēs negretino su judaizmu. Taip pat kai

APIE LAIKĄ IR ŽMONES

KNYGOS — MIELOSIOS DRAUGĖS

JONAS AISTIS

Į knygų pasaulį mane įvedė tėvas. Jis jų apsčiai turėjo ir mėgo jas kaip tikras bibliofilas: švarias, aptaisytas, tvarkingai sustatytas. Ir skaitė jis ypatingai: pamaldžiai susikaupęs, nušvitęs, patylomis judindamas lūpas; vertė lapus labai atsargiai savo kietais ir neišprausiamais pirštais; pūtė lapus, kad atsiskirtų. Skaitė liuoslaikiu — sekmadieniais ir šventėmis, — apėjęs laukus ar gyvulius, kad niekas jo netrukdytų. Brolis gal dar buvo tvarkingesnis už tėvą, bet jis knygas mėgo aistringai ir pavydžiai: slėpė, rakino ir niekam jų paliesti neleisdavo. Man stigo jų meilės ir pagarbos knygai. Tėvas mane bardavo ir mokė, kad aš brutaliai su knygomis nesielgčiau, o brolis niekad į kitų reikalus nesikišo, bet, esu tikras, jis mane barbaru laikė. Man knyga buvo tik skaitymo įnagis ir daugiau niekas. Skaičiau daug ir viską; nuo Alfonso Liguori iki maldaknygės, nuo Ponson du Terrail iki Dantės, nuo Joakimo de Fiori iki bevardžio "Vadovo į šv. Jokūbą Komposteloje". Tvarkingiau skaičiau tik graikų ir lotynų autorius. Bet tai buvo labai vėlai — perrašinėjant tezę: kasdien po porą valandų, dveji metai su kaupu. Juos skaičiau labai atidžiai ir neskubėdamas. Ir tai nebuvo naujiena, nes gerą dalį tų autorių jau buvau skaitęs, o kaikuriuos net kelintą kartą. Pavyzdžiui, graikų tragikus buvau skaitęs dar gimnazijoje, redaguotus garsaus elenisto F. Zelinskio. Atvejų atvejais grižau prie jų, ir vis juos skaitydavau lyg pirmą kartą, vis atsiverdavo nauji akiračiai, kurių anksčiau nebuvau matęs. Taip, sakysime, Euripidžio Medėja man būdavo tik apviltos meilės skundas, bet kada aš ją skaičiau, netekęs tėvynės, man ji buvo jau tik galingas prarastos tėvynės šauksmas. Dažnai pasiilgstu liuoslaikio ir jei jo man būtų, tai, rodos, nieko kito neveikčiau, tik skaityčiau. Knyga yra geras, įdomus ir mielas draugas.

Skaityti pramokau ketverių su puse metu. Sakau — pramokau, nes skaitymo manęs beveik niekas nemokė. Vieną rudenį pasodino tėvas brolį prie elementoriaus. Pasodino jį gana ceremoningai: ant stalo išpleitojo nemažo formato su skurdžiais paveiksliukais elementorių, įspraudė į rankas baltą vištos plunksną su gale paliktu šepetėliu, kad pirštais knygos nesuteptų, rodė raides ir liepė tarti ir kartoti. Dar buvau moksiams per mažas ir — laisvas. Brolis mokėsi, o kai aš susibardavau su seseria ir neturėdavau su kuo žaisti, eidavau užstalėn ir žiūrėdavau, kaip jis mokosi. Manęs jis arti neprisileisdavo, bet aš ir iš atokiau žiūrėdamas matydavau raidę, ties kuria jis laikydavo plunksną. Taip iš tolo bestebėdamas, išmokau drauge su juo visas raides. Kai jis mokėsi skaityti skiemenis, man staiga paaiškėjo skaitymo paslaptis. Brolis gailiai kartojo: "bē, a - ba; bē, ē - bē; bē, i - bi; bē, o - bo; bē, ū - bū" ir t.t. Stebėjausi, kam taip reikia. Ir kartą, kai tėvas kamantinėjo brolį, paklausiau: "O kam jam reikia "bē, a - ba" skaityti? Jis galėtų tiesiai: "ba, bē, bi, bo, bū". Tėvas pažiūrėjo į mane nustebęs, lyg nesuprasdamas, ką aš sakau, pakėlė akis į lubas ir tarė: "Na, eik čia ir parodyk, kaip reikia skaityti". Pasisodino jis mane šalia savęs, parodė vieną eilutę, kitą, ir aš jas perskaičiau. Tada jis mane pradėjo gaudyti, rodydamas po vieną skiemenį iš vidurio puslapio, bet aš nesuklydau nei karto. Galop jis pakraipė galvą ir tarė: "Gerai! Tai kada tu išmokai?" Lyg nusikaltęs prisipažinau, kad žiūrėjau, kaip brolis mokės. Jis manęs už tai visai nebarė. Bandė tą pat su broliu, bet jam sunkiau sekėsi, tai jis jam liepė, kad mokytųsi, kaip mokęsis, ir išėjo kalvėn. Kartą man bežaidžiant su seseria asloje — gerai neatmenu: tą ar kitą dieną — tėvas patylom pasakė motinai: "Žinai, Mare, mūsų Jonas paviršium skaito; reikia ir jam nupirkti elementorių". Motina sakė, kad aš esu dar mažas ir galįs palaukti, kol brolis išeisiąs visą. Bet tėvas jai atsakęs, kad man reikią kitokio.

Per Kalėdas jis man parnešė visai mažytį, violetiniais viršeliais elementorių, ar ne kun. Ambrazevičiaus sustatytą. Per mėnesį jį visą išėjau. Man tas mokslas jau pradėjo įkyrėti, tai skubėjau, nes buvau įsitikinęs, kad to žmogui pilnai pakanka, bet labai apsirikau. Kai tik elementorių pabaigiau, įbruko man į rankas "Didįjį Šaltinį". Perskaičiau rytines ir vakarines maldas, Dievo ir Bažnyčios "prisakymus", didžiąsias nuodėmes, gerus ir blogus darbus . . . Bet tai dar beveik nei pradžios tos šimtalapės maldaknygės nebuvo. Maniau, kad ne aš ją, bet ji mane pribaigs. Po visų dorybių ir ydų sekė Valandos (tada dar "Adynos"), tai aš jas pradėjau giedoti.

Ispanijos studentai daužė protestantų koplyčios kėdes ir langus, pasiremdami savo Fuero 6§, jog nekatalikai negalį viešai reikštis, jie anaiptol nepasitarnavo tiesai, glūdinčiai jų religijos principuose. *Teisės subjektas yra žmogus, bet ne tiesą reiškiąs principas.* Šiuo atžvilgiu visi žmonės yra lygūs. Demokratijos laimėjimas ir yra tasai, kad ji išgelbėjo žmogaus asmenį iš abstraktinių principų vergijos.

Maniau, kad gerą balsą turiu ir puikiai giedu. Motina draudė šaukti nesavu balsu, o senelis gražumu man vis tą patį kasdien kartodavo: "Jonai, tu rėki, ne giedi!" Jis mane mokė, kaip reikia giedoti, bet aš taip ir nesupratau, kuo mana giesmė buvo bloga: jis pats dusliai, lyg po žeme giedojo, o aš, rodos, dar ir surikti galėjau. Kartą, netekęs kantrybės, piktai tarė: "Tu visai glušas, ir iš tavęs kantaro (giesmininko) nebus — viską trauki vienu balsu!" Senelis buvo, dabar spėju, labai muzikalus, nors balsą turėjo gana silpną. Gi motina vėliau sakydavo, kad aš, besimokydamas skaityti, prarėkęs balsą.

Kai man nusibosdavo šūkauti namie, eidavau pas kaimyną, kur mano riksmo mielai klausydavo kaimyno kiek už mane vyresnis sūnus ir mano metų duktė. Mėgdavau gana dažnai ten savo balsą rodyti, kur vaikas siausdavo, o mergaitė iš skurdžių skudurų rišo lėles. Man atrodė, kad jie bent protarpiais manęs klausydavo, ypač, kai nesavu balsu stengdavausi peršaukti vaikų barnius ir triukšmą. Bet, anot tos pasakos, iki laiko ąsotis vandenį nešа: vieną dieną ėmė ąsa ir trūko . . . Buvau atšaukęs vieną antiponą ir ilsėjausi. Kaimyno sūnus, užsirioglinęs ant krosnies, mane mėgdžiodamas kartojo: "Aš gyvenu ant aukštybių!" Kaimynė, lyg atsakydama, ta pačia gaida suriko: "O velnias tave ten užnešė!" Mane paėmė toks juokas, kad aš pradėjau prunkšti, kovodamas su juoku, bet neišlaikiau ir pradėjau kvatoti. Ta baisiai supyko ir išvarė lauk tarydama, kad mano tenai daugiau nei kojos nebūtų. Daugiau tik namie šaukiau. Skaitymas buvo vienintelis mokslas, kurį įgijau be didelių pastangų ir vargo. Gabus, kaip kiti tvirtindavo, nebuvau: man reikėjo dirbti — ir sunkiai.

Tai dar toli gražu ne viskas. Motina reikalaudavo, kad aš jai garsiai skaityčiau litanijas ir namie likusiems mišių maldas. Ji buvo likusi vienturtė, tai tėvai nenorėjo, kad ji mokslu galvą suktų, ir skaityti nemokėjo, bet visada mėgdavo pasigirti, kad ji mane skaityti išmokiusi. O buvo taip: per vasarą nuo labo ryto ligi vėlaus vakaro lauke bebėgiodamas, gerokai apmiršau skaitymą, gi rudenop ji man pradėjo brukti maldaknygę į rankas. Užprotestavau. Motina: "Skaityk visų šventųjų litaniją!" Aš: "Nenoriu!" Ji: "Skaityk!", o aš: "Nenoriu!" Galop paėmiau knygą, paskaičiau "Kirie, eleison!" ir padėjau. Na, ir pradėjo man ražu kurti pirtį. Sukausi aplink ją ir šaukiau plakamas: "Kirie, eleison! Kriste, eleison!" Ir turėjau skaityt. Mėgau laisvę ir mane ėmė siaubas: argi ta viena knyga man reikės visą laiką skaityti. Kritau į desperaciją, skaičiau graudžiai, apyverksmiais, bet tai kaip tik motinai patiko, ir ji manęs neatleisdavo. Kai tik įsidūkdavau ar seserį pravirkdydavau, tai ji mane ir sodindavo prie knygos. Dėl to ji ir gyrėsi, ir ne be pagrindo, kad ji mane skaityti išmokiusi.

Iš mamos išmokau ir tautinės ambicijos. Brolis mokėsi ilgai. Kartą mus aplankė dvarininkas Daunoravičius. Jis pavartė brolio elementorių ir pradėjo jį labai peikti: "To, pane meistre, kap vaikas išmoks, kad elementorius niekam tikęs". Jis pasisiūlė atnešti savo sūnaus: gražų, su spalvotais paveiksliukais, lenkišką. Po poros dienų vėl užsuko, atnešė tą elementorių ir tarė: "To kap išmoks lenkiškai, to lietuviškai bus vieni juokai." Jis buvo tikrai gražus, tasai elementorius: kieti spalvoti viršeliai su gražiai sušukuotu vaiku, skaitančiu knygą. Viduje buvo taip pat spalvoti paveiksliukai, ir ko ten nebuvo: berniukų, mergyčių, paukštelių, gyvuliukų, žvėrelių, žiogų, peteliškių ir gėlių!. . . Mačiau aš visa tai tiktai vieną kartą, kai visi susirinkę tos knygos žiūrėjo. Brolis man jos nerodė, o man taip knietė pažiūrėti, kad verkdavau. Gal tas brolio kietumas ir mano ašaros ir pražudė tą knygą. Motina neleido broliui iš tos knygos mokytis ir jis nesimokė, bet dažnai ją vartydavo. Taip vieną rytą motina kūreno krosnį ir minkė duoną, o brolis tą elementorių vartė. Aš buvau nustojęs vilties brolį palenkti, tai sėdėjau kitame stalo gale ir žiūrėjau, kaip motina dirbo. Ji vieną kartą pažiūrėjo į brolį, kitą, o jis vis tebevartė. Galop motina nusibraukė nuo rankų tešlą, priėjo, paėmė elementorių ir pasakiusi "Nesulauktų mano galva, kad mano vaikai iš lenkiškų knygų mokytųsi", įmetė jį liepsnojančią krosnį. Kai tėvas sužinojo, kas atsitiko, buvo labai nepatenkintas ir rūgojo motinai: "O jei atėjęs paklaustų, kaip vaikui sekasi iš jojo knygos mokytis, ką aš jam pasakysiu?" Motina kietai atkirto: "Pasakysi jam, kaip buvo, ir viskas".

Kaip matote, pirmųjų savo knygų negalėjau pamėgti: elementorius buvo taip menkas, jog jame, be paskirų trumpų sakinių, nieko nebuvo, o maldaknygė didelio džiaugsmo neteikė. Didžiąją savaitę motina mane su broliu nusiuntė su maldų knygomis bažnyčion. Man, kaip jaunesniam, teko didžioji, o broliui nupirko naują. Nuėjova, suklupova greta prieš šv. Izidoriaus altorių ant tako, kur žmonės kryžiaus kelius ėjo, ir pradėjome skaityt mišių maldas, nors kunigo bažnyčioje nebuvo. "Šaltinis" man taip nusvėrė rankas, jog man net akys iš kaktos lindo, jį belaikant. Žmonės ėjo pro šalį ir mudu stumdė, o mudu klūpėjova, kaip įkasti žemėn. Brolis dar laikėsi ant kojų, o aš, neturėjęs ilgesnio klūpojimo praktikos, visai nekaip jaučiausi: pakinkiai linko ir rankos knygos nepakėlė. Pasiskundžiau broliui, kad daugiau jau negaliu. Jis lengvai klausimą išsprendė: "Jei negali, tai bėk namo". Bet ir man pati išeitis atėjo: neišlaikydamas pats savo svorio, natūraliai atsirėmiau į paraleliai pastatytas klumputes, o knygą atrėmiau į krūtinę. Staiga žiūriu, kad mano knygoje atsirado gražus Nekalto Prasidėjimo paveiksliukas. Maniau, kad jis iš dangaus nukrito. Turėjau nelaimės sufabrikuoti mitą, kad man angelas knygon paveiksliuką įdėjo, o tas "angelas", kaip vėliau paaiškėjo, buvo tretininkė Ulozaitė. Taip mane visi ilgą laiką tuo "angelu" pjovė.

Sekančią žiemą iš kažkur atsirado mūsų namuose lietuviškų pasakų rinkinėlis. Tai buvo skolinta knyga. Neprisimenu, nei keno tos pasakos surinktos, nei kada, nei kur jos išleistos, bet tą knygą norėjau turėti: joje buvo pačios populiariausios ir pačios būdingiausios mūsų pasakos. Niekad jos ir vėliau neteko matyti. Buvau mažas metais ir ūgiu, tai tapau tėvo klientų dyvu. Stambūs vyrai plačiomis ir šiurkščiomis rankomis glostydavo mano rudus plaukus, kai aš tas pasakas jiems skaitydavau. Kartą, ar tikrai mano skaitymo sujaudinti, ar tik cavaleria rusticana vedini, trys vyrai man davė pinigų: du po auksiną, o vienas net pusrublį — knygoms pirkti. Motina privertė mane jiems rankas pabučiuoti. Nuosavybės jausmas manyje dar nebuvo įsikūręs, tai pirmąjį savo honorarą atidaviau tėvui. Jis, aišku, juos knygoms išleido.

Tėvo lektūra buvo labai speciali: religija tik ir mokslas. Ypač mėgo ir pirko Geručio populiarizacijas: "Sodiečio dangus" ir panašias. Jis turėjo net jojo verstą Zoologiją, spėju — labai brangią knygą. Tėvas mėgdavo kalbėti ir ginčytis religinėmis ir mokslinėmis temomis su savo klientais kalvėje ir su savo dėde namuose. Jo dėdė buvo skeptikas. Kai tėvas tvirtindavo, kad žemė apvali ir sukasi aplink save ir saulę, dėdė į jį su pasigailėjimu žiūrėdavo ir sakydavo: "Kaziuk, nagi tik tu pagalvok, ar ji gali taip į visas puses sukinėtis! Jei ji suktųsi, tai seniai mums visiems būtų galvas nusukusi". Tėvas mėgindavo atremti mokslo dėsniais ir net su obuoliu parodyti, kaip ji sukasi. Dėdė buvo nepajudinamas ir laikėsi savo kosmologijos: jam žemė buvo plokščia ir dargi net su briaunomis, kad marių vanduo neišsilietų, o saulė bėgo aplink. Juodu kartais taip įsikarščiuodavo, kad vienas kitą beveik kvailiais išsivadindavo. Klausimas vis likdavo atviras, ir jie mielai prie jo grįždavo. Paskutinis dėdės argumentas būdavęs: "Jei žemė sukasi, tai kodėl miškas vietoje stovi, a?" Tėvas juokdavosi ir nieko neatsakydavo.

Beletristikos tėvas nemėgdavo: visa, kas ne religija ir ne mokslas, jam buvo tušti plepalai. Jis buvo šv. Kazimiero draugijos narys, ir jei tokių knygų gaudavo, tai kam nors padovanodavo. Vėliau brolis įsigijo Genovaitę ir Magelioną. Kai jis garsiai tai skaitydavo, motina verkdavo ir liepdavo net nutraukti skaitymą, o tėvas šaltai laikėsi ir tvirtino, kad tokios istorijos esančios nuo pradžios iki galo išlaužtos iš piršto. Pirmoji pasaulinė knyga, kuri ir tėvui patiko, buvo Robinzonas.

Knygas uoliai skaičiau, bet nerinkau. Pirmasis autorius, kuris mane pavergė, buvo Šekspyras. Tai jau buvo trečioje gimnazijos klasėje. Ji baisiai panorau turėti ir niekad nesiskirti. Prieš tai mane buvo sujaudine tik du rašto dalykai. Dar mažą mane labai giliai sujaudino ir paveikė darže rastas vėjo nešamas iš knygos išplėštas purvinas ir nublukęs lapas, kuriame štai ką įskaičiau: "Mes gyvenome prie upės, anopus upės juodavo miškas. Vasarą eidavova upėn maudytųs, o miškan — uogautų, grybautų ir riešutautų"... Tas sakinys man pakvipo kažkokia nuostabia laisve ir džiaugsmu, kurio jau man tada stigo. Perskaičiau kelis kartus tuos žodžius, stovėdamas arime, ir apžvelgiau visą akiratį: kaip buvo skurdu ir siaura mano gimtinėje, o kaip platu ir miela tenai, to puslapio krašte. Dažnai po to pagalvodavau: kur galėjau rasti gražesnį ir didingesnį gamtovaizdį, kaip mano paties kieme, ypač įkopus į sodyboje buvusį piliakalnį. Nusivaliau tą savo radinį, sulenkiau į keturias dalis ir saugojau, kaip brangenybę. Kai būdavo gražu, pasiimdavau savo lobį ir kopdavau ant piliakalnio kauburės, ir garsiai skaitydavau dangui ir žemei. Vasarą aš tą puslapį laikydavau sąsparos plyšy, o rudenį įsinešiau trobon ir pakišau po balkiu. Žiemą sodiečiai, suėję trobon parūkyti, pasigedo popierio ir vienas akylesnis pamatė mano lobį: išsitraukė, pavartė, pažiūrėjo, pasidalino, susuko cigaretes ir paleido dūmais tą mano nuostabų kraštą. Aš neturėjau drąsos apginti savo turto.

Kita buvo jau knyga. Regis, "Laisvės metu", apie 1905 metų neramumus. Kodėl man ta knyga padarė įspūdį, negalėčiau pasakyti, ypač kad ją skaičiau ketvirtoje klasėje, kai jau buvau skaitęs Dieviškąją Komediją, Faustą, (abi dalis; antroji man taip sunkiai skaitėsi, kad nutariau daugiau nė neskaityti ir iki šiol dar to pažado laikaus), Šilerį, Lesingo dramas ir dramaturgiją, Skotą, daug rusų ir lenkų autorių, aiškiai geresnių knygų, bet ir pats Šekspyras manęs taip nepaveikė, kaip "Laisvės metu". Ją skaitydamas, pirmą kartą panorau ir aš rašyt.

Klasėje buvo draugas Bindokas. Jis mėgo knygas ir sakėsi norįs rašyti, net bandąs, bet vis neišeina: sėdant jam atrodydavę, kad galįs dešimt tomų parašyti, bet kai pradeda, per tris puslapius viskas išsisemia. Rašyt man nebuvo drąsos ir nebandžiau. Apie tuos laikus pradėjau mėgti ir lietuviškąja poeziją: Maironį, Vaičaitį ir Binkį. Binkį jau buvau matęs Kauno stotyje: aukštą, laibą, elegantiškai plonu apsiaustu apsitaisiusį ir šaunų, kaip "Gėlės iš šieno", kurias mokėjau mintinai ir mėgau kartoti.

Supratau viena, kad rašto žmogui reikia daug skaityti ir daug žinoti. Daug knygų skaičiau tik dėl to, kad man atrodė, jog reikia tai daryti. Taip buvo su Faustu ir Dante, kuriuos skaičiau, kaip Gogolio Petruška, nesuprasdamas, nejausdamas. Skaičiau pritiktinas knygas, kaip Eugene Sue "Paryžiaus paslaptis" ar Ponson du Terrail "Rokombolio žygius". Kaip neskaitysi, kad tas knygas man vienas draugas padovanojo! Nieko iš tos ilgos ir įvairios lektūros neliko. Kad būtų pilnas mano to meto skaitymo vaizdas, pridėsiu. kad tada paimdavau net tokias knygas, kaip Herodotas ar Tukiditis. Tukiditį skaičiau lygiai sunkiai, kaip Goethę ar Dantę. i knygos pabaigą priskaičiau skyrelį apie marą Atėnuose. Tai tik geras puslapis, bet pajutau, kad mano

V. Petravičius
PAVASARIO MADONA

Aliejus ant šilko
(Pranciškonų nuosav.)

veidai dega:ir mane paveikē ne Atēnų agonija, bet to puslapio galybē. Užmiršau ir autorių ir knygą, bet ilgus metus aiškiai mačiau, kaip pajuodę žmonēs šliaužē prie vandens, raitēsi, kaip kirminai, ir mirē . . . Lygiai po dvidešimties metų vēl paēmiau Tukididį į rankas. Ir man rodēsi, kad aš jį skaičiau pirmą kartą. Dabar viskas įdomu, nauja, stipru. Ir tik, kai priējau maro sceną, fizišką Atēnų mirtį, prisiminiau, kad kadaise tą knygą esu skaitęs . . .

Dažnai pagalvodavau, kad vistiek kada nors reikēs rašyti, o tai atējo tik po kelerių metų. Pradējau skaityti retorikos knygas: Kvintilianą ir šiaip senas ir niekeno neskaitomas knygas, kurių rasdavau Kauno centraliniame knygyne. Taisyklēs buvo painios ir sudētingos — nepasiekiamos.

Man labai vēlai paaiškējo senelio pastabos: "Jonai, tu rēki, ne giedi!" Iš prigimties neturējau klausos ir buvau nemuzikalus, nors esu melomanas. Mane žavējo poezija, bet prosodija man buvo Kretos labirintas, ir aš pats norējau rasti Ariadnos siūlą. Visa, ką skaičiau, atrodē, verstina, kad tai, ką aš vienas skaičiau, visi galētų pasiekti. Jaunystē pasižymi drąsa. Ketvirtoje klasēje mane apēmē Šekspyro karštinē ir aš norējau jį visą išversti. Jo raštus turējau lenkiškai ir rusiškai, bet dar nusipirkau ir pigųjį brolių Šlēgelių vertimą vokiškai. Tais metais išverčiau "Karalių Joną" ir "Romeo ir Julietą". Ilgai sprendžiau, kurį nešti "Švyturiui". Gal pirmas ir geriau buvo išverstas, bet antras, maniau, geriau kitiems patiks. Turiu pažymēti, kad ne vien noras pasidalinti genijaus kūriniu mane vertē versti, bet ir desperatiškas troškimas pralobti — tiek man jau buvo įkyrējęs nuolatinis ir nuogas mano skurdas. Pradējau vertimą perrašinēti stambiomis kaligrafiškomis raidēmis brangiame popieriuje. Kelis kartus peržiūrējęs, kad neliktų rašybos klaidų, viską gražiai sutvarkęs, tris kartus, lyg muses vaikydamas nuo veido, persižegnojau ir nuriedējau miestan nuo kalno. Buvo smagu eiti, bet tik ligi durų, o jas pasiekus, pradingo visa mano drąsa — ir norējau grįžti namo. Prasitryniau prie knygyno langų gal valandą, norējau vēl žegnotis, kad atgaučiau drąsą, bet nebuvo kaip: ir alējoj, ir tada nežinau kokioje gatvēje, vēliau Vasario 16 pavadintoje, siuvo žmonēs. Nebuvo kaip žegnotis, tai reikējo taip peržengti Rubikonas — knygyno slenkstis. Įējau. Panaitē paklausē, ko noris. Jaudindamasis ir užsikirsdamas pasakiau, kad noris matyti leidēją, turįs jam parodyti vertimą. Ji dingo duryse ir po valandēlēs pranešē, kad ponas leidējas mane prašē įeiti. Nesu tikras, bet man rodosi, kad tai buvo p. Rucevičius. Kaip aš tą valandą norējau būti didelis ir galįs įkvēpti pasitikējimą, o buvau mažas, skurdus ir visas strazdanomis nuējęs berniukas. Mandagiai, kaip tik mokējau, nusilenkiau ir paklojau rankraštį. Jis paprašē mane atsisēsti fotelin, kurin nugrimzdau skradžiais žemēn. Jis pradējo vartyti rankraštį ir, lyg pradžiugęs, tarē: "O, Šekspyras, mums jo reikia . . . Iš kurios kalbos versta?" Atsakiau, kad angliškai nemoku, ir kad verčiau iš rusų, lenkų ir vokiečių kalbų vertimų. Dar neatsimenu, kažko jis paklausē ir pasakē, kad užeičiau po poros mēnesių, nes vertimas esąs eiliuotas, ir jis turi jį duoti paskaityti patyrusiam specialistui. Leidējas buvo nuostabiai mandagus ir atsisveikindamas net padēkojo ir padavē man ranką. Mane jo malonumas taip tada sujaudino, kad aš visomis keturiomis stengiausi išlaikyti orumą, nes jaučiau, kad iš susijaudinimo, baimēs, o gal ir džiaugsmo galiu pradēti bliauti, kaip veršis. Po dviejų mēnesių tų ceremonijų jau nebuvo, bet vis dēlto išējo tas pats ponas su rankraščiu ir tarē, kad jis tai rodęs speicalistui ir specialistas jam sakęs, kad man stinga eilēdaros žinių, kad padirbējus gali būti gerai . . . Patarē nenusiminti, nes valia ir darbas viską nugali ir t.t., ir t.t.

Nusiminiau ir nieko nesupratau: verčiant man jambai buvo taip įsirēžę, kad išējus visas miestas ir geležų prikrautas vežimas jais skambējo. Susipažinti su eilēdara!. . . Parējau namo. "Karalius Jonas" buvo neperrašytas, taip ir liko. Bet man liko noras pralobti. Tą pat vakarą pradējau versti Mayne Reid apysaką, kurią išvargau iki galo, bet nunešt leidējui neturējau drąsos . . .

Vēliau supratau, kad ne prosodijos žinios buvo kaltos, tik prastas kalbos mokējimas, o ir verčiamųjų dalykų mintys buvo per subtilios ir per sunkios. Bet tai veltui nenuējo: vertimams netikiu, ypač eiliuotiems, ir to amato beveik nesu praktikavęs. Buvo ir blogos įtakos: mano ankstyvesniose eilēse vyrauja beveik išimtinai dviskiemenis ritmas. Kartą, o tai buvo mano pirmieji kiek plačiau ir viešiau nuskinti poezijos laurai, buvusiose kino Oazos patalpose įsikūrusioje kavinēje nulipau nuo estrados ir mane garsiai pasveikino Tumas, pavadindamas mane lietuviškuoju Slovackiu. Daugis man ten nepašykštējo tokio ar anokio pagyrų trigrašio. Ir vēl tas prakeiktas jambas: gerai, gerai, gerai . . . Jį iš paties Kvintiliano išmokau: "syllaba longa brevis subiecta vocatur iambus!" Prieina prie manęs Teofilis Tilvytis ir tas sako: "Gerai! tik įvairink ritmą, maišyk pēdas!" Jam pradējau aiškinti, kad maišau. Jis vēl man sako: "Pas tave arba chorējas, arba jambas, tai, kai klausai, atrodo, kad vienu ritmu rašai, reikētų pint triskiemenes pēdas". Neturējau ką jam atsakyti, tai tik pakrapščiau pakaušį ir tariau: "O kad jis būt ugnimi nuējęs, tas Šekspyras". . . Jam, tai išgirdus, net pypkē iš dantų iškrito, ir paklausē: "Kodēl?" Palikau jį nustebusį, kad gero ir draugiško patarimo neklausau.

Penktoje klasēje, po visų nepasisekimų pralobti, Šekspyro kultas manyje pasiekē zenitą. Sunkiai įsigijau Georgo Brandes studiją apie didžiojo dramaturgo gyvenimą ir kūrybą. Bibliotekose perskaičiau visą pasiekiamą literatūrą. Juodelis pasiūlē man paruošti paskaitą. Paruo-

šiau ir kalbėjau visą valandą, rausdamas prieš savo klasės draugus. Juodelio išvada buvo tokia: pokalbiuose esu įdomesnis nei paskaitoje.

Po Šekspyro sekė kiti autoriai: Byron, Shelley Thomas Moore (šio esu šį tą vertęs iš "Airiškųjų melodijų". Byron darydavo įtakos net jaunuolių būdui: jie pradėdavo žiūrėti į viską Kaino akimis. Į juos pynėsi rusai, lenkai, vokiečiai, prancūzai . . . Taip dar gimnazijoje pasiekiau Nietzschę, Rilkę, Bloką, Eseniną, Pasternaką, Tuvimą, Wierzinskį ir savuosius Vėjus. Rilkė kurį laiką buvo stabas. Po jo sekė Poe. Poe yra labai sugestyvus. Atsimenu, kaip juo gyveno ir sirgo Binkis, jau būdamas Alijošium.

Paskui jau pradėjo rūpėti savos knygos. Jos yra malonios, kol paruoši: parašai, randi leidėją, ištaisai korektūras ir paleidi svietan. Tada jos apkarsta. Ir apkarsta labai nežymiomis smulkmenomis: vis lieka šis tas neišbaigta, lieka korektūra, na, ir reikalai su leidėjais, kuriems rūpi viena: kad knyga eitų — ir greitai. Poezijos skaitytojų skaičius visados ribotas, bet pastovus. Poezijos skaitytojas ištikimas. Aš jį laikyčiau aukščiausiu skaitytoju. Yra prozos skaitytojų, kurie viena proza minta ir kitus žanrus ignoruoja. Poezijos skaitytojas skaito viską: poeziją, prozą ir dramą. Savo skaitytoju aš negalėčiau skųstis, nes visos mano knygos išpirktos.

Pirmąją knygą pusiau pats išleidau: "Dirvos" leidėjas, bijodamas prakišti, paėmė iš manęs vekselius, bet man jų mokėti nereikėjo — knyga pati save išsipirko. Nors tai buvo bendrovė, bet aš turėjau reikalų tik su velioniu Dundzila, labai atsargiu žmogumi. Beveik visų knygų pats spaudą prižiūrėjau. Leisdamas eilėraščius važiavau Marijampolėn ir tariausi su spaustuvės darbininkais. Jie buvo labai malonūs, nors spaustuvininkai mūsuose į knygos meną buvo linkę žiūrėti, kaip į pretenzingas autorių fantazijas.

"Eilėraščius" man labai bjauriai išleido. Viskas buvo gerai paruošta, bet leidėjas, taupydamas mano pinigus, viršelį padarė per mažą, ir man buvo gėda žiūrėti į tą savo pirmąjį kūdikį su trumpais marškinėliais. Leidėjas Dundzila mane mokė, kaip reikia jaunam autoriui elgtis: "Nueik su knygele pas kanauninką Tumą ir paprašyk, kad palankią recenziją parašytų". Norėjau spirtis, bet jo akyse pamačiau tokias keistas liepsneles blykčiojant, kad pažadėjau tai padaryti. Aišku, nėjau ir nieko neprašiau, kad recenzijas rašytų: jos atsirado neprašomos. Jos nustebino net skeptiškąjį Dundzilą. Jis man daugiau buvo panašus į smulkių prekių parduotuvės vedėją, negu į knygų leidėją, nors silkių bačkos savo knygyne ir nelaikė. Tai buvo geras žmogus ir didelis knygos mėgėjas, bet man atrodė didžiai nuobodus. Kartą man šalia jo teko sėdėti Kauno konservatorijos koncerte. Tą kartą sėdėjau tarp dviejų kraštų: tarp Petro Babicko ir leidėjo Dundzilos. Vienas karštuolis, entuziastas: ploja, šaukia "bravo! bis! valio!", o antras murkso, nuobodžiauja ir vis tą patį kartoja: "kam čia taip plot, kam čia be reikalo laiką gaišint". Padainavo Jonuškaitė-Zaunienė. Kilo furoras: Petras Babickas, maniau, sprogs iš entuziazmo bešaukdamas, o tuo tarpu ramių ramiausiai Dudzila man į ausį kalba: "Na, matai, ploja, šaukia, laiką gaišina . . . Koncertas užsitęs . . . Kas to nežino, kad ji gera dainininkė . . . Kiti laukia, leistų jiems pasireikšt" . . .

Trečias mano sutiktas leidėjas buvo Antanas Kniūkšta. Jis buvo senbernis, bet jame buvo ir kažkas vienuoliška. Jis buvo gimęs leidėjas, kaip gali būti gimęs poetas. Mane su juo suvedė Antanas Vaičiulaitis. Pastarasis mane vieną kartą sutikęs alėjoje klausia, ar neturiu paruošęs naujo eilių rinkinio. Aš jam kietai atsakiau, kad ne. Vaičiulaitis prisispyrė: "Nagi jau vis turi šį tą parašęs?" Reikėjo sutikti, kad jau buvau šį tą parašęs. Viso susirinko apie dvi dešimti eilių. Paruošiau rankraštį, o ruošti ilgai nereikėjo. Sutarėm su Vaičiulaičiu pasimatymą, ir jis mane nuvedė pas leidėją. Jis gyveno Putvinskio gatvėj: kieme, antrame aukšte. Eidamas pas leidėją, maniau rasiu kažką rytietiškai prabangų, bet kartu sprendžiau, kad rasiu medinį pjūklą. Vaičiulaitis drąsiai pabeldė duris, ir kažkas maisto pilna burna viduje atsiliepė. Atidarė duris ir įėjome į gana šviesų ir erdvų, bet pusnuogį kambarį: vidury neuždengtas stalas, šalia senberniškai paklota metalinė lova, spinta ir trys ar keturios vienietiškos kėdės. Pats namų šeimininkas stovėjo prie stalo ir iš maišelių pietavo. Tuojau jis mus susodino, o pats liko stačias ir prašė mus prie savo švento stalo. Vaičiulaitis pradėjo jam aiškinti, kad atvedęs poetą, turintį eilių rinkinį. Maniau, kad reikės ilgai kalbėti ir piršti, bet Kniūkšta atsakė: "Gerai, galime išleist". Ir daugiau apie tai nekalbėjome. Pavalgė ir pasiūlė eiti spaustuvėn. Tai ir buvo tas didysis Antanas Kniūkšta, rašytojų prietelius ir globėjas, išleidęs per tūkstantį knygų. Jis neklausė sąlygų, nei leidžiamos knygos apimties, tik nuvedė spaustuvėn, patarė pasirinkti rašmenis ir popierį ir mudu paliko tartis su darbininkais. Tai ir buvo mano "Imago mortis".

Tik vėliau man paaiškėjo, kad dideli darbai ir dideli žmonės yra labai paprasti. Aišku, palyginus "Švyturio" salioną, o kad ir Dundzilos arriere - boutique (tam žodžiui mes termino neturime, nors sename Kaune ir buvo parduotuvių, kur už parduotuvės gyveno tame pačiame aukšte pirklys; Dundzila turėjo kaip tik už knygyno mažą, bet pedantiškai švarią ir tvarkingą kontorėle) su Kniūkštos kartūziška cele, galėjai nusivilti. Bet reikėjo pažint tas žmogus, kad galėtum jį vertinti ir teisti. Jis, sakysime, Jonui Marcinkevičiui, petin girtam, iš smuklės atėjusiam ir smuklėn einančiam, mokėdavo penklitinius honorarus už parašysimus veikalus. Jis niekad autoriaus neužgaudavo, bet viską jiems pasakydavo. Atsimenu, kai jis vieną kartą kalbėjosi su Petru Cvirka dėl "Žemės maitintojos". Jo kontoroje, kaip malūne, vis būdavo pilna klientų - rašytojų. Jis turėdavo laiko su jais valandų valan-

A. Mončys — Bareljefas medyje

domis plepėti, bet tai jam nė kiek netrukdydavo drauge tvarkyti užsakymus ir sąskaitas. Bekalbant įeina Cvirka, tai jis ir sako: "Petrai, čia reikės dar šis tas pataisyti ir pakeisti". Cvirka šoko kaip kibirkštis: "Ne, ne, aš nė raidės netaisysiu!" Kniūkšta: "Kaip tu gali netaisyt, kad reikia!" Cvirka: "Šioj knygoj aš nieko netaisysiu!" Kniūkšta: "Cvirka, na, žiūrėk, tu rašai: "davė jam surūdijusią keturdešimtę", o ar tu žinai, kokio metalo keturiadešimtė buvo padaryta?" Cvirka: "Aišku — varinė!" Kniūkšta: "Ne, Cvirka, ne varinė, bet sidabrinė, o sidabras juosta, bet nerūdyja"... Cvirka: "O! tai galima pataisyt!" Kniūkšta: "O čia vėl, Petrai, tu rašai" ir t.t. Ir jis jam ištaisė visas panašias smulkias nesąmones.

Jis man išleido: "Imago mortis", "Intymias giesmes", "Dievus ir smūtkelius", "Užgesusias Chimeros akis" ir "Poeziją". Bet mes vieną kartą smarkiai susikirtome. Po premijos jis būtinai norėjo išleisti "Užgesusių Chimeros akių" antrąją laidą. Tuo pasigyriau Binkiui, kuris man pasakė: "Gera, Jasiau, idėja, bet ... tu turi jam pastatyt sąlygą: "Jei duodi pusantro tūkstančio litų honoraro, tai leidžiu, jei neduodi, tai neleidžiu". Tu turi puikiausią progą pakelt poezijos vertę (!?), ir jei tu, Jasiau, man to nepadarysi, tai aš tavęs nepažįstu ir pažinti nenoriu." Švinas buvo išbarstytas ir tiek prašyt buvo nesąmonė, bet norėjau būti kolegiškas Binkiui ir taip skelbtoji antroji laida nepasirodė. Jis man pasiūlė dvidešimt penkis procentus nuo dviejų tūkstančių egzempliorių bruto kainos. Aš nesutikau. Žemaitis supyko, bet po poros metų jis "Poeziją" išleido.

Kai aš pasakiau Binkiui, kad leidėjas vis dėlto nesutiko man tiek honoraro duoti, jis tarė: "Kniūkšta mielas žmogus ir didelis leidėjas, bet jis nepagalvojo, kad jis galėjo išleist penkis tūkstančius egzempliorių, o su laiku jis tai būtų pardavęs ir nuostolių būtų neturėjęs". Nelabai tikėjau Binkiui, bet greičiausiai jis daug neklydo. Yra klaidinga nuomonė, kad poezija mažai skaitoma, o ji yra labai skaitoma. Imkime savo tautos pavyzdį — Maironį. "Pavasario balsų" pasirodė virš dešimties laidų. Kas ir kuris žanras gali su ta knyga lygintis? Kiti sako, kad poezija yra rašoma tik rinktiniams mėgėjams. Ir tai netiesa: kuris žanras gali pasiekti tokius paprastus ir be jokio išsilavinimo skaitytojus, kaip poezija! Poezija yra mažiausiai senstantis žanras, ji po šimtmečių paskaitoma. Ta mintis yra ne mano, bet Charles Baudelaire, kuris tvirtina, kad poezija daugiausia skaitomas literatūros žanras, bet, deja, ne autoriui gyvam esant. Baudelaire savo "Blogybės žiedų" tesuspėjo išleisti dvi laidas, o šiandien pracūzuose bus bene pati populiariausia ir dažniausiai leidžiama knyga, sukrovusi leidėjams pasakiškus turtus.

Dažnai pagalvoju, kad lietuviai poetai turėtų suorganizuoti savo cechą arba gildą, turėti savo spaustuvę ir leidyklą ir leisti tik poeziją. Kodėl? Gal tai bus tik mano asmeninė pažiūra į eilių knygas, bet ji turi šiokio tokio pagrindo. Eilių knyga skiriasi nuo kitų knygų. Joms reikia kitokio popierio ir kitokios spaudos. Reikia, kad ir knyga būtų daroma tokiu pat atsidėjimu ir kruopštumu, kaip kuriamos eilės.

Tuo atžvilgiu aš buvau prancūzas, prieš juos pažindamas. Prancūzai išgalvojo netikrus langus, nes jie nepakenčia asimetrijos. Ruošdamas knygą, aš turiu matyti ją su visomis smulkmenomis. Ir ne tik kiekvieno eilėraščio vietą, bet ir netikruosius langus. Taip jau mano pirmoje knygoje atsirado prologas, epilogas ir net erratum. Knygas įsivaizduoju tik iliustruotas, bet su viena sąlyga, kad grafikas derintųsi prie knygos, arba knyga prie grafiko, tai yra, kad tekstas ir iliustracijos nesipjautų, o taip iliustruotos lietuviškos knygos dar nemačiau, išskyrus vyskupo Valančiau "Vaikų kningelę su abrozdėliais".

Visada turėdavau sunkumų su skyrybos ženklais. Nepakenčiu kabliataškio, skliaustelių, o ypač kabučių, kurias beveik visada pakeičiu brūkšneliu ir jį statau dažnai eilutės pabaigoj, o ne pradžioj. Dar blogiau, kai eilutė reikia laužti, kai ji netelpa ir reikia kelti antron. Kai kam gali atrodyti, kad tai tuščias pedantizmas, bet eilėraštis turi savo dėsnius: įsivaizduokite eiles, parašytas prozos būdu — ne ritminio vieneto eilutėmis ir ne posmais, o vadovaujantis vien minties periodais, ir jums gal bus keista, bet jos bus nepaskaitomos, nors tikrumoje ten bus visa tas pats. Dažnai patys poetai ketureilių posmais neskiria, bet man tos eilės jau daug sunkiau skaityti. Posmas yra ritminis vienetas, kaip ir eilutė, ir jis reikia skirti net ir tuo atveju, jei jis neapima minties ar nuotaikos vieneto, nes eilėse muzikalinis ritmo vienetas labai svarbus.

Dėl to sava knyga, kai tik ji pasirodo, o dar mūsuose sunku būdavo padaryti tobulą knygą, būdavo podukra. Ištisas esu savo išleistas knygas skaitęs tik du kartu: tikrindamas korektūras, o jų vis, kaip nežiūrėsi, lieka, ir ruošdamas sujungtinę knygą, kai norėjau viską "pataisyti" ir "pataisiau". Visą gyvenimą svajojau apie tobulą knygą, bet, kai man teko savomis akimis pamatyti ir pirštais palytėti senus rankraščius, pastebėjau, kaip pasaulio galybė — popieris sužlugdė knygos meną. Savo rankose esu laikęs Lerins salos vienuolyno dešimtojo amžiaus pabaigos rankraštį (Cimiez — Pamario Alpių departamento archyve)! Studijuodamas paleografiją, varčiau kartūzų vienuolyno rankraščius su šviežiomis, lyg šiandien atliktomis, miniatiūromis ir iliuminacijomis. Vienos tų knygų mačiau ir aktu patvirtintą kainą — 18 svarų gryno aukso! Nuo tryliktojo amžiaus antrosios pusės knygų menas pradėjo nykti, nors dar ilgai pergamentas varžėsi su popieriu, kol jam nusileido.

Mano buvo sena svajonė išleisti kada nors visą savo poeziją elzevirinio tipo knygelę, bet kur tu šiandien rasi Elzevirų popierį, rašmenis ir spaustuvininkus. Kartais ir poetams laimė nusišypso ir pasiunčia ant jų tako mecenatą. Praeitų metų pradžioje man šovė mintis išleisti mažą, pusantro ar poros lankų eilių knygelę, padaryti savo draugams staigmeną, nes kaip tik pernai metų balandžio dvyliktąją dieną buvo suėję lygiai dvidešimt penkeri metai nuo pirmojo mano paskelbto eilėraščio parašymo. Norėjau patylomis tą knygelę atspaust ir tą dieną pasiųsti visiems artimesniems mano kolegoms, buvau net draugų sąrašą sudaręs: jų buvo net šešiasdešimt aštuoni. Knygelės jokiu būdu nenorėjau spausdinti daugiau kaip šimtą. Ta mintis labai lengvai galėjo realizuotis, nes kaimynystėje įsikūrė spaustuvė su spaudos menui pasišventusiomis seselėmis. Nesu niekad gyvenime matęs dviejų įstaigų, kurios pasižymėtų švara — tai policijos nuovados ir spaustuvės, bet nėra, pasirodo, taisyklės be išimties: seselių spaustuvė švari, jog mane baimė ima, kad kada nors nosį įkišiu ir į švarią policijos nuovadą . . .

Seselės man parodė visą palankumą, bet norimai datai knygelės atspausti negalėjusios. Buvau numojęs ranka, bet jau tokia rašančio prigimtis, kad paruoštas rinkinys, kaip rakštis po nagu, nuolatos maudžia. Vasarą, kai jau mano vadinamas jubiliejus buvo praėjęs, atsinešiau rankraštį į pikniką ir dar norėjau su spaustuve pasitarti. Kas žino ar bent savo gyvenime matė pikniką, supras, kad tai nei vieta, nei laikas ilgiems pasitarimams. Piknike šnekėjau su profesorium Pranu Padalskiu ir jis manęs paklausęs, kas taip mano kišenėje bepūpsąs. Atsakiau: "Naujo rinkinio rankraštis, bet ne laiku aš jį čia atnešęs". Jis man pasakė, kad labai laiku, nes kaip tik atvažiavęs tos knygos leidėjas. Jam taip bekalbant, prelatas P. M. Juras išlipo iš automobilio. Padalskis paėmė mano rankraštį ir nužygiavo prelato pasitiktų. Mus galėjo skirti dvidešimt žingsnių ir pusiaukelėj susidūrėme: knygelės likimas jau buvo išspręstas. Aš dar aiškinti norėjau, kad vargu ar kas išeis, nes noriu išleisti tik šimtą egzempliorių. Prelatas Juras pasakė, kad jis padengiąs visas leidimo išlaidas, leidžiąs tūkstantį egzempliorių tokiomis sąlygomis: "Užmoku spaudą, o pats sau platink!" Tai, aišku, jau ne leidėjas, bet mecenatas. Ne tokio rašto rėmai dera aptarti mecenatų rolė kultūrai ir menams. Tiek tegalima pastebėti, kad didieji kultūros pakilimo laikotarpiai vadinami meno globėjų vardais: Periklio amžius, Augusto amžius ir t.t. Horacijus savo giesmių knygą pradeda: "Mecenas atauis edite regibus, o et praesidium et dulce decus meum!". . . Pats Augustas Horacijui rašė: "Vereri autem mihi uideris ne maiores libelli tui sint quam ipse es. Sed tibi statura deest, corpusculum non deest." Iš vienos pusės pagarba globėjams, iš antrosios — globėjų familiariškumas poetams; ir viena ir antra gal šiandien mums keistai skamba, bet tasai amžius nebūtų buvęs toks, jei kūrėjo ir globėjo santykiai būtų buvę kitoki.

Dažnai mes nugirstame priešingų balsų: menininką reikia palikti jo paties likimui. Bet dideli menininkai visai ką kita byloja. André Gide yra pasakęs, kad puikaus dalyko negalima sukurti be atvangos. Mes nenorime tos prabangos. Asmeniškai net nežinau, kaip liuoslaikis atrodo. Aš jo niekad nesu matęs. Pradėjus mano paties šeima ir baigiant bendruomene, visiems atrodė, kad namų apyvokos reikalėliai ar laikraštinė bei kitokia terlionė visada buvo svarbesnė, negu mano tas dvidešimt penkerių metų pašaukimo darbas.

Tai dėl to man visada svetima knyga buvo artimesnė už savąją: svetimoji man buvo paguoda ir džiaugsmas. Jas prisimindamas kartoju Mykolo Angelo Buonarroti sonetą:

Pur mi consola assai l' esser concesso
Far giorno chiar mia oscura notte . . .

HIDALGAS

Azorin

Tai vyksta 1518, 1519, 1520, 1521 ar 1522 metais. Šis hidalgas gyvena Toledo mieste. Nežinomasis "Lazarillo iš Tormeso" autorius mums apsakė jo gyvenimą. Namai dideli, platūs, su apytamsiu koridorium, išklotu smulkiais akmenukais; viršum durų į gatvę juoduoja iš akmens iškaltas herbas; balkonas erdvus, su rankų darbo geležiniu aptvaru; ten, pastato viduje, iš kairės pusės, perėjus per plačią salę, pačiame gale turinčią mažas dureles, matyti kiemelis, šviesus, švarus, išklotas didelėmis plytomis, tarp kurių auga žolė. Ir visuose namuose nėra nei kilimų, nei kėdžių, nei suolų, nei skrynių, nei graviūrų, nei paveikslų, nei stalų, nei užuolaidų. Ir taip pat nėra — ir tai bloga — nei indų, nei puodų, nei keptuvių, nei lėkščių, nei stiklų, nei ąsočių, nei peilių, nei šakučių. Bet tasai hidalgas gyvena laimingas; iš tikrųjų gyvenimas tėra tik idėja, kokią apie jį susidarome. Didžioje salėje, įeinant po dešinei rankai ant grindų matome patiesalą su antklode: tai lova. Kieme, viename jo kampe stovi pilnas vandens ąsotis: tai maistas.

Namuose viešpatauja didelė tyla; gatvė siaura ir kreiva. Girdėti ritminis, vos jaučiamas, tirštas ūžimas, kurį savo verptuvais kelia medvilnės verpėjos, gyvenančios šalimais — tie simpatingi verptuvai, kuriuos būsite matę Velazquezo, paveiksluose, — kartas nuo karto girdėti daina, gal senovinis romansas — kaip kad tie, kuriuos dainuoja Segovijos vilnų šukuotojai romane "Kalbus tarnas" — arba laikas nuo laiko perplėšia orą kristalinis varpo gaudimas — tų varpų, kuriuos Toledo mieste skambina pranciškonai ar domininkonai, ar augustijonai, ar kapucinai, — jeigu tie varpai gaudžia iš ryto, tada mūsų hidalgas keliasi iš savo lovos. Jau šešios, pusė septintos, septynios. Viename vargingo guolio gale padėtos hidalgo kelnės ir liemenė, kurios jam atstojo pagalvę; jis jas paima ir maunasi; paskui pakelia ilgą švarką, kurį nukrato ir nuvalo; paskui ima kardą. Ir jau, prieš pasijuosdamas diržą, akimirką palaiko jį savo rankose, žiūrėdamas su meile, veizdėdamas, kaip kad veizdima į mylimą būtybę. Šitas kardas — tai visa Ispanija; šitas kardas yra visa tautos siela; šitas kardas mus moko tiesumo, drąsos, vertumo, paniekos menkystei, narsumo, tylios, išdidžios kančios.

[1]) Garsus ispanų dailininkas. **P. G.**

Jeigu hidalgas neturėtų šio kardo, ar manote, kad jis galėtų gyventi ramus, laimingas, patenkintas namuose be kėdžių, be stalo, be lėkščių ir be puodų? Ir jis į jį žiūri ir vėl pažiūri, meilingai perbraukia pirštais per plačią rankeną, akimirksnį mosteli ore ir sako savo berniukui, kuris jam tarnauja ir kuris atidžiai jį stebi:: "O, kad žinotum, jaunuoli, kas tai per daiktas! Nėr pasauly aukso, už kurį aš jį atiduočiau". — Ir tuojau jį pasiriša kairėje pusėje. Ir po to paima apsiaustą nuo akmeninio suolo, kur jis jį buvo labai atsargiai pasidėjęs vakar vakare, prieš tai gerai nupūsdamas, ir arogantiškai juo apsisiaučia. "Lozoriau, — sako savo tarnui,— gerai saugok namus; aš einu mišių". Ir eina gatve pirmyn; jo žingsniai lėti; jo galva išdidžiai pakelta, bet be abuojumo; vienas apsiausto galas užmestas ant peties, ir jo kairioji ranka susijieško kardo rankeną, ir ją laiko su jautulingumu, su intymiu pasitenkinimu. Kurčias durų trinktelėjimas nuaidėjo per gatvę; tos kaimynės verpėjos akimirkai paliko savo verptuvus ir iškišo galvas per balkoną. "Žiūrėkite, koks gražus! — sako viena. — Atrodo tartum koks dabita! — sušunka kita. — Jis geras riteris! — priduria trečia. Ir visos šitos smulkutės, neramios toledanietės — tos pačios toledanietės, kurias tuo pačiu laiku gyrė Brantomas savo "VIES des DAMES GALANTES" už jų gyvumą; visos šitos toledanietės, gal truputį pamišusios, truputį nežmoniškos, savo kristaliniu juoku juokiasi iš gerojo hidalgo, garbaus ir išdidaus, kuris žingsnis po žingsnio, lėtai ir majestotiškai tolsta gatve. Argi šitame linksmame juoke nematote simbolio? Argi nematote jo tose verpėjose, dirbančiose prie savo ratelių ištisą dieną ir besišaipančiose iš to hidalgo, savo kaimyno, vyro tiesaus, narsaus, svajotojo, bet kuris neturi ko valgyti? Ar nematote amžino ir skausmingo kontrasto, tokio pat pastovaus, kaip ir šis pasaulis, tarp tikrovės ir dvasios, tarp prozinių darbų, be kurių nėra gyvenimo, ir idealo, be kurio taip pat negalimas gyvenimas?

Bet pranciškonų, augustinijonų, domininkonų, kapucinų, trinitorių varpai šaukia mišioms. Mūsų hidalgas įžengia į vieną tų mažyčių, baltų ir tylių Toledo bažnyčių; gal jų presbiterijose prasiveria plati virbų užtvara ir per jų tarpus švysteli beeinančių ir begrįžtančių vienuolių siluetai. Pasibaigus mišioms, nieko nėra geresnio, kaip kad pasivaikščioti. Oras šiltas, vaiskus, malonus; tai rudens vidurio dienos; medžiai ima gelsti; pradeda kristi lapai, ir vėjas juos neša, suka, su skambiu čežėjimu gatvėmis ir keliais. Žydroje, švitinčioje padangėje ryškiai atsispindi bokštai, varpinės, paauksinti pastatai, pajuodę pastatai, aukštos altanos, miesto bonios. Tolumoje, priešais mus, kitoje gilaus Tago pusėje, atsiveria atšiauri, rimta, iršta, tamsiai žydri, gesinta ochra, liūdnas žalumas — El Greco[2])

[2]) Graikų kilmės Toledo mieste gyvenęs dailininkas. **P. G.**

spalvos — tankių sodų panorama. Gal tomis maloniomis ryto valandomis išeina iš miesto ir pavėsingose soduose vaikšto anie garbingi seniai — don Rodrigas, don Lope, don Gonzalas, — kurie yra nešami savo literose, kiek laiko vaikšto susikūprinę, svirduliuodami, slėgiami savo laimėtų šlovingų kautynių svorio šalia karalienės Izabelės ir karaliaus Ferdinando; arba tie dabitos su savo plačiomis, suraitytomis apikaklėmis, besvajoją vykti į Flandriją, į Italiją ir berašą meilingus laiškus su citatomis iš Katulo ir Ovidijaus; arba tos gražios mergelės, pasislėpusios savo plačiuose apsiaustuose, pro kurių visą juodumą tematyti tik ranka, balta, švelni, šilkuota, ilga, nusmailinta, gal papuošta filigraminiu aukso žiedu, nukaltu Alonso Nunezo, Juano de Medinos ar Pedro Diezo, garsiųjų Toledo auksakalių; arba tos šešiosdešimtametės, aštuoniosdešimtametės našlės, avinčios didelėmis kurpėmis ir pasirišusios plačias skareles, kurios, gali būti, apžėlusios gyvaplaukiais ir ūseliais, bevaikščiojančios iš namų į namus ir benešiojančios visokius menkniekius, žinančios žolių gydomąsias savybes ir, galimas daiktas, galinčios parūpinti pakaruoklio dantį ar gabaliuką virvės . . . Ir mūsų hidalgas besisukinėjąs tarp tos besimylinčių minios. Ar nesate matę viename Velazquezo paveiksle — "Tritonų šaltinyje" — kaip dabita nusilenkia damai? Tas mostas rodo jo išdidumą ir tuo pačiu laiku atsidavimą, rimtas, be nemalonaus kraštutinumo, be krislelio prancūziškojo dirbtinumo, diskretus, elegantiškas, greitas; tą mostą, vienintelį, nuostabų, teturėjo vien Ispanija; šitame moste, tame lengvame linktelėjime yra visas senas ir legendinis ispanų mandagumas; šis mostas — tai Gironas, Infantado, Lerma, Uceda, Alba, Villamediana[3])! Tokį tai mostą padaro mūsų hidalgas, susitikęs su apsisiautusiomis pažįstamomis moterimis; paskui jis su jomis kalbasi, šnekučiuojasi, šypsosi, juokiasi, pasakoja savo nuotykius.

Gal tos damos, besišnekučiuojant, prasitaria — juk žinote jų gudrumą, — kad būtų gerai ką užkandus ar išgėrus; tada mūsų bičiulis akimirką jaučia neaiškų nerimą, prisimena skubų ir neatidėliotiną reikalą ir atsisveikina; jis nutolsta lėtas, išdidus, virpančia ranka spausdamas savo kardo rankeną. Ir taip praeina rytas; dvylika ilgų, iškilmingų varpo dūžių nuaidėjo iš katedros bokšto; reikia grįžti namo; jau visuose miesto valgomuose kambariuose stalai užtiesiami baltomis lininėmis ar damaskinėmis staltiesėmis; mūsų hidalgas grįžta į savo namiūkštį. Ir čia, šioje vietoje, prasideda skausminga valanda. Ar jūs nevaikščiojote po savo namų kambarį tylus, išsiblaškęs; tomis akimirkomis, kai gilus nepasitenkinimas slėgia jūsų dvasią? Nepykstate; nesipiktinate; iš jūsų lūpų neišsprūsta nė mažiausias priekaištas ar skundas: tai intymus, ramus nerimas, garbingas susitaikinimas su likimu, kuris jus slėgia. Taip hidalgas vaikšto po savo namų kambarius ir koridorius. Jam taip bevaikštant, kažkas beldžiasi į duris; tai Lozorius. Jeigu kartais prieš tai mūsų bičiulis buvo kiek paniuręs, dabar staiga jo veidas nusigiedrina.

— Lozoriau, kodėl neatėjai pietauti? — sako tarnui besišypsodamas. — Aš tavęs laukiau ir matydamas, kad negrįžti, pavalgiau.

Lozorius dar nevalgęs, bet jis atsinešė keletą riekių ir karvės koją. Tai gavo mieste kaip išmaldą; taip jis pasakoja.

— Lozoriau, — riteris meiliai kreipiasi į jį, — nenoriu, kad elgetautum; kaikas gali pagalvoti, kad prašai man . . .

Bet Lozorius atsisėda ant akmeninio suolo ir pradeda valgyti; hidalgas vaikšto ir žiūri į jį.

— Lozoriau, atrodo, kad esi labai išalkęs!— trečiu sykiu į jį kreipiasi. — Tai karvės koja?

— Taip, senjore, karvės koja, — atsako Lozorius.

— Aš tau sakau, — kartoja gerasis hidalgas, — nieko nėra skanesnio pasaulyje.

Tada Lozorius, kuris žino, kad jo ponas dar neatsigavėjo, jam pasiūlo gabalą mėsos; jis truputį svyruoja; pagaliau — atleiskime jam šį didįjį atsisakymą, — pagaliau paima ir valgo. Apie ką galvoja šis herojiškas žmogus tą svyravimo akimirką?

Pavakariop hidalgas vėl išeina pasivaikščioti Toledo gatvelėmis; gal jis kalbasi su savo draugais — nors jis sakosi jų neturįs; įsidėmėkite šį antrą simpatišką bruožą, — o gal nuo kalno žiūri į ramius ir rausvus ten žemai tekančios upės vandenis. Antrą sykį suskamba vienuolynų varpeliai. Rasi, mūsų bičiulis eina klausyti mišparų, pamokslo, litanijų? Sugrįžęs namo, sako Lozoriui:

— Lozoriau, šį vakarą jau vėlu eiti maisto pirktis, nueisime ir apsipirksime rytoj iš ryto.

Ir paskui ant suolo rūpestingai padeda savo apsiaustą, prieš tai gerai nupūtęs dulkes, — nusirengia ir atsigula.

Tai buvo 1518, 1519, 1520, 1521 ar 1522 metais. Tame pačiame amžiuje viena moteris, didelė sielų žinovė, — Teresė Avilietė — štai ką rašo savo knygoje "Las Fundaciones": "Yra labai garbingų žmonių, kurie, nors mirtų iš bado, verčiau pasirinks badą, o ne kad svetimieji apie tai pajustų".

Tai yra ispaniškas didingumas; paprastumas, stiprybė, ilga ir tyli kančia, įvilkta į gražų drabužį; tai yra viena tėvynės šaknų, kurios baigia džiūti.

Išvertė *P. Gaučys*

[3]) Ispanų karžygiai. P. G.

MYKOLAS BIRŽIŠKA

(70 metų amžiaus sukakties proga)

VINCAS MACIŪNAS

Šiemet sulaukė 70 metų amžiaus žymus mūsų mokslo vyras ir visuomenininkas prof. Mykolas Biržiška, gimęs Viekšniuose 1882 m. rugpjūčio mėn. 24 d. (sen. stil. 12 d.).

Iškeldami sukaktuvininko patriotinę veiklą, visų pirma prisimename, kad jis yra vienas iš tų, kurie 1918 m. pasirašė Lietuvos nepriklausomybės deklaraciją. Visai nedaug bėra likusių gyvų Lietuvos Tarybos narių: laisvajame pasaulyje (galbūt, ir iš viso), be sukaktuvininko, dar prof. St. Kairys ir prel. K. Šaulys. Jų vardai mūsų visuomenėje gaubiami deramos pagarbos, kaip gyvų liudininkų to akto, kuris buvo toks lemtingas lietuvių tautai ir kuris šiandie šviečia kaip pagrindinis mūsų patriotinių pastangų tikslas. Gražiais paties sukaktuvininko žodžiais betariant, "nepriklausomybiniu, vasario 16 d. nustatytu keliu per kovas, aukas, kančias žengia, parpuola ir vėl pakildama eina į priekį visa lietuvių tauta" ("Mūsų Kelias", 1947, nr. 22).

Lietuvos Tarybon M. Biržiška pateko ne atsitiktinai, o jau turėdamas nebetrumpą visuomeninio darbo Vilniuje stažą. Dar 1905 m. dalyvavęs Didžiajame Vilniaus seime ir 1906 m. ilgesnį laiką Vilniuje darbavęsis, M. Biržiška, baigęs 1907 m. Maskvos universitetą, tų pačių metų rudenį grįžo į Vilnių ir čia pastoviai apsigyveno. Jau iš anksčiau įsitraukęs į Lietuvos socialdemokratų partijos veikimą, nuo 1907 m. darbavosi jos centre (iš partijos išstojo 1917 m. gruodžio mėn., partijos pareikalautas pasitraukti iš Lietuvos Tarybos). Pasižymėdamas dideliu apsiskaitymu ir gabia plunksna, M. Biržiška atsidėjo ypač spaudos darbui. Jau iš seniau bendradarbiavęs lietuvių ("Darbininkų Balse", "Vilniaus Žiniose", "Naujojoje Gadynėje") ir kai kuriuose lenkų laikraščiuose, 1907-8 m. drauge su A. Janulaičiu redagavo socialdemokratų savaitraštį "Žariją", 1908-9 m. buvo "Vilniaus Žinių" redakcijos sekretorius, 1910-11 m. redagavo visuomenės ir kultūros žurnalą "Visuomenę", 1914 m. išleido kairiosios jaunuomenės almanachą "Nauju Taku" ir t. t. Veikliai dalyvavo ir Lietuvių mokslo draugijoje.

Kilus karui ir tūkstančiams pabėgėlių bei evakuotųjų traukiantis į rytus, M. Biržiška metė tarnybą Vilniaus žemės banke, kuris 1915 m. taip pat evakuavosi, ir liko Vilniuje. Čia smarkiai sumažėjusiam lietuvių inteligentų būreliui labai padaugėjo visuomeninio darbo, ypač sunkiose vokiečių okupacijos meto sąlygose. Lietuviškoji veikla labiausiai koncentravosi lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti centro komitete, į kurį buvo, jau vokiečiams Vilnių užėmus, šalia kitų kooptuotas ir M. Biržiška. Komitetas rūpinosi ne tik šalpa, bet ir kitais lietuvių reikalais. Ypač aktualus buvo lietuviškojo švietimo klausimas. Tad 1915 m. rudenį komitetas steigė lietuvišką gimnaziją, paskirdamas M. Biržišką jos direktoriumi. Gimnazija iš pradžių buvo pavadinta "J. Basanavičiaus, M. Biržiškos ir P. Gaidelionio Vilniaus lietuvių gimnazijos kurso pamokomis". Vėliau iš jos išaugo Vilniaus lietuvių Vytauto Didžiojo gimnazija.

Aktualūs buvo ir politiniai uždaviniai — siekti Lietuvai nepriklausomybės. Tam tikslui susispietė įvairių srovių vilniečių lietuvių būrelis, kurio darbuose ir pasitarimuose veikliai dalyvavo ir M. Biržiška. Drauge su kitais mūsų veikėjais jis pasirašė nevieną memorandumą lietuvių reikalais vokiečių okupacinei valdžiai. Jis įėjo ir į vykdomąjį komitetą, sukvietusį žinomąją 1917 m. rugsėjo mėn. lietuvių konferenciją Vilniuje, kurioje dalyvavo daugiau kaip 200 atstovų iš visos Lietuvos ir kuri išrinko 20 asmenų (jų tarpe ir M. Biržišką) Lietuvos Tarybą, 1918 m. vasario mėn. 16 d. paskelbusią Lietuvos nepriklausomybę.

Nepriklausomos Lietuvos visuomenėje M. Biržiškos vardas buvo plačiai žinomas ryšium su Vilniaus klausimu. Tai nenuostabu. Kai visur skambėjo šūkis "Mes be Vilniaus nenurimsim!", jungęs vienan tikslan visų srovių lietuvius, negalėjo būti nežinomas vardas ilgamečio Vilniui vaduoti sąjungos pirmininko, karštai kovojusio dėl Lietuvos teisių į Vilnių, iš kurio jis buvo lenkų ištremtas.

Žymiąją savo visuomeninės veiklos dalį M. Biržiška ir yra skyręs Vilniaus reikalams. Ypač 1919-22 m. jam teko labai energingai darbuotis ir nekartą nukentėti lenkų persekiojimus. Pakviestas švietimo ministeriu 1918 m. gale M. Sleževičiaus sudarytan ministerių kabinetan, M. Biržiška nesikėlė Kaunan su Lietuvos Taryba ir vyriausybe nuo bolševikų, o liko Vilniuje kaip generalinis Lietuvos vyriausybės įgaliotinis. 1919 m. sausio mėn. Vilnių užėmusių bolševikų buvo areštuotas, bet po poros dienų ištardžius paleistas iš kalėjimo. Lenkų kariuomenei atėmus Vilnių iš bolševikų, M. Biržiška gavo iki pat savo ištrėmimo 1922 m. vadovauti Vilniaus lietuvių tautiniam ir politiniam veikimui, būdamas 1919

metais balandžio mėn. 22 d. Vilniaus lietuvių visuotinio susirinkimo išrinkto laikinojo komiteto pirmininku. Gegužės mėn. 7 d. savo straipsnelyje "Rimta valanda" jis programiškai formulavo pagrindinius politinius Vilniaus lietuvių tikslus ir darbo gaires:

"Vilniaus lietuvių, susispietusių apie Laikinąjį Vilniaus lietuvių komitetą, politinis nusistatymas, balandžio 27 d. pareikštas Generaliniam Rytų žemių komisarui pil. J. Osmolskiui, yra aiškus ir nepamainomas. Tvirtai įsitikinę galutiniu Lietuvos laimėjimu — demokratinės Lietuvos nepriklausomybės įvykinimu su Vilniaus sostine, neturime nei nusiminti, skaitydami ar matydami daug, kas įžeidžia mūsų jausmus, nei nervų leisti provokuojami, nei rankas susidėję laukti "geresnių laikų". Tad gi turime: 1) likti Vilniuje, jei bent badas ar prievarta iš čia išvys; 2) kelti savo įstaigas; 3) stoti bendran kuriamajin visuomenės darban su kitomis Vilniaus tautomis, ypačiai atsirėmę jų demokratiniais sluogsniais; 4) kelti politinę ir kultūrinę plačiųjų minių sąmonę, padėdami jiems susiprasti ir pasijusti Vilniaus reikalų bendrumą su visa Lietuva ir tos Lietuvos savybes. Šit, darbas, kuris reikalauja iš mūs daug ištvermės, sumanumo ir takto, bet kuris vienas teprives mus į mūsų siekiamąjį tikslą" ("Nepriklausomoji Lietuva", 1919, nr. 10).

Žinomas Vilniaus lietuvių veikėjas D. Alseika M. Biržiškos vaidmenį 1919-1922 m. šiaip apibūdina: "Šitą laikotarpį Laikinajam Komitetui vadovavo profesorius M. Biržiška. Tiesa, tekdavo jam išvažiuoti, o 1922 metų pradžioj buvo ištremtas ir jau nebegrįžo, pavaduodavo jį kiti asmenys, bet idėjiniai visą šį laikotarpį jis vadovavo, jo nustatyta linkme ėjo veikimas" (Vilniaus krašto lietuvių gyvenimas 1919-1934 m. Vilnius, 1935, p. 65).

1920 m. liepos mėn. Vilnius vėl atiteko į bolševikų rankas, o iš jų pagal pasirašytąją taikos sutartį Vilnių perėmė Lietuvos valdžia. Derybоms su lenkais buvo paskirta Lietuvos delegacija. Jon įėjo ir M. Biržiška, kuris drauge su kitais 1920 m. spalio mėn. 7 d. pasirašė garsiąją Suvalkų sutartį, po poros dienų sulaužytą tariamai maištaujančio, o iš tikrųjų tik klausiusio Pilsudskio įsakymo, lenkų generolo Želigovskio, jėga užėmusio Vilnių. Po to lenkai M. Biržiškos, kaip jiems nepageidaujamo, nenorėjo įsileisti Vilniun, ir M. Biržiška kurį laiką gavo gyventi Kaune. Tik lapkričio mėn., lenkams areštavus drauge su kitais Vilniaus lietuvių veikėjais jo žmoną, M. Biržiška galėjo Tautų Sąjungos komisijai skirtu traukiniu grįžti Vilniun.

Pagrindinis Vilniaus lietuvių politinės veiklos uždavinys buvo kova su lenkų užmačiomis nuneigti Lietuvos teises į Vilnių ir jį įjungti Lenkijos valstybėn. Svarbiausia Vilniaus lietuvių kovos priemonė buvo spauda. Tam tikslui laikinasis lietuvių komitetas rūpinosi leisti laikraščius ne tik lietuviškai, bet ir rusiškai, o ypač lenkiškai, kad sėkmingiau galėtų veikti įvairiakalbę Vilniaus visuomenę ir kovoti su lenkų valdžia ir spauda. Tame spaudos darbe M. Biržiškos vaidmuo buvo žymiausias.

Nelengvas buvo tas darbas. Nekartą tekdavo patirti įkyrių policijos kratų, prisiklausyti grasinimų, susilaukti piniginių pabaudų, būti traukiamam lenkų teisman. Lenkų valdžia laikraščius nekartą konfiskuodavo, o net ir visai juos uždarydavo. Reikėjo tad atkaklaus ryžtingumo nepalūžti toje kovoje. Štai 1919. V. 22 pasirodė komiteto leidžiamas ir M. Biržiškos redaguojamas dienraštis "Glos Litwy" ("Lietuvos Balsas"). 1919. XII. 5 jis buvo lenkų teismo uždarytas, bet po savaitės pasirodė nauju vardu: "Echo Litwy" ("Lietuvos Aidas"). Jį uždarius 1920. VII. 26, po poros savaičių pasirodė "Wiadomosści wilenskie" ("Vilniaus Žinios"); XII. 12 vėl "Echo Litwy", XII. 14 "Głos Litwy", XII. 24 "Dzwon Litwy" ("Lietuvos Varpas"), 1921. I. 21 "Straż Litwy" ("Lietuvos Sargyba"), V. 22 "Nowiny wileńskie" ("Vilniaus naujienos"), VI. 1 vėl "Dzwon Litwy", VIII. 31 dar kartą "Głos Litwy", kuris IX. 11 vėl buvo uždarytas. Nebegaunant leidimo naujam laikraščiui lenkų kalba, griebtasi originalios minties leisti kas kartą naujus (vis po to konfiskuojamus) vienadienius raštus įvairiais net neįprastais laikraščiams pavadinimais: Adam, Ewa, Jósef (pastarasis pavadinimas — tai Pilsudskio vardas — tyčia parinktas, tuo atsakant į lenkų spaudos ironišką pasiūlymą po Adomo ir Jievos imti Kaino vardą), Marja, Piotr, Zosia, Hela, Litwa nepodległa ("Nepriklausomoji Lietuva"), W stolicy Litwy (Lietuvos sostinėje), Jeszcze Litwa nie zginęła (Dar Lietuva nežuvo, — parafrazuojant lenkų himno pirmąją eilutę) ir kt. XII. 31 vėl iškovotas leidimas laikraščiui "Głos Litwy", bet 1922. I. 28 jis dar kartą uždarytas.

Be lenkiškųjų, M. Biržiška redagavo ir lietuviškus laikraščius "Vilnių" (1920-21) ir "Vilnietį" (1921-22), taip pat rusiškus: drauge su broliu Vaclovu "Litva" (1920. VIII. 19—X. 8) ir vėliau, nuo 1921. XII. 19, drauge su broliu Viktoru — "Vilenskij Kurjer", po to "Litva", ir vėl "Vilenskij Kurjer". Prisiminę, kad tuo pačiu metu M. Biržiška vadovavo lietuvių gimnazijai ir joje dėstė, taip pat pirmininkavo Laikinajam lietuvių komitetui, matome, kokią nelengvą darbo naštą teko jam tada pakelti, ypač kad jis dar ir labai gausiai rašė tuose laikraščiuose.

Savo lenkiškuosius straipsnius M. Biržiška iš tų laikraščių surinkęs 1920-22 m. išleido ir skyrium keliomis knygelėmis "Na posterunku wileńskim" (Vilniaus sargyboje). Jei M. Biržiškos stilius moksliniuose veikaluose yra ramus ir santūrus, tai visai kitoks jis publicistikoje. Čia jis parodo daug temperamento, yra aštrus ir kovingas. Rodos, kad tame žemaičių bajore, kuris išaugo lenkų kultūroje ir tik 1900 m. galutinai apsisprendė lietuviu, atgijo senųjų Giedraičių ar Radvilų dvasia — kietai kovoti su lenkų pretenzijomis į Lietuvą.

Persekiodama lietuvių spaudą, lenkų valdžia nepaliko ramybėje ir lietuvių gimnazijos, kuriai vadovavo M. Biržiška. 1921. X. 1 jis drauge su mokiniais buvo lenkų policijos brutaliai išmestas iš Lietuvių gimnazijos rūmų (prie Lukiškių aikštės), kur kaip direktorius turėjo butą.

Lenkų įtūžimas ant lietuvių veikėjų ypač pakilo, kai lietuvių spauda griežtai pasipriešino Želigovskio valdžios rengiamam Vilniaus prijungimui prie Lenkijos ir sėkmingai ragino lietuvių, gudų ir žydų visuomenę boikotuoti rinkimus į Vilniaus seimą 1922. I. 8. Represijų neteko ilgai laukti. 1922. I. 20 buvo areštuota lietuvių ir gudų veikėjų grupė ir įmesta Lukiškių kalėjiman. Suimtųjų tarpe buvo ir M. Biržiška su broliu Viktoru, taip pat aktyviu tos lietuvių kovos dalyviu, ją vaizdingai ir su dideliu temperamentu aprašiusiu savo įdomioje atsiminimų knygoje "Neužgijusios žaizdos" (1936). Po poros savaičių 33 suimtieji (20 lietuvių ir 13 gudų) buvo ištremti į nepriklausomąją Lietuvą. Tremtiniams buvo leista atsisveikinti su šeimomis, bet niekam tyčia nesakyta, kur jie vežami. Tad jų šeimos kelias dienas gyveno baimėje, kad jų artimieji gal ir sušaudyti, kol pagaliau apie juos atėjo žinios iš Kauno.

Įsikūręs Kaune, M. Biržiška nesiliovė karštai rūpinęsis Vilniaus reikalais. Jis buvo vienas iš Vilniui vaduoti sąjungos steigėjų 1925 m. ir jos kasmet perrenkamas centro komiteto pirmininkas. Vilniaus klausimais jis skaitė daug paskaitų ir uoliai bendradarbiavo draugijos leidžiamame žurnale "Mūsų Vilniuje". Vilniaus lietuvių 1918-28 m. vargus ryškiai aprašė savo knygoje "Vilniaus Golgota" (1930). Vilniaus reikalu 1931 m. apvažinėjo su paskaitomis per 3 mėnesius JAV lietuvių kolonijas. Kelionę vėliau aprašė knygoje "Vilniaus reikalu Amerikos Lietuvoje", kuri buvo 1940 m. išspausdinta, bet Lietuvą užėmusių bolševikų nebeišleista knygų rinkon ir sunaikinta.

1939 m. Lietuvai atgavus Vilnių, M. Biržiška 1940. I. 15 buvo išrinktas Vilniaus universiteto rektorium. Tai buvo jo pelnytas atpildas už ilgametį darbą ir sielojimąsi Vilniaus reikalais. Jis ir pats tai jautė: "Supratau mane renkant kaip buvusį Vilniui vaduoti sąjungos pirmininką" ("Tremties metai", 1947 p. 554). Ir nevienam atrodė tada kažkaip savaime suprantama, kad kaip tik M. Biržiška turėjo būti Vilniaus universiteto rektorium. Antai Vytauto Didžiojo universiteto rektorius prof. S. Šalkauskis iškilmingame universiteto posėdy 1940. II. 16 šiaip kalbėjo:

"Su Vilniumi ir Vilniaus universitetu prof. Mykolas Biržiška yra itin glaudžiai susijęs. Nuo pat studentavimo laikų jis gyveno Vilniuje ir kovojo už jo lietuviškumą iki to momento, kol buvo per prievartą, kaip tik dėl tos priežasties, iš Vilniaus ištremtas. Tada drauge su savo vienminčiais jis suogranizavo Vilniui vaduoti sąjungą ir jos priešakyje kovojo už Vilniaus atvadavimą. Kova už Vilnių jam visada buvo kova už lietuviškąjį Vilniaus universitetą, nes ar galima atvaduoti Vilnių nuo aklo vergavimo svetimoms įtakoms be pagalbos tokio tautinės šviesos židinio, koks kad yra lietuviškasis universitetas? Vilniaus universiteto idėja lydėjo prof. Mykolą Biržišką visuose jo darbuose ir visose jo kovose nuo to laiko, kai jis drauge su M. Yču, A. Voldemaru ir J. Purickiu dar Didžiojo karo metu buvo Valstybės Tarybos parinktas į komisiją, kuri turėjo rūpintis Vilniaus universiteto steigimu. Nenuostabu todėl, kad šiandien mums tenka sveikinti, kaipo to universiteto rektorių, kaip tik mūsų brangųjį svečią prof. Mykolą Biržišką." ("Židinys", 1940, nr. 2, p. 174—175).

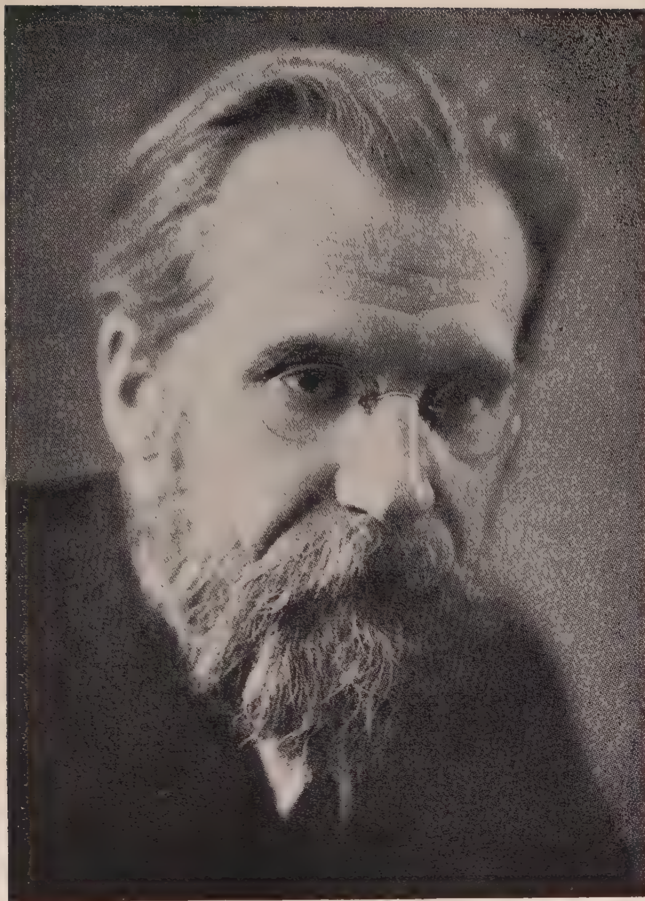
Lenkų ištremtas Kaunan, M. Biržiška buvo pakviestas tais pačiais metais įsteigtan Lietuvos universitetan ir tapo vienu iš žymiųjų jo profesorių. Naujųjų mūsų profesorių kelią universitetan pats M. Biržiška šiaip apibūdino rektoriaus kalboje universiteto iškilmingame posėdyje 1927. III. 20:

"Lietuva prieš tai neturėjo savų mokslininkų. Apsišvietęs lietuvis, kuris norėjo savo kraštui tarnauti ir jame veikti, tegalėjo eiti kunigo, gydytojo ar advokato pareigas, šiaipjau tautos gyvenime ir darbe turėjo būti viskadirbiu; mokslui, bent kuriai jo specialybei pasiskirti negalėjo, jei bent kartu ir su savo kraštu persiskirdamas. Tad mokslininkų lietuvių reta tebuvo; kurie buvo, svetur gyveno, retas kuris gyviau savo kraštą atsimindamas. Karas davė lietuvių aukštesniąsias mokyklas, kuriose mokyti ir vesti daugeliui "viskadirbių" teko mokytojais pasidaryti. Kiti jųjų dar prieškario metu, ypačiai Lietuvių mokslo draugijos darbo įtakoje, bent kiek ėmė jau specializuotis vienoje ar kitoje mokslo šakoje, kai kada viešai ką-ne-ką paskaitydami draugijos posėdžiuose ir suvažiavimuose. Vilniaus ir Kauno pokariniai aukštieji mokslo kursai juos dar labiau su mokslu surišo" (Lietuvos universitetas, 1922. II. 16—1927. II. 16; pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita. 1927, p. 4).

Dėl tų aukščiau apibūdintų sąlygų ir M. Biržiška, panašiai kaip daugumas kitų mūsų naujųjų profesorių, negalėjo turėti normalaus universitetinio darbo stažo. Betgi M. Biržiška turėjo brangintinas mokslo žmogaus savybes: mokslo meilę, retą darbštumą ir didžiulį apsiskaitymą; jau turėjo ir moksliškai vertingų lietuvių literatūros istorijos ir tautosakos tyrinėjimų.

Linkimą į mokslinį darbą M. Biržiška parodė jau labai anksti, dar Šiaulių gimnazijos mokiniu būdamas. Jau tada nemaža perskaitė knygų, uoliai naudodamasis tiek didele savo tėvo, tiek apylinkės dvarininkų ir Šiaulių gimnazijos bibliotekomis. 1901 m. įstojo Maskvos universiteto Teisės mokslų fakultetan. Apie fakulteto pasirinkimą jis pats vėliau sakėsi, kad ir "jis nėra išvengęs bendro mūsų prieškario šviesuomenės prakeikimo — dėl politinių ir tautinių kliūčių išėjo ne istorijos ar filosofijos mokslus, kuriems visados buvo palinkęs, bet duoningą amatą." (Baras, 1925, I, p. 66).

Tad studijuodamas teisės mokslus, M. Biržiška savo noru uoliai lankė žymiųjų istorijos-filologijos fakulteto profesorių paskaitas, klausydamas istorijos pas Kliučevskį ir Liubavskį, kalbotyros pas Porzezinskį, literatūros pas Koršą ir kt. Lietuvių raštijos ir Lietuvos istoriją teko studijuoti savarankiškai, besidarbuojant turtingose Maskvos universiteto ir Rumiancevo bibliotekose, o per atostogas atlankant ir garsiąją Petrapilio viešąją biblioteką. Savo studijuotais klausimais paskaitydavo referatus slaptoje Maskvos lietuvių studentų draugijoje, kurion įstojo 1901

Mykolas Biržiška

metais, o vėliau buvo jos vicepirmininkas. 1903 metais Varšuvos savaitraštyje "Ogniwo" išspausdino savo straipsnį "Ze Zmudzi" ("Iš Žemaitijos"), kuriame apžvelgė XVI-XVIII amž. lietuvių raštiją. 1904 m. paskaitė paskaitą apie 1801-31 m. lietuvių literatūrą prof. Trubeckojo vadovaujamoje istoriškai filologiškoje studentų draugijoje, kurios nariu buvo. 1904-6 m. subūręs kelis savo mokslo draugus į kuopelę lietuvių literatūros istorijai pažinti, reguliariai skaitė jiems paskaitas. "Tais jau laikais, t. y. prieš trisdešimt kelerius metus, klausiau kolegos M. Biržiškos lietuvių literatūros istoriją, skaitytą mums jaunesniems draugams" — prisiminė tas paskaitas prof. S. Šalkauskis savo kalboje iškilmingame Vytauto Didžiojo universiteto posėdyje 1940. II. 16 ("Židinys", 1940, nr. 2, p. 174).

Baigęs universitetą ir apsigyvenęs Vilniuje, M. Biržiška įsitraukė į Lietuvių mokslo draugijos darbą, skaitydamas jos susirinkimuose referatus ir spausdindamas jos žurnale "Lietuvių Tautoje" savo rašinius. Be to, sutvarkė Lietuvių mokslo draugijos bibliotekos senąsias lietuviškas knygas, tuo pagilindamas savo lietuvių raštijos istorijos žinias. Paskaitas iš lietuvių literatūros istorijos M. Biržiška paskaitydavo ir platesnei visuomenei — Vilniaus Rūtos klube, Kauno Dainoje ir kt.

Iš prieškarinių M. Biržiškos lietuvių literatūros istorijos tyrinėjimų svarbiausias bus "Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu", išspausdintas jo paties redaguotoje "Visuomenėje" 1910-11 (atskira knygele išsp. 1921; trečią kartą išsp. M. Biržiškos knygos "Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos" I tome, 1931). Pasireiškęs kaip lietuvių literatūros istorijos tyrinėtojas, M. Biržiška buvo pakviestas parašyti straipsnį apie lietuvių literatūrą Didžiajai lenkų enciklopedijai (Wielka encyklopedya powszechna ilustrowana, t. 43-44, 1909). Tas M. Biržiškos rašinys 1919 m. buvo ištisai išspausdintas (enciklopedijoje jis buvo sutrumpintas). 1920 m. išėjo J. Jablonskio atliktas lietuviškas vertimas — "Mūsų raštų istorija", kurios pirmą dalį, apimančią literatūrą ligi 1864 m., M. Biržiška papildęs išleido 1925 m. Lietuvių literatūros apžvalgą M. Biržiška parengė ir rusų Granato enciklopediniam žodynui (Enciklopedičeskij slovar, t. 27, 1915). Vėliau, kad ir sunkiomis karo meto ir vokiečių okupacijos sąlygomis parašė keletą svarbių tyrinėjimų apie mūsų liaudies dainas. Okupacijos metu gavo dirbti pedagoginį darbą, dėstydamas lietuvių literatūrą ir kitus dalykus lietuvių gimnazijoje, kuriai ir vadovavo. Dėstė dar ir A. Stulginskio vadovaujamuose lietuvių pedagoginiuose kursuose.

Valstybės Tarybai 1918. XII. 5 priėmus Vilniaus universiteto statutą, M. Biržiškai su V. Čepinskiu buvo pavestas universiteto organizavimas. Deja, to nebebuvo galima padaryti, Vilniui netrukus atitekus į svetimas rankas. Todėl Lietuvių mokslo draugija surengė tam tikrą universiteto pakaitalą — Aukštuosius mokslo kursus, veikusius 1919-21 m. Kursų rengimo komisijos vardu 1919. III. 24 juos atidarė ir pirmąją paskaitą paskaitė M. Biržiška. Daugelis tų kursų dėstytojų, panašiai kaip ir M. Biržiška, vėliau buvo pakviesti profesoriais Lietuvos universitetan.

Paskirtas Lietuvos universitetan, M. Biržiška buvo dažnai renkamas įvairioms vadovaujamoms pareigoms: 1922-25 m. ir 1938-39 m. buvo Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas, 1925-26 m. universiteto prorektorius, 1926-27 m. rektorius. 1940 m. buvo išrinktas pirmuoju lietuviškojo Vilniaus universiteto rektorium ir tas pareigas ėjo ligi pat pasitraukimo iš Lietuvos 1944 m.

Universiteto pavedamas M. Biržiška nekartą dalyvavo įvairiose mokslo konferencijose užsienyje. 1932 m. Vytauto Didžiojo universitetas jam suteikė garbės daktaro laipsnį, o 1934 m. tą pat padarė ir Latvijos universitetas.

Dirbdamas Lietuvos universitete, M. Biržiška buvo taip pat paskirtas ir Kauno gimnazijos (vėliau "Aušros" berniukų gimnazijos) direktoriumi ir ėjo tas pareigas 1922-30 m., o mokytojavo

dar ir ligi 1931. IX. 1. Dažnai paskaitydavo paskaitų ir visuomenei, ypač įvairių minėjimų proga.

Gyvai rūpindamasis Lietuvos mokslo ir kultūros reikalais, dar 1930 m. kėlė Kultūros akademijos sumanymą. 1941 m. pradžioje Lituanistikos institutui persiorganizavus į Lietuvos mokslų akademiją, buvo jos narys, vėliau kurį laiką ir pirmininkas. Dar primintina, kad M. Biržiška buvo ir Lietuviškosios enciklopedijos redakcijos narys, parašęs jai daugybę straipsnių straipsnelių.

Tremtyje susiorganizavus Pabaltijo universitetui, M. Biržiška nuo pat pradžios įsijungė į jo darbą, vaizdžiu savo pasakymu, persikėlęs iš Vilniaus baroko į Hamburgo barakus. 1947 m. Pabaltijo universitetui išsikėlus į netolimą nuo Hamburgo Pinnebergą, M. Biržiška ten išgyveno ligi pat išvažiavimo į JAV 1949 m.

Iš M. Biržiškos lietuvių literatūros ir kultūros istorijos raštų, be jau minėtųjų "Mūsų raštų istorijos" ir "Lietuvių literatūros Vilniaus universiteto metu", nurodysime dar tyrinėjimą apie XIX amž. pradžios poetą A. Klementą ("Lietuvių Tauta", 1910, ir atskirai) ir kai kuriuos rašinius: "Iš D. Poškos raštų" ("Lietuvių Tauta", 1914), "Mažosios Lietuvos visuomenė Duonelaičio metu" ("Baras", 1915), "Svetimosios kalbos lietuvių rašto istorijoje" ("Lietuvos Aidas", 1917), "Jėzuitų mokyklos teatras Lietuvoje" ("Lietuvos Mokykla", 1918), "Lietuvių mokykla ligi XVIII a. pabaigos" (Liuosoji Valanda, 1918), "Lietuvos sukilimas 1794 metais" (1919), "Adomas Šimelpenikas" ("Lietuva", 1925), "Jokūbas Daukša" ("Tauta ir Žodis", 1926), "Žemaitis Pr. Šemeta — Ad. Mickevičiaus bičiulis" XXVII knygos mėgėjų metraštis, 1933) „Simano Daukanto biblioteka" (XXVII kn. mėg. metr., 1937), "XVI-sis amžius povytautinės Lietuvos tautinės kultūros raidoje" ("Aidai", 1950, nr. 5) ir kt. Savo paskirus straipsnius M. Biržiška surinko į 2 stambius tomus — "Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos" (1931-38). Buvo jau spausdinamas ir trečiasis tomas, bet jo nebespėta išleisti. Daug vertingų lituanistinių straipsnių M. Biržiška yra davęs ir Lietuviškojoje enciklopedijoje.

Atskiromis knygomis išėjo dar šie M. Biržiškos veikalai: "Duonelaičio gyvenimas ir raštai" (1918, 2 leid. 1921, 3 leid. 1927), "Iš Adomo Mickevičiaus raštų" (1921, 2 leid. 1927), "Barono gyvenimas ir raštai" (1924), "Rinktiniai mūsų senovės raštai" (1927), "Senasis Vilniaus universitetas" (1942). Atskirais atspaudais buvo išleisti ir įvairūs periodikoje ir enciklopedijoje spausdinti straipsniai.

M. Biržiška buvo atsidėjęs taip pat lietuvių dainų tyrinėjimui ir išleido šias knygas: "Lietuvių dainas" (1916, buvo vokiečių okupacinės valdžios uždrausta; 2 leidimas 1923 antrašte: "Dainų literatūros vadovėlis; 3 leidimas 1925: Dainų istorijos vadovėlis), "Lietuvių dainų literatūros istoriją" (1919; antrosios nespausdintos dalies rankraštis drauge su kitais dingo neramiųjų 1920-21 m. žiemą), "Dainų atsiminimus iš Lietuvos istorijos" (1920), "Dainos keliais" (1921) ir išvertė iš vokiečių kalbos olando R. van der Meuleno disertaciją "Gamtos prilyginimai lietuvių dainose ir raudose" (1919).

1935-37 m. labai kruopščiai parengė Rėzos garsiojo dainyno trečiąjį leidimą, antroje veikalo dalyje paskelbdamas dar nespausdintas dainas ir eilėraščius iš Rėzos rankraštinio palikimo. Su broliu Vaclovu 1929 m. parengė spaudai pirmąją Daukanto istorijos redakciją "Darbus senųjų lietuvių ir žemaičių". Skyrium paminėtina stambi M. Biržiškos jaunystės atsiminimų knyga "Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose (iš 1882-1901 m. atsiminimų, pasakojimų ir raštų)" (1938). Tremtyje be daugelio trumpesnių ir ilgesnių straipsnių parašė "Galvojimus apie lietuvių tautą", dabar jau, rodos, atiduotus spaudai.

Apžvelgdami M. Biržiškos veiklą, galėjome matyti, kad jis ne užsidaręs kabinetinis mokslininkas, bet uolus visuomenininkas. Tas jo visuomeniškumas įvairiais atžvilgiais būdingai atsispindi ir jo moksliniame darbe.

1) Visų pirma tai dar ano prieškario metu pasireiškė tvirta mintimi, kad reikia kelti mūsų visuomenės mokslinę kultūrą, ir pastangomis organizuoti mokslinį darbą platesniu mastu. Tas mintis M. Biržiška labai ryškiai išdėstė, 1910 m. keldamas lietuviško žinyno (enciklopedijos) išleidimo reikalą. Cituojame būdingas ištraukas iš jo straipsnelio, paskelbto Analfabeto slapyvardžiu "Visuomenėje" (1910, p. 169-171):

"Mūsų šviesuomenė negyvena mokslo kultūra. Mokslu užsiimą žmonės kas sau darbuojasi, užsidarę, išsiblaškę. Mokslo draugija tai yra labiau formališkas, negu stiprus vidurinis jųjų susirišimas . . . Mokslo tyrinėjimas Lietuvos ir lietuvių dabarties ir praeities, šiandieninėms sąlygoms tebesant, galės plėtotis tiktai tuokart, jei mūsų draugija bus nuolatinai ir angštai susirišus su naujakultūre, arba, kaip kiti sako, tautiškai susipratusia visuomenės dalim. O toks ryšys tebesiranda **bendrame darbe . . .** Mano gi siūlomasai mokslo ir kultūros darbas, kuriame, draugijai vedant, mūsų šviesuomenė galės dalyvauti ir karštai juo rūpintis, tai **lietuvių žinyno (enciklopedijos žodyno)** suruošimas. Jo parūpinimas reikalauja, kad **įtemptume** visas savo žinias, kokias turime iš Lietuvos istorijos, literatūros, ekonomijos, etnografijos, filologijos, geografijos, botanikos ir t. t. Maža to! Dabartinis mūsų mokslo stovis neleidžia mums pasitikėti savo jau įgytomis nuo kitų žiniomis, reikalauja, kad mes čionai pat jas pertikrintume. Tai ne šovinistiškas išdidumas, tai ne iš anksto nutartas paniekinimas viso, kas svetima, tiktai liūdnu patyrimu įgautas ir bene visų jau su mokslu šiur tur susidūrusiųjų išduodamas mūsų žinijai testimonium paupertatis. Tiesa, šis tas jau dabar daroma: draugijos knygynan pakliūva viena kita ligi šiolei nežinoma knygelė ar rankraštis, dainų ar žodžių sąsiuvinėlis, pamažėl auga archyvas, muziejaus rinkiniai, vieno kito užrašoma

dainos, kasinėjama piliakalniai, dulkinamasi archyvuose ir archyvėliuose ir t. t., bet vis tai daroma dažniausiai ne sistematiškai. Tyrinėjimų suosekmės, išskyrus madai ar "politikai" parūpusias mokslo šakas, daugiausia pasilieka neskaitlingų "akademinininkų" "sferose". Kas kita rengiant žinyną. Tasai sistemiškasai darbas ir mokslininkus tarp savęs suartins ir, reikalaudamas iš šviesuomenės ne tik piniginės, bet ir nemažos intelektualinės pašalpos, užinteresuos jos platesnius sluogsnius, kels juose mokslo kultūrą, išplės jo veikimo ribas, palengvins mokslo tyrinėjimus, skubins jo paties plėtojimąsi. Tai, žinoma, ne vieniems dviem metams darbas; gal būt, visai šviesuomenės kartai prisieis jį kelti ant savo nugaros. Gal tat ir geriau... Jauskime mokslo sunkumą!... Bet jau dabar renkimės prie darbo! Susekim, kaip kitur enciklopedijos sustatoma. Apsvarstykim skyrius. Peržiūrėkim jų "skyles". Pristatykim prie darbo senus ir jaunus mokslininkus, šviesuomenę. Neužmirškim jaunuomenės jėgų. Pasirūpinkim "Lietuvių Tautą" kuogreičiau bent bertainiu laikraščiu paversti, kurs koncentruotų tą visą darbą. Rinkim knygas ir rankraščius tam tikru, prie žinyno išleidimo pritaikintu planu. Visur, visame kame turėsim tam tikrai susitvarkyti. Jei ne šiemet, tai kitais metais, už 2-3 m. vistiek prisieis mums tas darbas pradėti. Tat galvokime!"

Deja, tasai lietuviškosios enciklopedijos projektas tada nebuvo realizuotas, ypač kad po kelerių metų prasidėjo karas, kuris išblaškė mūsų šviesuomenę, labai pasunkino jos darbo sąlygas ir pagaliau iškėlė jai daug naujų svarbių uždavinių. Betgi tai yra labai įdomus anos prieškario gadynės kultūrinis dokumentas. Jis vaizdžiai parodo, kad anuo smarkiai pakilusio kūrybingumo visose mūsų kultūros gyvenimo srityse laikotarpiu, kada uoliai stengtasi ligi kitų kultūrinių tautų lygio iškelti mūsų literatūrą ir meną, nebuvo pamiršta ir mūsų mokslo kūryba.

Keldamas reikalą išugdyti savąjį mokslą apie Lietuvą, M. Biržiška ragino ypač studentiją tan darban. Savo straipsnyje "Visuomenės istorijos mokslas ir studija" (taip pat Analfabeto slapyvardžiu išsp. "Visuomenėje", 1910), jis apgailestavo, prisimindamas kaip studentai savo referatams studentų draugijos susirinkimuose temas pasirinkdavo ne iš Lietuvos istorijos, o įvairias mums svetimas. Ten pat jis surašė keliasdešimt Lietuvos visuomenės ir kultūros istorijos temų, nurodydamas ir svarbesniąją literatūrą tais klausimais. Jis rašė:

"Užvedžiau kalbą apie studentus. Manau, kad mūsų dabartinio kultūros gyvenimo sąlygose ypač jie turi iškelti minėtuosius mokslus ir užinteresuoti šviesuomenę šios rūšies darbais. Jie arti universiteto mokslo, reikalo gaus ir mokslo pagalbą (profesoriai, draugai), gali naudotis knygynais, archyvais ir t. t., pačiu gyvenimu — mokslo atmosfera stumiasi darban. Nelaukim iš jų nepaprastų mokslo darbų! Jei jie bent kai kuriems klausimams susistemins medžiagą ir sutvarkys literatūrą, jei nors pajudins vieną kitą visuomenės mokslo klausimą, tai bematant ir patys Lietuvos mokslan įsitrauks ir, rasit, kitus užkrės tąja "liga"." ("Visuomenė", 1910, p. 265).

Tuo metu, kada Lietuva neturėjo savų universitetų ir mokslo institutų, kada Lietuvos mokslas tebuvo daugiau ar mažiau privatus pačių mokslo mėgėjų reikalas, toji mokslo "liga" buvo svarbiausias Lietuvos mokslo augimo veiksnys. Tąja "liga" sirgo ir pats M. Biržiška, panašiai kaip K. Būga, A. Janulaitis, vėliau Vacl. Biržiška, P. Klimas ir kt.

2) Antrasis dalykas, kurį reikia iškelti kaip būdingą M. Biržiškos visuomeniškumui, tai mokslinio darbo derinimas prie opiųjų visuomenės reikalų. Tai ir iš viso būdinga ano prieškario meto žymė. Antai J. Tumas-Vaižgantas į "Naujosios Romuvos" literatūrinę anketą tarp kitko šiaip atsakė: "Ir tapau savosios, lietuviškos visuomenės tarnas... Ot, ir tas nelemtas rašymas. Liepia — rašau. Atsiųskite kurį žingeidą, aš jam įrodysiu, jog 90% mano raštų yra man, taip sakant, iš gerklės ištraukta: parašyk tą, parašyk tam galui. Vadinas, ne aš savo raštus paleidžiu kam suprovokuoti, bet mano raštų tuo ar kitu laiku buvo reikalauta" (Naujoji Romuva, 1932, nr. 13).

Vienas iš opiųjų mūsų visuomenės dalykų buvo savų vadovėlių reikalas lietuviškajai mokyklai. Jį gyvai juto ir M. Biržiška, ypač pakviestas 1915 m. Vilniuje įsteigtos pirmosios lietuvių gimnazijos direktoriumi. Jis įėjo nariu ir į vadovėlių rengimo komisiją prie Lietuvių mokslo draugijos. Komisijos vedėjui P. Klimui 1918 m. gale išvykus iš Vilniaus, M. Biržiška gavo perimti jo darbą ir, susitaręs su "Švyturio" bendrove, 1919-22 m. išleido keliasdešimt įvairių vadovėlių ir mokslinių tyrinėjimų. Nevieną vadovėlį M. Biržiška ir pats parašė: 1917 m. "Lietuvos geografiją" (ketvirtą kartą išsp. 1921), 1919 m. "Lietuvos istorijos pradžiamokslį" (2 leidimas 1923) ir įvairius (jau aukščiau suminėtus) lietuvių literatūros ir tautosakos vadovėlius. Nepriklausomojoje Lietuvoje M. Biržiška mokyklai parengė knygas apie Baranauską (Baroną) ir Donelaitį su jų kūrybos atranka, "Mūsų raštų istorijos" pirmosios dalies antrąjį leidimą, senųjų lietuviškų raštų rinktinę knygą.

Savo knygų prakalbose M. Biržiška vaizdžiai apibūdina jų parašymo sąlygas, taip ir primenančias aukščiau cituotus J. Tumo-Vaižganto žodžius. Štai, pvz., "Dainų literatūros vadovėlio" (1923) prakalboje rašė: "I-sis leidimas, galima sakyti, kuone prievarta buvo iš manęs išgautas". Išspausdinęs "Visuomenėje" savo studiją "Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu", M. Biržiška buvo prieraše pažymėjęs: "... rašiau draugų prispirtas, idant kiti, kurie dirbs geresnėse sąlygose, turėtų kuo atsiremti. O tų kitų išsiilgęs laukiu..." (Visuomenė, 1911, p. 280). 1921 m. tą rašinį perspausdindamas, M. Biržiška prie anų prierašo žodžių prakalboje prideda: "Tų kitų ir po šiai dienai tenka man laukti. O vėl mokyklos reikalas spiria mus, mokytojus, ruošti medžiagos lietuvių literatūros istorijos vadovėliui... Laiko aplinkybės neleidžia manęs iš naujo šį raštą perdirbti. Manau, betgi, jog ir šitoks jis palengvins mokytojų darbą ir pagilins mokinio žinias".

Č. Janušas — Palangos pajūry

Savo vadovėliais M. Biržiška norėjo ne tik mokyklos reikalus patenkinti, bet drauge duoti ir svaresnį įnašą lietuvių literatūros istorijos mokslui. Todėl jo vadovėliai nekartą yra per sunkūs mokiniui, per moksliški, perkrauti medžiaga. Dažnai tai ne tiek vadovėlis mokiniui, kiek mokslo priemonė mokytojui, taip stokojusiam vadovėlių anais ankstybaisiais lietuviškos mokyklos laikais. Tai ir pats M. Biržiška pažymi, pvz., prakalboje prie "Mūsų raštų istorijos" (1920):

"Mokyklai ji yra tik tam tikra mokslo priemone, bet toji priemonė galės atstoti, bent tuo tarpu, ir reikalingą jam mūsų raštų istorijos vadovėlį. Kaip reikia šita priemone naudotis — tą dalyką turi nuspręsti jau pats to gyvojo mokyklos darbo vadovas: savo darbe jis eis, tikiuosi, kalbos metodikos mokslu ir naudosis savo ir draugų pastebėjimais. Šiaip ar taip, nieku būdu nepatariu mokiniui atmintinai mokytis visos tos chronologijos, kuri čia duota įvairiems rašinio galams; tą pat turiu pasakyti, žinoma, ir apie rašinio vardus, pavardes, knygų antraštes . . ."

3) M. Biržiškos visuomeniniai polinkiai yra atsiliepę ir jo literatūros istorijos tyrinėjimo metodui: jis stengiasi visų pirma atskleisti visuomeninį literatūros raidos pagrindą. Jau iš pat pradžių jis labai aiškiai tuo klausimu pasisako. Jam "literatūros istorija, kaipo visuomenės istorijos mokslo šaka, tai visų pirma visuomenės santykių istorija, kiek šie atsispindi rašomoje kultūroje . . . Žinoma, toli ne viskas literatūroje išaiškinama visuomenės santykiais. Apsireikšdama ne minties, bet atskirų žmonių tvėrime, daug priklausančiame nuo kiekvieno rašytojo prigimtojo būdo, šiais santykiais jiji nepilnai tepadengiama" ("Visuomenė", 1910, p. 46). Jis reikalauja lietuvių literatūrą tyrinėti "kaipo dailiąją raštiją, o jos isto-

riją kaipo lietuvių visuomenės kultūros tveriamąją" (p. 47). Tą mintį jis nekartą pabrėžia savo rašiniuose. Antai straipsnyje apie Donelaičio laikų Mažosios Lietuvos visuomenę pat pradžioje pažymi: "Duonelaičiui suprasti, jo poezijos reikšmei nusistatyti svarbu pažinti toji visuomenė, kurioje jis augo ir dirbo. Juk tai toji visuomenė, ne kas kita, viešpataują, veikią santykiai davė mums tokį, ne kitokį poetą" (Baras, 1915, p. 171). Tą M. Biržiškos metodą aiškiai rodo, pvz., jo knygelės apie Baranauską (1924) pačios skyrių antraštės: 1. Lietuvos bajorų visuomenė pirmoje XIX amžiaus pusėje, 2. Ponai ir mužikai, 3. Nuo Daukšos iki Barono, 4. Barono gyvenimas, 5. Barono poezija (ir t. t.).

Kritikuodamas P. Augustaičio disertaciją apie lietuvybės elementus lenkų romantizme (lenkiškai 1911 m. išsp.), M. Biržiška mano, kad "svarbiausias užmetimas, kuris prisieina jam padaryti, tai jo visiškas visuomenės pagrindo niekinimas" ("Lietuvos Žinios", 1912, nr. 59). Jis padaro tikslią ir metodiškai svarbią XIX amž. pradžios mūsų literatūrinio ir kultūrinio gyvenimo tyrinėjimui pastabą: jeigu P. Augustaitis nebūtų tenkinęsis "vien literatūriniais šaltiniais ir įtekmėmis", o būtų atsižvelgęs "į Lietuvą, į pačią Lietuvos visuomenę", daug kas būtų paaiškėję tikresnėje šviesoje. M. Biržiška taip rašo:

"Ar neprisieitų mums atskirti **Varšuvos** literatūros **lietuvinimas** nuo **Vilniaus** literatūros **lietuvėjimo**? Ar nepasidarytų mums aiškus skirtumas tarp **etnografinės** Lenkijos Brodzinskio ir **ukmergiškio** Baužo lietuviškumo? Ar beatrodytų tuomet Vilniaus literatūros lietuvybė kaipo **provincialės** varšuvietiškos lietuvybės atspindis? Ar neįgytų ji tuomet savitos šviesos, savitos reikšmės? Ir ar nepaaiškėtų, jog didžioji Pr. A. paduodamųjų faktų dalis nėra angštai **susirišusi su romantizmu**, kaipo literatūros srove? ... Nurodysiu bent vaizdžiausią pavyzdį — staigų šviesuomenės užsiinteresavimą etninėmis mūsų žmonių ypatybėmis. Pasak Pr. A., tasai apsireiškimas ... išaiškinama ypač romantizmo (vokiečių) literatūros įtekme. Prisiminkime, kiek svērė tuomet Lietuvos visuomenės ... gyvenime baudžiavų panaikinimo klausimas, ką veikė tarp žmonių bajorų visuomenė, ką darė Vilniaus studentai žemaičiai, kad toksai, sakysime, Poškos "Žemaičių ir Lietuvos mužikas" **nieko bendra su romantizmu** neturėjo, — o perstosime tenkinęsi "svetimomis literatūrinėmis įtekmėmis". Tos įtekmės taip šį, taip kitus romantizmo lietuvybės apraiškus aiškinant turėtų, mano manymu, užleisti vyriausiąją vietą visuomeniai-kultūriniams veiksniams ir pasitraukti į antrąsias, o tai net ir dar tolesniąsias vietas" (ten pat).

Taigi "kultūros judėjime paniekinęs visuomenės pagrindą, tuojau pat ir kitu kuo Pr. A. istorijos tiesą nuskaudžia. Jis *permenkai įvertino pačių lietuvių (žemaičių) kultūros judėjimą*, permažai iškėlė jo *savitą vertę ir svarbą lietuviškuose lenkų literatūros padažuose*" (L. Ž. nr. 61). Tai ir buvo kelias, kuriuo ėjo M. Biržiška, tyrinėdamas tą patį, nors ir kitu atžvilgiu kaip P. Augustaitis, XIX amž. pradžios laikotarpį savo veikale "Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu".

Vertindami M. Biržiškos vaidmenį lietuvių literatūros istorijos moksle, turime prisiminti, kad jam pradėjus savo tyrinėjimus, nors jau ir buvo vertingų veikalų apie lietuvių kalbą ir Lietuvos istoriją, lietuvių raštijos istorija labai mažai tebuvo dar ištirta. Daugiau dėmesio jau buvo kreipta į lietuvių bibliografiją, kur ypač minėtini svarbūs, bet toli gražu dar ne be didelių trūkumų, S. Baltramaičio darbai. Šiaipjau literatūrinių straipsnių, daugiausia biografinio pobūdžio, buvo išbarstyta periodikoje ar atskiruose veikaluose. Dažniausiai tai buvo atsitiktinis mėgėjų, o ne literatūros istorijos mokslui atsidėjusių žmonių plunksnos darbas. Plačiausia, betgi menkai parengta lietuvių literatūros apžvalga buvo tada J. Šliūpo "Lietuviškieji raštai ir raštininkai" (1890). Pagaliau tai ir nebuvo kokia literatūros istorija, o tik palaidas siauresnių ar platesnių biografijų rinkinys. Suprantama todėl, kad M. Biržiškos literatūriniai tyrinėjimai, rašyti su rimtu mokslininko atsidėjimu ir metodu, turėjo didelės reikšmės paties mūsų literatūros istorijos mokslo plėtotei.

Literatūros istorijai stigo tada parengiamųjų tyrinėjimų. Reikėjo patikrinti ir kruopščiai rinkti bibliografinius duomenis, nes dar neturėjome pakankamai pilnos bibliografijos. Reikėjo, iš visur rankiojant medžiagą, pilniau nušviesti ar ir naujai sudarinėti mūsų rašytojų biografijas, išaiškinti jų savitarpio santykius, parodyti ryšius su to meto visuomene, susieti su jų laiko kultūros gyvenimo sąlygomis ir t. t. Nekartą tai buvo itin nelengva, nes stigo medžiagos, ne visada buvo lengva ir pačius raštus gauti dėl jų retumo; vėl daug kas tebuvo išlikę rankraščiuose, kuriuos reikėjo aptikti, išnagrinėti, rasti juose svarbių žinių. Reikėjo tad knaisiotis po archyvus ar bibliotekų rankraštynus, ieškoti reikalingų dokumentų, peržiūrinėti kur išlikusią mūsų rašytojų ar šiaip veikėjų korespondenciją, atsiminimus ir t. t.

Čia suminėtos sąlygos apsprendė ir M. Biržiškos mokslinių tyrinėjimų kelią. Iš gausybės išnašų jo veikaluose (pvz., "Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu", 1921, 70 puslapių knyga turi 241 išnašą, daugiausia bibliografinio pobūdžio; "Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos": teksto yra 113 psl., o pastabų yra 578 ir jos užima dar 29 psl.) matome, su kokiu kruopštumu jis rankiojo medžiagą iš įvairiausių spausdintų ir nespausdintų šaltinių. Tai nekartą, žinoma, daro jo raštus sausokus ir sunkius eiliniam skaitytojui, bet literatūros istorikas džiaugiasi, kad jam nebereikia antrą kartą dirbti to varginančiai įkyraus paruošiamojo darbo.

Ypač svarbūs literatūros istorijai yra tie M. Biržiškos tyrinėjimai, kurie paremti medžiaga, rasta rankraščiuose, vėlesniems istorikams dažnai neprieinamuose. Taip, pvz., M. Biržiška išspausdino L. Ivinskio suredaguotąjį 1856 m. ketinto leisti lietuviško laikraščio "Aitvaro" numerį, užrašė įdomius J. Koncevičiaus atsimini-

mus apie XIX amžiaus 60-jų metų studentų lietuviškąsias nuotaikas; paskelbė nespausdintų Poškos, Baranausko ir kt. eilėraščių; iškėlė iš nežinios, jų raštus Lietuvių mokslo draugijos rankraštyne aptikęs, du mūsų poetus: XIX amž. pradžioj žemaičių bajorų lietuviško literatūrinio sąjūdžio dalyvį Antaną Klementą ir XIX amž. vidurio patriotą Jokūbą Daukšą, neįprastu tam ankstybam laikui ryškumu apsisprendusį lietuviu. Tiesa, juodu nėra stambūs poetai, betgi jų raštai ir pažiūros daug padeda jų gadynei nušviesti. Tokių antraeilių rašytojų tyrinėjimo svarbą M. Biržiška buvo aiškiai pabrėžęs: "... įsigilinus į visuomenės prietykius ir į gyvenimo apsireiškimus, nepasitenkinus įžymiaisiais rašytojais, bet pasirūpinus perkratyti visą raštiją, surandami aiškiausi ryšiai tarp talentuotųjų veikalų ir raštpalaikių, tarp raštijos ir visuomenės gyvenimo; surandamas atitikimas, vėleliau ir priežastinė raštijos priklausomybė nuo viešpataujančių visuomenės santykių — "talentai" tiktai giliau ir vaizdžiau už kitus juos išreiškia" ("Visuomenė", 1910, p. 45-46).

Iš M. Biržiškos literatūrinių tyrinėjimų iškeltinas jau aukščiau minėtas rašinys "Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu". Susintetindamas gausiai surinktus faktus, M. Biržiška gražiai parodo, kad tada būta ištiso literatūrinio sąjūdžio žemaičių bajorijoje, prisidedant čia ir Vilniaus studentų būreliui; parodė ir tam sąjūdžiui atsiliepusias visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo sąlygas. Tuo savo svarbiu veikalu M. Biržiška davė tvirtą pagrindą vėlesniems anos įdomios mūsų literatūros ir kultūros istorijos gadynės tyrinėtojams.

Svarbūs yra ir M. Biržiškos lituanistiniai straipsniai apie Baranauską, Daukantą, Donelaitį ir t. t. Lietuviškojoje enciklopedijoje. Tai nėra tik trumpos informacijos apie tuos autorius, bet tikrai išsamūs rašiniai, kad ir enciklopediškai konspektyvūs, sutraukią visus žinomus reikšmingesnius faktus ir pateikią pagrindinę bibliografiją. Apie tuos autorius plačiau rašantiems tai yra nepamainoma parankinė medžiaga.

Mūsų literatūros rūpestingai paruoštą apžvalgą davė M. Biržiška savo "Mūsų raštų istorijoje". Kadangi ji buvo rengiama enciklopedijai, ji negalėjo nebūti konspektyvi (kiek praplatinta buvo antrame leidime). Žinoma, dėl to ir atskiri mūsų literatūros istorijos reiškiniai negalėjo būti plačiau panagrinėti. Lenkų enciklopedijoje išspausdintą literatūros apžvalgą pats M. Biržiška šiaip apibūdina: "Joje kad ir mėginama literatūrai surasti visuomenės pagrindas ir išaiškinti pirmosios plėtojimosi istoriją, bet spausdinimo sąlygos neleido nei nuodugniau tat atlikti nei perdaug atsitolinti nuo bibliografiniai istorinio pasakojimo" ("Visuomenė", 1910, p. 48).

Svarbūs yra jo lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai. B. Sruoga apie juos rašo, kad "Mykolas Biržiška pats vienas sukūrė mūsų mokslą apie dainas, sukūrė mūsų dainologiją" ("Mūsų Tautosaka", X, 1935, p. 211).

Domėdamasis ir apskritai Lietuvos kultūros istorija, M. Biržiška, atgavus Lietuvai Vilnių, su tipingu savo kruopštumu ilgai rinko iš valstybinio archyvo rankraščių medžiagą Lietuvos švietimo istorijai. Jau daug svarbios medžiagos buvo surinkta, bet, deja, tremtis nutraukė tą darbą.

Gerbiamajam sukaktuvininkui, toli nuo savo numylėtojo Vilniaus leidžiančiam nelengvo tremties gyvenimo dienas, linkėjimus išreikšime jo paties žodžiais: "... atskirti nuo Lietuvos žemės, visuotiniu lietuvių tautos frontu — kur tik bebūtume — kovodami už jos išlaisvinimą ir savo grįžimą į vėl Nepriklausomą Tėvynę, mes taip pat kovojame ir už savo sostinės išlaisvinimą, kad galėtume jon grįžti, ir ten, Vilniuje, ne tik savo valstybės ir tautos kūrybinį darbą dirbti, bet šiame mielame, visų brangiausiame mūsų mieste alsuotume, gėrėtumės ir džiaugtumės didinga Lietuvos ir jos sostinės praeitimi, miesto, jo padėties ir apylinkės neišsakomu, nė su kuo nepalyginamu grožiu, tautiškai atgyjančiu jo gyventojų maloniu būdu, jaustumės gyvos, nemarios, didžios istorijos bendrakūriai, jaučią savo istorinį atsakingumą jo dabarties ir ateities vairuotojai" ("Žingsniai", 1948, nr. 15, p. 14-15).

JUOZAS MIKUCKIS

AUDRŲ SARGYBOJE

Ne man azalijos raudonos —
Nesiųsk azalijų man raudonų,
Kai vargšui trūksta kąsnio duonos
Laukuos derlingų purenų!

Baltų azalijų man krūmų
Nesiųsk. Nesiųsk azalijų baltų,
Kai nematau čionai taurumo —
Vien kančios vienišų ir užmirštų.

Nesiųski žodžių man paguodos,
Paguodos žodžių man nesiųsk gražių,
Kai išrinktiesiems vaisiai soduos,
Bedaliams — varputis siauru rėžiu.

Man siųsk naikinančiąją ugnį,
Man ugnį tu įbruki į rankas:
Liepsnom paverst skriaudos bedugnę,
Dienas nuskaidrinti, dienas pilkas!

Perkūnijų įžiebki žaibą, —
Perkūnijos tiraniją sugrus!
Šviesos, kad akyse būt raiba —
Pašvaistėm nužymėt kovų barus!

Man vėją siųski, siųski vėją, —
Pasėjęs jį — nokinsiu aš audras!
Audrų sargyboj išstovėję,
Laukus gimtuosius, savo žemę ras.

BŪRIMAS

Gegutė kukuoja: ku-ku, ku-ku...
Skaičiuoju, kiek kartų.
Viens, du... Nusijuokusi tarpe šakų,
Nutilo iš karto.

Kad budo jaunystė žiedų kupina,
Atskridus į sodą,
Gegutė kukavo... šaukiau aš: gana,
Skaičiuot nusibodo!

Pavasariai skubo... Vienatvės taku
Kančia išsiraičius,
Ir metų paunksny gegutės ku-ku
Trumpesnis vis skaičius...

NEGRĮŠ JAU MEILĖ TOJI

Tu apie meilę man kartoji,
Dienų gailiesi praeitų...
Veltui, negrįš jau meilė toji,
Visvien kas kaltas: aš ar tu.

Pavasarį, pražydus jievoms,
Kai veržėsi daina garsiau, —
Tada nei motinos, nei tėvo —
Tiktai širdies aš paklausiau.

Nūn akyse žėrėjims dingo
Ir po dienų našta lenkiuos.
Kadaise atkaklus, maištingas —
Ramybėj atvangos tikiuos.

Stovėdamas prieš kapo angą, —
Jon žiedus pastarus metu...
Šiandien tikrovės grandim žvangant,
Jau gęstu aš, nurimsi tu...

RAMUNĖLĖ

Auginau aš liekną gėlę, —
Ji vadinos — Ramunėlė,
Kad primintų man ramunę
Mūsų krašto — panemunės.

Dienomis likimo juodo
Buvo mano ji paguoda:
Kad tik būtų ji laiminga —
Kūdikio sapnai nedingę.

Riksmas — pelei kur sucypus,
Visos vištos — ponios cypos,
Kalakutai — buldu daro,
Į raudoną kimba skarą.

Apie Jūrą ir Bangpūtį,
Apie vilką ir laputę
Ir kaip senis ropę rovė —
Jai sekiau dienų tikrovėj.

Su nuvytusiom našlaitėm,
Savo burtų karalaitės, —
Netekau aš Ramunėlės,
Kai atėjo rudenėlis.

Kad sapnai atskrieja blankūs,
Rodos, tiesias man jos rankos,
Juoką jos girdžiu — skambutį...
Grįžo, grįžo jau, gal būti?

Pasiskusti aš nedrįstu —
Sielvartas juk nenukristų.
Skirtu man keliu žingsniuoju:
Besiguosdamas niūniuoju:

Auginau aš liekną gėlę, —
Ji vadinos Ramunėlė.
Jai audringi žemės plotai,
Man — dainelė skausmo klota.

LAISVĖ IR DIEVYBĖ

KARL JASPERSO EGZISTENCINĖS METAFIZIKOS PAGRINDAI (III)

JUOZAS GIRNIUS

1. *Moralinės Jasperso mąstymo versmės*[1])

a. Jasperso mąstymo etinis charakteris. — Nors ir randa Jaspersas mūsų protą nepajėgų pažinti Absoliutinę Būtį, tačiau jis nenori skeptiškai rezignuoti. Iš čia jo apeliavimas nepaskęsti pasaulyje, bet ieškoti "tikrosios būties", siekiant pakilti į egzistencinį "savęs pačių" rangą. Šis moralinis apeliavimas ir suteikia visam mūsų filosofo mąstymui etinį charakterį. Kadangi pagal Jaspersą absoliutinė būtis, kurios ieško filosofija, lieka mūsų pažinimui nepasiekiama, tai jam iš viso nebūtų prasmės filosofuoti, jei jis vertintų filosofiją tik loginiu požiūriu. Bet kaip tik Jaspersui filosofijos prasmė slypi ne pačiame loginiame mąstyme, o jo "pripildyme" mumis pačiais. Protas atskleidžia mums tik laisvą erdvę: patirtinė tikrovė nėra pati absoliutinė būtis. Bet šią tuščią erdvę gali pripildyti absoliutinės būties ieškojimu tik meilė. Šia prasme mūsų filosofas ir kalba, jog egzistencinis mąstymas yra mąstymas dviem sparnais: vienas sparnas — tai, ką išreiškiame loginiu mąstymu, antras sparnas — tai, ką pripildome mūsų "žmogišgąja būtimi". Todėl ir nepakanka tik formaliai filosofiją suprasti. Lieka ji tol iš tiesų nesuprasta, kol ji nėra iš naujo pripildoma "egzistencija", kaip ji anksčiau buvo pripildyta "egzistencija" to filosofo, kuris per ją išreiškė "save patį".

Turi būti filosofinės mintys pripildytos "egzistencija" todėl, kad "jos iš tiesų nieko nepažįsta, bet kreipiasi į mus".[1]) Ne pažinimas, o apeliavimas yra filosofinio mąstymo prasmė, nes filosofinį mąstymą neša ne beasmeninė "sąmonė apskritai", o laisvė, besikreipianti į laisvę. Užuot praturtinęs mus objektyviomis pažintimis, filosofinis mąstymas nušviečia mus pačius. "Egzistencinio mąstymo tiesa slypi ne turinyje kaip tokiame, o tame, kas vyksta manyje per ši mąstymą".[2]) Ir būtent, vyksta manyje per filosofinį mąstymą ne mažiau, kaip mano išbudimas į "mane patį". Egzistencinis "manęs pačio" pažadinimas yra pats filosofinio mąstymo autentiškumo matas: tiek iš tiesų filosofiškai mąstau, kiek šiuo mąstymu perkeičiu save į "egzistenciją". "Arba egzistencinis mąstymas yra autentiškas, ir tada jis yra neatskiriamai susietas su mąstančiąja egzistencija, arba filosofinis mąstymas tėra žinomas kaip svetimas turinys, ir tada jis nėra autentiškas".[3] Žodžiu tariant, galutinė filosofavimo prasmė yra pats gyvenimas, o ne abstraktus pažinimas. "Egzistencinis mąstymas drauge yra egzistuojantis mąstymas".[4]) Užtat filosofija yra visų dienų uždavinys: "jei nefilosofuoju kiekvieną dieną, tai iš viso nefilosofuoju".[5])

Ber ar visa tai, kuo mūsų filosofas aptaria savo egzistencinį mąstymą, nėra kaip tik tai, kas galioja etiniam mąstymui? Be abejo. Etinis mąstymas yra tasai mąstymas, kurio esmė slypi apeliavime, kad jis būtų pripildytas "žmogiškąja tikrove". Kol etiniai principai tėra žinomi, bet ne "pripildomi" (t. y. gyvenime pildomi), tol jie ir lieka tušti. Tiesa, jie nepraranda savo prasmės nė šiuo atveju. Tačiau, kol aš etinius principus tik žinau, bet jų nevykdau, tol gyvenu, lyg jų nežinočiau. Šita prasme etinis mąstymas iš tiesų tėra tiek tikras, kiek jis persunkia patį gyvenimą.

Čia randame raktą į visus mūsų filosofo paradoksus. Kas loginiu požiūriu atrodo tik neįmanomi paradoksai, moraliniu požiūriu atsiskleidžia giliomis tiesomis. Kada Jaspersas reikalauja "reliatyvinti" kiekvieną tiesą ir likti begalinio ieškojimo kelyje, loginiu požiūriu tai reiškia reliatyvistinį ieškojimo pakėlimą į patį tiesos matą ("tėra tiesa, kol vyksta ieškojimas, ir kai tik ieškojimas sustingsta, belieka netiesa"[6]). Tačiau moraliniu požiūriu tai yra teisingas perspėjimas, kad moralinis tobulumas negali būti vieną kartą visam laikui laimėtas. Negalime būti taip užtikrinti savo moraliniu tobulumu, kaip esame užtikrinti objektyvaus pažinimo galiojamumu. Moralinis gėris privalo būti siekiamas be "sustojimo ir nustojimo", nes jis turi būti siekiamas, kol gyvename. Šita prasme moralinio gyvenimo tiesa iš tiesų slypi ieškojime iki paskutinės gyvenimo akimirkos: "gal būt, pats ieškojimas yra tiesos laike pavidalas; gal būt, giliausia tiesa yra gyventi klausime ir mirties akimirką".[7]) Ir betgi šis moralinis Absoliutinės Tiesos ieškojimas nėra tuščias, nes pačiu šiuo ieškojimu jau gyvenama Tuo, kurio ieškoma. "Jau turi būti Transcendencija ten, kur aš jos ieškau".[8]) Užtat šis ieškojimas ir nėra tik paprastas nepasitenkinimas. Kiek gaivina ši ieškojimą pats Ieškomasai, jau gaubia šį ieškojimą tyli radimo ramybė, Jasperso žodžiais, "ramybė ieškojimo neramybėje".

Lygiai moralinis požiūris mums leidžia suprasti ir aną mūsų filosofo paradoksą, pagal kurį "egzistencinė tiesa" yra absoliuti ne savo vi-

[1]) Žr. 1951 m. "Aidų" p. 304, p. 360.

suotinumu, o kaip tik savo "istoriškumu", t. y. asmeniškumu. Esame anksčiau nurodę, kad Jaspersui "egzistencinė tiesa" turi moralinę prasmę, nes šiuo žodžiu jis turi mintyje ne abstraktų pažinimą, o konkretų gyvenimą. Gi gyvenimas visada yra "istoriškas" pačiu tuo, kad jo vieta yra laikas, o ne ta antlaikybė, į kurią pakyla pažinimas. Užtat ir būtų nesąmonė kalbėti apie "visuotinę veiklą" ta pačia prasme, kuria kalbame apie pažinimo visuotinumą. Kiek pažinimas yra beasmeniškas, tiek veikla yra asmeniška. Tačiau iš to nieku būdu neseka, kad absoliutybė turėtų savo vietą tik pažinime, o veikla tebūtų reliatyvybės šalis. Greičiau: kiek antlaikinės vertybės persunkia mūsų veiklą, tiek ir mūsų veikla pakyla į absoliutybę. Šia prasme moralė ir yra ta sritis, kurioje absoliutumas sutampa su asmeniškumu. Nors laike vyksta ir mūsų moralinis gyvenimas, bet savyje pačiame jis slepia amžiną vertę. Moralinės vertybės mus įpareigoja tokiu absoliutumu, kuris nepabūgsta nė mirties rizikos. Bet drauge moralinė veikla yra pati asmeniškiausia: kai kitur galiu būti kitais pakeistas, tai mano moralinis tobulumas tėra mano paties uždavinys. Kiek moralinės vertybės pačios savyje yra nelygstamos, tiek jų realizavimas konkrečioje asmenybėje visada yra nepakeičiamai asmeniškas.

Pagaliau moraliniu požiūriu galime suprasti ir tą mūsų filosofo tezę, kuria jis savo "egzistencinę tiesą" sąlygoja komunikacija: "tiesa yra tai, kas mus riša, ir: tiesa savo versmę turi komunikacijoje".[9]) Tai, ką mūsų filosofas šia teze nori pasakyti, yra ne mažiau, kaip visų objektyvių tiesos kriterijų pakeitimas komunikatyvumo kriterijumi. "Egzistencinis mąstymas privalo specifiško tiesos kriterijaus, kuris nebūtų objektyvus; tai šis kriterijus: filosofinė mintis yra tiek teisinga, kiek ji žadina komunikaciją".[70]) Ir šios tezės versmė yra moralė, nes tik moralinė veikla nėra palenkta jokiam objektyviam kriterijui ta pačia prasme, kuria mūsų technikinė, ūkinė ar politinė veikla yra palenkta siekiamiems tikslams. Absoliutus moralinės veiklos kriterijus yra pati sąžinė, nes mūsų veikla semia savo moralinę vertę ne iš savo objektyvių pasėkų, o iš ištikimybės sąžinės balsui. Paradoksiškai kalbant, galima užtat iš tiesų sakyti: nėra absoliučių įstatymų, nes tėra nelygstama meilės laisvė. Ama, et fac quod vis, mylėk ir daryk, ką nori. Tai iš šio Augustino principo kelias veda į Jasperso tezę: "tiesa savo visumoje prieinama tik visai meilei" (Wahrheit im Ganzen ist nur der ganzen Liebe zugaenglich). [11]) Loginiu požiūriu tai beprasmiška tezė: nors ir galima tiesą mylėti, bet tiesos meilė dar nėra pati tiesa. Bet moraliniu požiūriu meilė yra pati moralinė tiesa, nes tiek mūsų gyvenimas morališkai vertingas, kiek jis persunktas meile. Šia prasme ir turi teisę mūsų filosofas sakyti: "tiesa duoda savo galutinį atsakymą tik per meilę".[12])

b. Egzistencinė filosofija, kaip morale pagrįstoji metafizika. — Nors moralinis požiūris ir duoda mums raktą į Jasperso mąstymą, tačiau būtų neteisinga jo egzistencinę filosofiją laikyti tik savo rūšies etika. Šiuo atveju Jaspersas įsirikiuotų į paprastų moralistų eiles ir nebebūtų "egzistencialistas". Nebebūtų šiuo atveju jis toliau "pavojingas", bet nebebūtų jis ir tai, kas jis faktiškai yra. Būdama aiškiai etinio charakterio, egzistencinė filosofija nėra etika. Greičiau klausimas eina apie moralės ir metafizikos santykių pervertinimą. *Kai tradiciškai moralė ieškojo savo pagrindų metafizikoje, tai Jasperso egzistencinė filosofija yra bandymas pačią metafiziką pagrįsti morale.* Kilęs šis bandymas iš Jasperso noro duoti gyvenimui artimą filosofiją. Akivaizdoje nuolatinių kaltinimų dėl filosofinės spekuliacijos svetimumo gyvenimui, Jaspersas imasi atimti pagrindą šiems priekaištams, taip sakant, nuspręsdamas: laikykime filosofiją paties gyvenimo dalyku! Pagal tai ir tampa moralė jo filosofijos mersme ta prasme, kad filosofinė tiesa traktuojama veikimo, o ne abstraktaus pažinimo uždaviniu. Užtat Jasperso egzistencinė metafizika ir įgauna tokią formą ir tokią prasmę, kokios yra būdingos moralei.

Kadangi Jaspersui filosofija yra nebe abstraktaus pažinimo, o gyvenimo dalykas, tai ir filosofijos subjektu jam yra nebe "sąmonė apskritai", o "egzistencija". Sąmonė apskritai tėra "mokslų erdvė" — baigtinių objektų pasaulyje sritis. Gi absoliutinės būties klausimas kyla tik egzistencijai, kaip nepasitenkinančiai tik pasauliu. Todėl ir vadina mūsų filosofas egzistenciją "filosofijos versme". Pereiti šiuo būdu nuo "sąmonės apskritai" į "egzistenciją" — tai pakeisti loginį subjektą moraliniu subjektu. Iš tiesų, kiek "sąmonė apskritai" Jaspersui reiškia bendruosius loginius principus, tiek "egzistencija" išreiškia žmogų kaip moralinę asmenybę. Moralinis egzistencijos charakteris yra aiškiai išreikštas jos aptarime būtimi, "kuri nėra, bet kuri gali ir privalo būti".[13])

Kokia šio perėjimo nuo loginio į moralinį subjektą prasmė? Savais žodžiais atsakant: absoliutinės būties pasiekimo kelias yra ethos, nebe logos. Teigdamas būties alogiškumą, Jaspersas teisę "paliesti" Transcendenciją rezervuoja "egzistencijai". "Negalima į tikrąją Transcendenciją pakilti pažinimu, ji tėra egzistenciškai patiriama."[14]) Ir kadangi egzistencija yra ne kas kita, kaip laisvė, tai ana mūsų filosofo tezė faktiškai reiškia: vietoj pažinimo prievartos, Transcendencija atsiskleidžia tik laisvei. Laisvė yra vienintelis organas, per kurį į mus prakalba Transcendencija. "Kiek esu laisvas, patiriu Transcendenciją laisvėje ir per laisvę".[15]) Todėl Jaspersui filosofija yra apsisprendimo dalykas, kaip jau esame anksčiau akcentavę. Bet kad šis apsisprendimas neliktų tuščias, turi jį pripildyti meilė, nes ji yra "proto siela". Tiesa atsiskleidžia meilei, ji ištrykšta iš "meilėje išaugusio apsisprendimo".[16])

Ir būtent, tik meilei tiesa atsiskleidžia dėl to, kad tik "meilės laisvė yra pripildyta, kai mąstymo laisvė yra tuščia".[17])

Jei kelias į Transcendenciją randamas ne teoriniu pažinimu, o "meilėje išaugusiu apsisprendimu", tai filosofinė tiesa ir gali turėti tik moralinį, o ne loginį tikrumą. Iš čia nuolatinė mūsų filosofo pastanga vis naujais terminais akcentuoti filosofinės tiesos skirtingumą nuo mokslinės tiesos. Taip vadina filosofiją jis "būties įsitikrimu" (Seinsvergewisserung), o ne būties atskleidimu, "būties įsisavinimu" (Seinsinnewerden), o ne būties žinojimu, "būties tikrybe" (Seinsgewissheit), o ne būties pažinimu. Bet visų šių distinkcijų prasmė yra ta pati: Absoliutinės būties tikrybė yra moralinio įsitikinimo, o ne loginio pažinimo tikrybė. "Būties tikrybė yra sąžinės tikrybė" (Die Gewissheit des Seins ist die Gewissheit des Gewissens).[18])

Užtat ir teikia Jaspersas filosofijai apeliavimo, o ne pažinimo prasmę. Egzistencinės filosofijos santykiai su gyvenimu, kaip juos supranta mūsų filosofas, atitinka etikos (kaip moralinių principų mokslo) santykius su morale. Kaip etinių principų pažinimas dar nereiškia paties moralinio gyvenimo, taip ir filosofija, kaip loginė minties išraiška, dar nėra Jaspersui pats filosofinis gyvenimas. "Filosofinių idėjų turinys dar nėra gyvenimo turinys; šita prasme filosofinis mąstymas gyvenimo atžvilgiu tėra paruošimas ar priminimas".[19])

Todėl ir interpretuojame Jasperso egzistencinę filosofiją kaip bandymą pagrįsti metafiziką morale. Iš tiesų: egzistencinio mąstymo subjektas yra moralinis subjektas ("galimoji egzistencija"); jo metodas yra moralinis metodas ("meilėje išaugęs apsisprendimas"); egzistencinė tiesa turi asmeniškai moralinį charakterį ("sąžinės tikrybė"); egzistencinės filosofijos santykiai su gyvenimu analogiški etikos santykiams su asmeniniu gyvenimu ("paruošimas ir priminimas").

Ką laimime šia Jasperso filosofinio mąstymo interpretacija? Ji atskleidžia mums pačią egzistencinės filosofijos struktūrą. Iš vienos pusės Jaspersas skelbia būties loginę nepažįstamybę, o iš antros pusės reikalauja loginio mąstymo tuštumą pripildyti "egzistencija". Ir būtent, pripildyti loginio mąstymo tuštumą "egzistencija" reiškia: suteikti būties nepažįstamybės tezei moralinio reikalavimo prasmę. *Ne tik Jaspersas logiškai konstatuoja:: absoliutinė būtis yra nepažįstama, bet ir morališkai reikalauja: absoliutinė būtis turi likti nepažįstama.* Iš vienos pusės: kadangi būtis dėl savo aloginio charakterio nėra pasiekiama loginiu pažinimu, galima absoliutinės būties ieškoti tik aloginiu keliu, per egzistencinę laisvę. Tai loginė būties savyje nepažįstamumo doktrina. Bet iš antros pusės egzistencinė mūsų filosofo metafizika lygiai pagrįsta moraline doktrina, pagal kurią absoliutinės būties loginis nepažįstamumas yra pati mūsų laisvės ir tuo pačiu moralinio gyvenimo apskritai sąlyga. *Turi logos sudužti, kad būtų išgelbėtas ethos.* Turi Transcendencija likti pasislėpusi, kad nebūtų mumyse sunaikinta laisvės galimybė. Štai principas, kuriuo pagrįsta mūsų filosofo egzistencinė metafizika.

Ne tik Transcendencija yra nepažįstama, bet ir turi tokia likti, kad būtų išsaugota laisvė, kuri yra pati egzistencijos būtis. "Jei Transcendencija mums regimai prabiltų, nebeliktų mums nieko kito, kaip, jai paklustant, save sunaikinti: visi klausimai dingtų, ir aš, sutraiškytas pasirodžiusios Visagalybės, netekčiau laisvės".[20]) Ir jei esame laisvi, tai tik todėl, kad dievybė nesunaikino mūsų laisvės savo mums atsiskleidimu. Ta pati sąlyga, kaip laisvės, taip ir komunikacijos: galima komunikacija tarp egzistencijų tik todėl, kad Transcendencija nėra Tu, su kuriuo būtų galima sueiti į asmeninius santykius. Prarastų mums žmogus savo svorį, jei galėtume draugauti su dievybe. "Komunikacija nebetenka prasmės, kur tiesa ir dievybė apsireiškia".[21]) Lygiai ir su nelygstamybe. Jei galima nelygstamybė pasaulyje, tai tik dėl to, kad dievybė nėra mums pažįstama kaip transcendentinis tikslas. Jei pažintume Transcendenciją, nebebūtume laisvi. O be laisvės nėra nė nelygstamybės.

Ir tačiau: nors Transcendencija turi likti pasislėpusi, kad būtų galima laisva egzistencija, bet jei nebūtų Transcendencijos, nebūtų ir egzistencijos. Iš vienos pusės, "jei nebūtų Transcendencijos, tebūtų sauvalė be kaltės"[22]); iš antros pusės, "jei Transcendencija būtų paprastai pažįstama, mano laisvė sunyktų automatiškoje paklusnybėje".[23]) Nėra laisvės be Transcendencijos, bet turi Transcendencija likti nepažįstama, kad laisvė nebūtų sunaikinta. Tas pats su komunikacija. Tiesioginės komunikacijos su asmeniniu Dievu galimybė būtų komunikacijos tarp egzistencijų galas. Bet lygiai egzistencinė komunikacija nebūtų galima ir be Transcendencijos. "Transcendencija grindžia giliausią komunikaciją".[24]) Lieka kiekviena egzistencinė komunikacija įsišaknijusi toje pačioje Transcendencijoje, kuri turi būti nepažįstama. Tą pačią dialektiką sutinkame ir nelygstamosios veiklos sampratoje. Nėra visiems pažįstamo transcendentinio tikslo, ir tačiau mūsų veikla tėra tiek nelygstama, kiek ji įsišaknijusi Transcendencijoje. Jasperso žodžiais, nors mūsų tikslai nėra transcendentiškai apspręsti, tačiau visi gilesni mūsų tikslai yra nukreipti į Transcendenciją.[25])

Manome pateisinę mūsų tezę, kad Jasperso egzistencinė filosofija yra daugiau, negu etika. Užuot plėtojęs moralines išvadas iš atitinkamos metafizikos, Jaspersas moralės vardu diktuoja pačią metafiziką. Skelbdamas loginio mąstymo sudužimą, mūsų filosofas palieka tuštumą užpildyti moraline laisvo apsisprendimo tikrybe. Tik moralinė ("egzistencinė") patirtis užtikrina mums Transcendenciją: "Transcendencija yra ne įrodoma, o liudijama".[26]) Liudija mums Transcendenciją moralinė tikrovė: laisvė, komu-

P. AUGIUS ILIUSTRACIJA

nikacija, nelygstamybė etc. Bet kad šie liudininkai būtų galimi, tai, ką jie liudija, turi likti mums nepažįstama. Čia ir matyti tai, ką pirma pavadinau metafizikos diktavimu moralės vardan. Iš tiesų, kada mūsų filosofas teigia laisvės sąlyga Transcendencijos nepažįstamybę, tuo pačiu jis iš anksto priima radikalų agnosticizmą. Kada jis sąlygoja komunikaciją tarp egzistencijų paneigimu žmogaus komunikacijos su Dievu, jis išplečia savo agnosticizmą ligi asmeninio Dievo aiškaus paneigimo. Pagaliau kada jis nelygstamybės pasauly galimybę riša su transcendentinio tikslo neigimu, jis tuo pačiu atsisako ir asmeninio nemirtingumo vilties. Plaukia šios visos metafizinės tezės iš to paties pagrindinio paradokso, pagal kurį moralės ("egzistencijos") galimybė lygiai susieta su Transcendencijos buvimu, kaip jos loginiu nepažįstamumu. *Turi loginis mąstymas likti tuščias, kad galėtų jis būti pripildytas "egzistencija"*. Sutinkame šį paradoksą visuose mūsų filosofo minties vingiuose.

2. *Nepažįstamoji Transcendencija*

a. Loginio mąstymo sudužimas. — Teikia mūsų filosofas savo egzistencinei metafizikai uždavinį "išsaugoti Transcendenciją gryną jos nepasiekiamume, tolume ir svetimume".[27]) Tai šis noras išsaugoti dievybės nepažįstamumą gaivina tą loginę analizę, kuria Jaspersas nori parodyti, kodėl mes negalime pažinti Absoliutinės Būties. Ir būtent, negalime mes tiesiog mąstyti absoliutinės būties, nes savo baigtinio mąstymo formomis mes galime tiesiog mąstyti tik atskirus objektus pasaulyje. Užtat, norėdami mąstyti absoliutinę būtį, turime ir ją mąstyti baigtinių ob-

jektų pagelba. Bet kad šiame mąstyme nebūtų nelegaliai kuris nors baigtinis objektas suabsoliutintas į pačią būtį savyje, visi mąstomi objektai turi būties mąstyme "pradingti". "Pradingsta" visi atskiri objektai būties mąstyme tuo būdu, kad kiekviena kategorija, kuria norime aptarti absoliutinę būtį, pasirodo neadekvati ir todėl reikalaujanti papildymo priešinga kategorija. Bet taikyti priešingas kategorijas lygu pripažinti mūsų mąstymo sudužimą. Todėl būties mąstymas ir yra nuolatinis "dužimas" (Scheitern), kaip atsidaužimas į negalimybę mąstyti absoliutinę būtį (ein immer zu erneuerndes Sichueberschlagen des Denkens zum Nichtdenkenkoennen".[28])

Jaspersas plačiai analizuoja, kaip negalime Transcendencijos išsakyti jokia kategorija. Nėra čia įmanoma ties šia analize sustoti. Tik pavyzdžiui priminsime, kaip pagal Jaspersą negalime Transcendencijos aptarti nė būtimi, nebūdami priversti drauge ją mąstyti ir kaip nebūtį. Jei viena prasme nebūtis tėra paprastas ko nors nebuvimas, tai antra prasme, kaip viso apspręsto išskyrimas, nebūtis yra pati tikroji būtis. Tai šia antrąja prasme Transcendencija drauge yra ir tikroji būtis, ir nebūtis tuo pagrindu, kad tikroji būtis yra ne kas kita, kaip bet kokios apspręstybės išskyrimas (Nichtsein jedes bestimmten Etwas). "Būtis ir nebūtis tampa tapatingi".[29]) Štai paradoksinė formulė, kuria viena galime mąstyti Transcendenciją. Tačiau mąstyti Transcendenciją kaip būties ir nebūties tapatybę lygu pripažinti mūsų mąstymo sudužimą, nes tokia tapatybė nebėra mūsų mąstymui įmanoma. Užuot teikusi Transcendencijos pažinimą, būties ir nebūties tapatybės transcendencijoje mintis tik nušviečia, kad nemąstyti jokio apspręsto objekto dar nereiškia tiesiai mąstyti paprastą nebūtį. Panašiai Jaspersas teigia neįmanomybę aptarti Transcendenciją ir bet kuria kita kategorija: nei vienybe be dualybės, nei forma be medžiagos, nei būtinybe be atsitiktinybės, etc. Greičiau, pagal Jaspersą, turime Transcendenciją mąstyti kaip vienybės ir dualybės, formos ir medžiagos, būtinybės ir atsitiktinybės, visuotinybės ir individualybės, amžinybės ir laiko etc. vienybę. Tačiau tokia priešingybių vienybė nebeįmanoma iš tiesų mąstyti. Užtat ir tenka visas tas formules, kuriomis bandome absoliutinę būtį mąstyti, laikyti tik simboliniais šifrais, o ne pačiu absoliutinės būties pažinimu.

Nedaro mūsų filosofas išimties nė toms kategorijoms, kurias jis vadina laisvės kategorijomis: protas, dvasia, laisvė, asmenybė. Taikyti šias kategorijas Transcendencijai, pagal Jaspersą, lygu nusmukdinti ją į žmogiškosios baigtinybės lygį. Nėra teisės absoliutinti mūsų protą ir iš jo padaryti Logą Kūrėją. Tai lygu įsivaizduoti dievybę pasaulio architektu, stovinčiu prieš medžiagą ir ją formuojančiu. Deja, tai beprasmiškas vaidinys. Lygiai neturime teisės dievybę vaizduotis absoliutine dvasia. Nors tai ir kilnus vaizdavimasis, bet ir jis degraduoja Transcendenciją. Pagaliau negalima absoliutinti nė egzistencijos. Būdama laisvė, egzistencija yra principiškai "galimoji egzistencija", kaip "būtis, kuri nėra, bet kuri gali ir privalo būti". Gi Transcendencija yra absoliutinė būtis, kuri "išblėsina" bet kokią galimybę. "Negalima tapatinti Transcendenciją su egzistencija, nes egzistencija žinosi stovinti prieš Transcendenciją ir kaip tik todėl nesanti Transcendencija".[30])

Neišvengiamai mūsų mąstymo pastanga sugauti Transcendenciją loginėmis kategorijomis yra pasmerkta sudužti. "Kiekviena kategorija prašauna pro šalį, ir visos drauge nepataiko dievybės".[31]) Galime duoti Dievui tūkstančius vardų, bet tik dėl to, kad joks vardas nėra jam adekvatus. Išslysta dievybė iš mūsų, kada norime ją mąstyti, bet kaip tik dėl to, kad ji yra dievybė. Jei galėtume Dievą sugauti mūsų kategorijomis, jis nebebūtų Dievas. "Įrodytas Dievas nebėra joks Dievas".[32]) Galime logine prievarta įrodyti tik baigtinius objektus. Gi absoliutinė būtis kaip tik yra tokia, kiek ji išsiplėšia iš mūsų pastangos ją sugauti. Bet užtat šis mūsų loginio mąstymo sudužimas ir nėra beprasmiškas. Nors jis ir nepakyla ligi Transcendencijos pažinimo, jis mus nukreipia į absoliutinę būtį pačia patirtimi, kad "įmanoma, jog yra, kas negalima mąstyti".[33]) Jei ir nepažįstame, *kas* yra Transcendencija, tai bent įsitikriname, *kad* ji *yra* (*dass* sie ist, nicht *was* sie ist).[34])

b. Šifrų skaitymas. — Negalime pažinti pačios Transcendencijos, nes ji į mus kalba ne tiesiog, o tik per šifrus. Visa, kas yra, skelbia Transcendenciją, nes visa gali būti paversta į jos šifrus. Kiekvienas objektas yra šifras, kiek jis yra daugiau, negu jame galime pažinti. Ir būtent, paverčiame "kurčius ir nebylius objektus" į simboline šifrų kalbą, kai juos sureliatyviname į apraiškas, kai nustojame juos traktavę būtimi savyje. Užtat ir akcentavo Jaspersas savo reikalavimą reliatyvinti visą patirtinę tikrovę bei jos pažinimą.

Koki šifrų santykiai su objektais? Kiekvienas objektas gali būti perkeistas šifru, nes "visa, kas yra pasaulyje, yra simbolių medžiaga".[35]) Ir kadangi visi objektai gali tapti šifrais, tai šifrai nėra tarsi koks naujas pasaulis, kuris galėtų būti atrastas už objektų pasaulio. Greičiau objektai ir šifrai yra dvi dimensijos tame pačiame pasaulyje, vieną kartą traktuojamame brutalia tikrove, antrą kartą imamame simboline Transcendencijos kalba. "Šifrai nėra nauji objektai, bet naujai pripildyti objektai".[36]) Šia prasme lygina Jaspersas objektų santykį su šifrais herbariumo santykiui su gyvais augalais ar kaulų kolekcijos santykiui su gyvu organizmu.

Koki šifrų santykiai su Transcendencija? Šifrai nėra Transcendencija, bet tik jos kalba. Transcendencija kalba į mus per šifrus, pati nebūdama šifras. "Dievas yra ne šifras, o pati realybė".[37]) Šifrai tėra simboliai, Transcendencija yra absoliutinė būtis. Šifrai tėra tarpininkai tarp

mūsų ir Transcendencijos. "Kaip sąmonėje apskritai patirtis tarpininkauja tarp subjekto ir objekto, taip šifrai tarpininkauja tarp egzistencijos ir Transcendencijos."[38]) Ir tačiau: nors šifrai nėra pati Transcendencija, nėra ši anapus šifrų. Negalime per šifrus išsiveržti į jokį "kitą" pasaulį: "būtis savyje nėra kita tikrovė, kuri slėptųsi už pažįstamosios tikrovės".[39]) Tai ir skiria Jaspersas šifrus nuo paprastų simbolių: kai paprasti simboliai ženklina dalykus, nepriklausomai nuo savo simbolių esančius, tai šifruose neįmanomas toks simbolio ir simbolizuojamosios būties išskyrimas. Šifrais simbolizuojamoji absoliutinė būtis yra betarpiškai savo simboliuose. Ir jei negalime Transcendencijos sutapatinti su jokiu šifru, tai ne dėl to, kad ji būtų už šifrų, o tik dėl to, kad "kiekvienas simbolis lieka tik atskiras Transcendencijos aspektas".[40])

Iš čia Jasperso reikalavimas: turime prileisti imanentinę Transcendenciją. Abstraktus monoteizmas, kuris teigia "kitą" pasaulį, mūsų filosofui tėra negatyvi idėja, nuvertinanti šį pasaulį. Užuot skyrę Transcendenciją ir pasaulį, turime pačiame pasaulyje klausytis imanentinės Transcendencijos. "Transcendencijos vieta nėra nei anapus, nei šiapus, o ant ribos, ir būtent, ant ribos, kurioje aš stoviu prieš Transcendenciją, kai aš iš tiesų esu aš pats".[41]) Bet ar šis imanentinės Transcendencijos reikalavimas nėra panteizmo išpažinimas? Hegelis buvo kartą pastebėjęs: kaip mažai filosofų išvengia šio priekaišto, taip mažai ir sutiko su šiuo priekaištu. Ginasi nuo panteizmo priekaišto ir mūsų filosofas. Pagal jį, teizmo ir panteizmo alternatyva galioja tik loginėje sąmonės apskritai plotmėje, kuri mąsto Dievą ir pasaulį toje pačioje plotmėje: arba pasaulis yra visa, ir tada pats pasaulis yra pats Dievas, arba yra ir Dievas, ir pasaulis, ir tada transcendencija yra "kitas" pasaulis. Bet toks pasaulio "sudvigubinimas" Jaspersui tėra naivi transcendencijos materializacija, kuri į anapus perkelia šio pasaulio daiktus, tik fantastiškai padidintus ar sumažintus. Užtat, pagal mūsų filosofą, ir triumfuoja šioje plotmėje pozityvizmas, nes "nėra objektyvių stebuklų, nei vaiduoklių, nei aiškiaregystės, nei magijos".[42]) Nuveikia šią plotmę, kurioje pergalė skirta pozityvizmui, tik egzistencija, kuri randa Transcendenciją vienybėje su pasauliu, o ne "anapus". Kiek egzistencija kreipiasi į Transcendenciją, tiek betgi ji nepalieka ir pasaulio. Užtat ji ir atmeta lygiai *blosse Welt,* kaip *reine Transzendenz,* lygiai paprastą sutapatinimą, kaip radikalų išskyrimą. Teigdami gryną imanenciją ar įsivaizduodami gryną transcendenciją, mes tuo pačiu nuvertiname pasaulį, nes abiem atvejais pasaulis praranda tą gelmę, kurią jam teikia jo perkeitimas į šifrų kalbą. Tik šifrų doktrina įgalina pasaulio vertinimą. "Atskyrus pasaulį ir Transcendenciją, nebegalima be iliuzijos vertinti pasaulį, nes brutali pasaulio tikrovė kaip tokia negali mums teikti pasitenkinimo".[43])

"Skaito" šifrinės kalbos rankraštį tik egzistencija, nes tik ji perkeičia brutalius objektus į transparentiškus simbolius. Kol nepakylu į egzistencijos rangą, tol ir tematau prieš save tik pasaulį. "Jei esu egzistentiškai kurčias, negaliu objektuose girdėti Transcendencijos kalbos".[44]) Atsiskleidžiu šifrų kalbai, kiek tampu "savimi pačiu". Kaip juslių organai turi būti paliesti patirtinės tikrovės, kad ši galėtų būti patirta, taip žmogus turi būti savimi pačiu egzistencijos prasme, kad jis galėtų būti Transcendencijos paliestas. Ir jei iš vienos pusės atsidarau šifrų kalbai, kiek tampu "savimi pačiu", tai iš antros pusės tampu "savimi pačiu", kiek atsiveriu šifrų kalbai. Tapti "savimi pačiu" ir skaityti šifrus yra vienas dalykas. Esu egzistencija, kiek kreipiuosi į Transcendenciją, ir tegaliu kreiptis į Transcendenciją, kiek esu egzistencija. Šia prasme ir galioja abu Jasperso teigimai: "Transcendencija nežengia į aklą sielą"[45]) ir "be šifrų skaitymo egzistencija lieka akla".[46])

Kaip vyksta šis šifrų skaitymas? Šifrų skaitymas nėra būties pažinimas, nes "neteisinga simboliką laikyti pažinimu".[47]) Greičiau šifrų skaitymas yra naujas šifrų kūrimas. "Filosofas skaito būties šifrus, kurdamas minties šifrus".[48]) Filosofinės mintys nėra objektyvios pažintys, o tik šifriniai simboliai. Kai norime filosofines mintis laikyti pažinimu, mes tk degraduojame jas į tuščias sąvokas. Iš čia ir plaukė ankstesnis Jasperso perspėjimas neteikti filosofiniam mąstymui pažinimo prasmės. Nors ir pasiekiame absoliutinę būtį per šifrus, tačiau tik kaip loginiam mąstymui nepasiekiamą: "apsireiškia Transcendencija kaip pasislėpusi".[49]) Todėl, pagal Jaspersą, ir nėra prasmės kelti klausimą, ar bet kuri filosofija yra logiškai teisinga ar ne. Filosofinis šifrų skaitymas nėra logiškai nei teisingas, nei klaidingas, nes jis iš viso nėra pažinimas tikra prasme. Vietoj loginio kriterijaus, šifrų skaitymas yra palenktas egzistenciniam kriterijui: ar ši ar ana filosofija žadina egzistenciją ar ją blėsina, kitais žodžiais, "ar egzistencija atpažįsta joje savo Transcendenciją ar ne".[50])

Jei filosofinis šifrų skaitymas nėra loginis pačios absoliutinės būties pažinimas, tai jis ir negali pretenduoti į visuotinį galiojimą. Kiekviena egzistencija skaito šifrus tik sau pačiai. Bet jei šis šifrų skaitymas yra toks "istoriškas" (asmeniškas), tai jis ir negali duoti objektyvios tikrybės. Egzistencinis tikėjimas visada lieka paženklintas netikrybe. Jei pirma Jaspersas buvo konstatavęs, kad galime loginiu mąstymu bent įsitikrinti, kad Transcendencija yra, tai vėliau jis ir pačius Dievo įrodymus paverčia tik šifrais. Visi loginiai Dievo įrodymai remiasi pirminiu tikėjimu. Ne įrodymai atveda mane į Dievą, o greičiau visais įrodymais išreiškiu tik mano tikėjimą. Egzistencinis tikėjimas yra filosofinio mąstymo prielaida, o ne išvada. Joks įrodymas negali įtikinti to, kurs abejoja. Kai visoks teo-

rinis abejonės griovimas lieka bergždžias, gali abejonę nuveikti tik pačios egzistencijos laisvas apsisprendimas.

c. Egzistencinė tikrybės ir netikrybės įtampa. — Kadangi Transcendencija negali būti priverstinai pažinta, Jaspersui filosofinis tikėjimas lieka nenuveikiamoje tikrybės ir netikrybės, "sukilimo" (Trotz) ir "atsidavimo" (Hingabe) įtampoje. Ir būtent, atsiskleidžiu absoliutinės būties šifrų kalbai tik tapdamas "savimi pačiu", ir savo ruožtu tampu "savimi pačiu" tik įeidamas į tas "ribines situacijas" (mirties ir kančios, kovos ir kaltės), kuriose patiriu patirtinės tikrovės radikalų kontingentiškumą. Bet kai tik įeinu atviromis akimis į šias ribines situacijas, negaliu likti nesupurtytas: pasaulyje viešpatauja ne teisybė, o atsitiktinybė, nedaranti jokio skirtumo tarp piktųjų ir gerųjų. Patyręs tai, nebegaliu ramiai gyventi, nes atsiduriu prieš klausimą, ar verta iš viso gyventi. Šituo būdu ir virsta mano įėjimas į ribines situacijas sukilimu prieš pasaulio vyksmą: nebenoriu priimti gyvenimo kaip savo, nes jis buvo man duotas be manęs. Žinau, kad galiu savižudybe pasakyti gyvenimui: "ne", bet lygiai matau, kad ši negatyvi laisvė tėra toksai sukilimas, kuris neranda nieko, prieš ką būtų galima sukilti.

Negali šis sukilimas manęs nuvesti į Transcendencija, nes lieka jis, Jasperso žodžiais, tarsi suspaustas kumštis, kuris negali atsidaryti, nes neturi, į ką kreiptis. Bet, antra vertus, negaliu savo laisvės sąmonėje užsimiršti, kad "nesu pats save sukūręs ir užtat neturiu teisės save laikyti galutine būtimi".[51]) Savo protestu išsiplėšęs iš būties, jaučiu ilgesį vėl atsiduoti tam, prieš ką buvau sukilęs. Bet ne loginiai įrodymai gali mane sutaikyti su gyvenimu, o tik pats priėmimas gyvenimo tokio, koks jis yra. Šis atsidavimas ir yra vienintelis kelias, kuriuo Transcendencija gali nuveikti mano sukilimą prieš būties pagrindą. Randu kelią į Transcendenciją, kai neapykantą gyvenimui pakeičiu valia: toks gyvenimas man duotas, ir noriu jį prisiimti. Nebesiimu tada kaltinti laimės dėl jos trapumo, ir nebesibaiminu nelaimės, nes nebejieškau laimės tik vitalinėje laimėje ir žinau, kad ir pačioje nelaimėje galima savęs neprarasti.

Nesiremia šis atsidavimas, pagal Jaspersą, jokia teodicėja, jieškančia įrodymų blogiui pateisinti. Negalime rasti atsakymą į blogio kilmės klausimą. Blogis yra realus, ir tuščia bandyti jį pateisinti. Galima jį pateisinti tik užsimirštant, tik užmerkiant akis gyvenimui. Blogio pateisinimas visuotine darna tėra grįžimas į tas pačias iliuzijas, iš kurių žmogus išsiplėšia savo sukilimu prieš pasaulio vyksmą. "Atsidavimas atsisako žinojimo".[52]) Vietoj žinojimo, atsidavimo sąlyga yra "tikrasis nežinojimas". Tai ne atsisakymas žinoti, kas galima žinoti, o tik atsisakymas pretenzijos pažinti ir tai, kas atsiskleidžia tik pasitikėjimui. Atsidavimas — tai "aktyvus pasitikėjimas, kuris nežinojime kreipiasi į Transcendenciją".[53])

Bet kadangi atsidavimas negali būti pagrįstas žinojimu, tai jis ir lieka nuolatinėje įtampoje su sukilimo galimybė. Galimybė vėl iš naujo pakelti protesto balsą niekada negali būti kartą visam laikui atsižadėta, nes visada pasaulyje dedasi dalykų, kurie negali būti pateisinti pagal mūsiškį teisybės, meilės ir prasmės jausmą. O jei užsimerktume prieš baisų tikrovės veidą, mūsasai gyvenimo priėmimas būtų nebe tikras atsidavimas, o tik aklas kentėjimas. Tenka užtat vis iš naujo laimėti atsidavimą akivaizdoje tikrovės, mus visada žadinančios į sukilimą. "Tikras atsidavimas tėra galimas per nuveiktą sukilimą".[54])

Galėtų šią sukilimo ir atsidavimo įtampą galutinai nuveikti tik regimas Transcendencijos apsireiškimas. Jei apsireikštų mums dievybė regimai, nebebūtų galimi nei sukilimas, nei atsidavimas, nes teliktų akla paklusnybė. Bet kadangi Transcendencija lieka pasislėpusi, ji tuo pačiu liudija, jog ji nori "ne aklo atsidavimo, o laisvės, kuri gali ir sukilti".[55]) Pasitikėjimas transcendentine būtimi turi būti gaivinamas pasitikėjimo savimi pačiu. Transcendencijos jieškojimą turi gaivinti egzistencinė laisvė. Užtat ir pats sukilimas yra labiau negatyvus santykis su Transcendencija, negu paprastas abejingumas. Kova prieš Dievą jau yra Dievo jieškojimas. Kas nekovojo prieš Dievą, tas jo ir nejieškojo.

Įtampa tarp atsidavimo ir sukilimo savo pagrinde yra įtampa tarp laisvės ir būties, tarp egzistencijos ir Transcendencijos. Kiekvienas bandymas nuveikti šią įtampą arba mus išveda iš pasaulio arba nugramzdina į brutalią tikrovę. Jei suabsoliutinimas sukilimas ir tuo pačiu užmušamas atsidavimo ilgesys, turime prometeinę egzistenciją, kuri pasitiki tik savimi pačia. Tai laisvė be Transcendencijos. Gi jei suabsoliutinamas atsidavimas ir tuo pačiu prarandama sukilimo galimybė, turime asketinę egzistenciją, praradusią savo laisvę Transcendencijos akivaizdoje. Tai Transcendencija be laisvės. Bet abiem šiais atvejais lygiai paliekamas pasaulis, kad būtų sudegta prometeiniame ar asketiniame pasaulio neigime. Antra vertus, kaip negalima suabsoliutinti nei sukilimo, nei atsidavimo, taip negalima atpalaiduoti ir jų įtampos. Vienu atveju tai reikštų mūsų pasinėrimą į tokį vulgarų nihilizmą, kuris atsiduoda blogiui, kad savimi pačiu įrodytų gyvenimo beprasmiškumą ir niekšiškumą. Antru atveju tai būtų lygu prarasti save pačius tame pasyviame vergiškume, kuris, užuot atsidavęs Transcendencijai, dievobaimingai sukniumba ties stabais. Nepraranda savęs pačios egzistencija, kiek ji išsaugo įtampą tarp pasitikėjimo savo laisve ir tarp pasitikėjimo Transcendencija. Sukilimo galimybė užtikrina egzistencijai jos laisvę, ir atsidavimas ją veda į Transcendenciją. Likti Transcendencijos akivaizdoje, neprarandant savo laisvės — štai egzistencijos pašaukimas.

Čia ir yra pagrindinė Jasperso filosofinė intencija, kuri suteikia jo mąstymui patosą būti laisvės filosofija. Negalime pasiekti Dievybės, nes ji lieka absoliučiai pasislėpusi. Bet šis mūsų pastangos sudužimas drauge yra mūsų laisve apdovanojimas. Transcendencija savo pasislėpimu duoda mums laisvę, užtat ir turime jos neprarasti jokio stabo naudai. "Žmogus neturi nieku tapti nei prieš savęs pačio stabą, nei prieš žmoniją, nei prieš dievybę kaip asmenybę. Prieš visus galimus stabus ir prieš šifrais apsireiškiančią Dievybę žmogus turi ginti savo teisę, kurią jam duoda tolimoji Transcendencija: Dievas nori, kad aš būčiau savimi pačiu"[56])

3. *Imanentinė Transcendencija ar Gyvasai Dievas?*

a. Kaltė, kaip kelias į Transcendenciją. — Netenka Jasperso atveju kelti to klausimo, kuris kyla, sakysime, Heideggerio atveju: ateistinė ši filosofija ar ne? Visas mūsų filosofo mąstymas persunktas absoliutinės būties ilgesiu. Bet tenka klausti, kodėl mūsų filosofas lygiai reikalauja Transcendencijos pasislėpimo, kaip teigia jos buvimą. Gali būti šis klausimas paprastai atsakytas: turi likti Transcendencija principiškai nepažįstama mūsų filosofui, nes jis iš anksto užsidaro prielaidoje, jog galime pažinti tik patirtinę tikrovę. Paneigęs mūsų loginiam mąstymui jėgą pakilti iki absoliutinės būties, Jaspersas yra priverstas ieškoti Transcendencijos moralinės patirties keliu. Iš čia jau mūsų žinoma Jasperso tezė: nepažįstamoji Transcendencija leidžiasi pasiekiama tik laisvei, ir būtent tuo būdu, kad absoliutinės būties nepažįstamumas yra pati laisvės sąlyga. Pagal tai kritinis mūsų filosofo egzistencinės metafizikos vertinimas ir atsiduria visų pirma prieš klausimą: kokia laisvės samprata verčia mūsų filosofą sąlygoti laisvę absoliučiu Transcendencijos pasislėpimu?

Tai ta laisvės samprata, pagal kurią laisvės sąmonė yra esmiškai susieta su kaltės sąmone. Kai Jaspersas teigia, jog galime nepažįstamąjai Transcendencijai atsiskleisti tik per laisvę, reikia šią tezę šiaip skaityti: nurodo mus į Transcendenciją pati mūsų kaltės sąmonė. Kaltė mums atskleidžia tą pagrindinę tiesą, kad "kur esu iš tiesų aš pats, ten nebesu tik aš vienas".[57]) Jei būtume mes vieni, nebūtume prieš nieką kalti. Gi jei esame kalti, esame kalti prieš Kitą. "Jei nebūtų Transcendencijos, tektų klausti, kodėl turiu norėti, nes teliktų sauvalė be kaltės".[58]) Kaltė neleidžia man absoliutinti mano laisvės: nors ir esu, kaip laisvė, "savęs pačio versmė", tačiau lieku pats sau duotas. Nėra laisvė absoliuti, nes ji tampa tuščia, kur ji į nieką nebeatsidaužia. Užuot buvusi absoliuti, greičiau laisvė slepia savyje ilgesį būti "nuveikta" (aufgehoben). Tačiau tai, kur laisvė gali būti nuveikta, nebėra pati laisvė, o tik Transcendencija. "Galiu patirtinėje tikrovėje prarasti laisvę, save patį prarasdamas, bet tik Transcendencijoje laisvė gali būti nuveikta".[59])

Koks kaltės santykis su Transcendencija? Iš vienos pusės: kaltė yra pagrindinis liudininkas, jog nesame vieni, bet stovime prieš Transcendencija. Iš antros pusės: kaltė visada lieka paženklinta tuo sukilimu, kuris kelia protestą prieš būties pagrindą. Iš tiesų, kadangi kaltė yra kaip tik nusigręžimas nuo Dievo, *aptardamas laisvę kalte, Jaspersas principiškai aptaria laisve kaip laisvę prieš Dievą.* Iš čia ir kyla mūsų filosofui nenuveikiama įtampa tarp laisvės ir Transcendencijos. Kadangi tegalime patirti Transcendenciją tik per laisvą kaltės prisiėmimą, ši Transcendencijos patirtis lieka esmiškai negatyvi. Kiek kaltė perspėja egzistenciją neabsoliutinti savęs galutine būtimi, tiek betgi *kaltė kaip tokia negali nuvesti į Transcendencijos pažinimą.* Ta ir yra Jasperso tezė: jei nebūtų Transcendencijos, teliktų sauvalė be kaltės, gi jei būtų Transcendencija pažįstama, teliktų automatiška paklusnybė be kaltės, bet lygiai ir be laisvės. "Jei žinočiau Transcendencijos ir visų daiktų būtį jų amžinybėje, laisvė būtų nebereikalinga ir laikas būtų pripildytas, nes būčiau toje amžinoje šviesoje, kurioje nebėra reikalo apsispręsti".[60])

Paskutinis teigimas, kuris savyje slepia patį jaspersinės laisvės sampratos branduolį, verčia mus pastebėti du dalykus. Pirma: kai filosofijoje eina klausimas tik apie natūralinį Dievo pažinimą, mūsų filosofas operuoja ta visio beatifica, kuri mums skirta tik amžinybėje. Niekas negali drįsti sakyti, kad galėtume savo žmogiškuoju mąstymu išsemti Absoliutinę Būtį. Bet tai nėra pagrindas principiškai paneigti mums galimybę pažinti Dievą. Vienas yra dalykas pripažinti mūsojo Dievybės pažinimo netobulumą, ir kitas dalykas iš viso paneigti, kad galime Dievą pažinti. Ar ir pati jaspersinė Transcendencijos samprata neslepia savyje tam tikro Dievybės pažinimo? Juk, jeigu iš tiesų Dievybė būtų absoliučiai pasislėpusi, tai iš viso nebūtų kalbos apie ją. Antra pastaba: kada regėsime Dievą amžinojoje vizijoje, nebebus vietos ne laisvei, o kaltei. Bet Jaspersui kaltė slypi pačioje laisvės širdyje, lyg laisvė esmiškai būtų kaltei įgalinti, o ne gėriui siekti. Ir savo ruožtu šis laisvės sąmonės tapatinimas su kaltės sąmone yra pagrįstas lygiai kvestionuotina prielaida, jog atsakomybė tėra galima "nežinojimo" sąlyga, lyg atsakomybė būtų susieta ne su aiškia sąmone, o su nesąmonybe.

Tai šia laisvės samprata remiasi pagrindinė Jasperso egzistencinės metafizikos tezė: būtina yra Transcendencija laisvei įgalinti, bet turi ji likti pasislėpusi, kad laisvė nebūtų sunaikinta jos pažinimu. Pagal šią dvigubą tezę ir konstruoja Jaspersas savo metafiziką taip, kad paskutinis jos žodis būtų: sudužimas. Ir kiek Transcendencijos nepasiekiamybė mūsų filosofui yra ne tik loginis konstatavimas, bet drauge ir moralinis reikalavimas, galima sakyti, kad galutinis metafizikos sudužimas yra tarsi tiesiog norimas, ne-

žiūrint viso akcentavimo, jog sudužimas negali būti ekspresyviai siekiamas.

b. Mąstymas ir Transcendencija. — Darydami ankstesnę pastabą, mes turime visų pirma mintyje Jasperso pastangą įrodyti, jog egalime Transcendencijos aptarti jokia kategorija. Daro ši mūsų filosofo pastanga įspūdį, lyg jis būtų gavęs uždavinį kiekviena kaina įrodyti vidinį prieštaravimą kiekviename varde, kurį teikiame Dievui. "Jei Transcendencijos ieškantysai mąstymas nori tikrai sudužti, jis turi mąstyti kaip tapatinga tai, kas drauge negalima mąstyti kaip tapatinga".[61]) Sekdamas šį reikalavimą, ir stengiasi Jaspersas įrodyti, kad negalime Transcendencijos išreikšti jokia kategorija, nebūdami priversti jai taikyti ir priešingą kategoriją, kuri sunaikina pirmąją. Negalint plačiau leistis į šią mūsų filosofo dialektinę kategorijų analizę, pakanka pastebėti, kad joje sutinkame du tipingus atvejus: vienu atveju Jaspersas pastato mus tik prieš tariamus prieštaravimus, kai antru atveju susiduriame su realiu prieštaravimu, būtent tada, kai Jaspersas nori aptarti Transcendenciją patirtinės tikrovės kategorijomis.

Pirmąjį atvejį galime iliustruoti ta Jasperso dialektika, pagal kurią turime Transcendenciją mąstyti kaip būties ir nebūties vienybę. Iš tiesų, kadangi jokia baigtinė būtis negali būti suabsoliutinta į Transcendenciją, vadina Jaspersas Transcendenciją ir antbūtimi (Uebersein), ir nebūtimi (Nichtsein). Galima prileisti, kad tam tikra prasme Transcendencija, kaip absoliutinė būtis, yra antbūtis. Bet tėra žodžių žaismas, kada dėl to Jaspersas laiko antbūtį būties ir nebūties tapatybe. Transcendencija yra verta antbūties vardo greičiau kaip tik dėl to, kad ji absoliučiai išskiria nebūtį, kai visos baigtinės būtybės tėra reliatyvus nebūties išskyrimas. Žinoma, jei norima, galima antbūtį vadinti ir nebūtimi ta prasme, kuria Transcendencija nėra jokia apspręsta būtybė (ein bestimmtes Etwas). Bet čia užtat ir nėra jokio tikro prieštaravimo, nes abiem žodžiais (ir "antbūtimi", ir "nebūtimi") yra manomas tas pats dalykas: absoliutinė būtis negali būti sumaišyta su baigtine būtimi.

Tikras prieštaravimas tekyla ten, kur Jaspersas nori Transcendenciją aptarti patirtinės tikrovės kategorijomis: erdve ir laiku. Taip pavyzdžiui, jis aiškina Transcendencijos amžinybę kaip laiko ir belaikiškumo tapatybę. Be abejo, tokia tapatybė yra iš tiesų prieštaringa ir tuo pačiu neįmanoma. Bet tai tik reiškia, kad amžinybė ir nėra tokia laiko ir belaikiškumo tapatybė. Nors Jaspersas ir žino, kad taikyti Transcendencijai patirtinės tikrovės kategorija yra lygu įkristi į prietarinį Dievybės sustabinimą, tačiau iš antros pusės jis lygiai akcentuoja, kad mūsajame Transcendencijos ieškojime negali būti "peršoktos" ir patirtinės tikrovės kategorijos. "Laiko išskyrimas mus nuvestų tik į sąvoką be tikrovės".[62]) Bet šitaip baimintis, jog laiką išskirti reiškia prarasti tikrovę, lygu iš tiesų ir absoliutinę būtį mąstyti pagal laikinę tikrovę. Aišku, kiekvienas toks bandymas yra iš tiesų savyje prieštaringas ir užtat pasmerktas "sudužimui".

Kodėl betgi Jaspersas neigia pažinimo prasmę ir ten, kur stovime tik prieš tariamą prieštaravimą Transcendencijos mąstyme? Todėl, kad Jaspersas principiškai visų kategorijų galiojimą apriboja tik patirtine tikrove. Tai aiškiai matyti, pavyzdžiui, tuo atveju, kai ir Jaspersas pasiekia Transcendenciją kaip "aktualybę be galimybės", bet tuojau pat atmeta šią mintį tuo pagrindu, kad patirtinėje tikrovėje nėra nieko realaus, kas negalėtų būti "perversta" į galimybę. Be abejo, "aktualybė be galimybės" neįmanoma rasti patirtinėje tikrovėje, nes ši kaip tik yra valdoma įtampos tarp realybės ir galimybės, tarp akto ir potencijos (kalbant viduramžinių filosofų žodžiais). Čia ir atsiskleidžia patirtinės tikrovės baigtinumas (arba kontingentiškumas). Bet, antra vertus, tai kaip tik ir nurodo į Grynąjį Aktą, kuris yra pats savo pagrindas. Deja, mūsų filosofui Transcendencijos aptarimas savęs pačios pagrindu (causa sui) tėra tuščia tautologija. Kodėl? Todėl, atsako Jaspersas, kad toks priežastingumo kategorijos taikymas jai pačiai peržengia mūsų patirtį. Turime į tai atsakyti panašiai, kaip anksčiau atsakėme: be abejo, negalime rasti patirtinėje tikrovėje tokios būties, kuri būtų savęs pačios pagrindas (causa sui), bet užtat patirtinė tikrovė ir nėra absoliuti, nes reikalaujanti sau pagrindo iš Kito.

Žinoma, *jei aprėžiame mūsų mąstymo principų galiojimą tik juslinė patirties pasiekiama tikrove, absoliutinės būties pažinimas lieka iš anksto principiškai išskirtas, nes juslinei patirčiai absoliutinė būtis negali būti prieinama.* Visų mūsų mąstymo pastangų pasiekti Transcendenciją sudužimas šiuo atveju yra iš anksto užtikrintas. Bet kaip tik užtat tai ir yra pigus sudužimas. Parafrazuodami Jasperšą, jog įrodytas Dievas nebūtų tikras Dievas, galime ir mes sutikti, kad mūsų pažinimu išsemiamas Dievas nebūtų tikras Dievas. Šia prasme pripažįstame ir mes žmogiškojo mąstymo sudužimą, besikreipiant į Dievą. Bet Jasperso filosofinis mąstymas sudūžta per anksti, anksčiau, negu jis pasiekia pačią Transcendenciją. Tenka tai mūsų filosofui prikišti, nežiūrint nuolatinių jo perspėjimų, jog mūsasai Transcendencijos ieškojimas neturi per anksti sustoti. Ir užtat, kai Jaspersas patį mūsų mąstymo sudužimą laiko "tarsi Dievo įrodymu",[63]) turime atsakyti: kad mūsų mąstymo sudužimas galėtų liudyti Transcendenciją, jis turi pirma pasiekti tikrybę, jog iš tiesų *yra* ieškomoji Transcendencija. Kitais žodžiais, mūsų loginis mąstymas sudūžta ne į paprastą nepažįstamybę, o į Absoliutinės Būties neišsemiamybę mūsų baigtinio pažinimo priemonėmis. Gi Jasperso pozicija šiuo klausimu nėra nedviprasmiška. Nors iš pradžių ir jis sutiko, kad mūsų mąstymo sudužimu įsitikriname bent tuo, kad Dievas yra, tai vėliau jis ir pačius Dievo buvimo įrodymus paverčia tik tikėjimą išreiškiančiais

SENUTĖ
Vyt. Maželio nuotrauka

šifrais. Taigi, galutinėje sąskaitoje ir pats Dievo buvimas mūsų filosofui lieka tik tikėjimo tiesa, o ne loginė tikrybė.

Jaspersas leidžia per anksti mūsų mąstymui "sudužti" iš baimės, kad Transcendencija nebūtų degraduota į stabą. "Persekioti Transcendencijos supasaulinimą yra niekada neužbaigtas ir visada iš naujo iškyląs uždavinys".[64] Tai kilnus uždavinys, sutinkame ir mes. Tačiau neišmintinga Transcendencijos sustabinimo baimę išugdyti ligi Transcendencijos pažinimo baimės, lyg kiekvienas Transcendencijos pažinimas jau būtų jos sustabinimas. Žmogiškoji pastanga pažinti Transcendenciją galėtų išsigimti į šios sustabinimą tik tuo atveju, jei norėtume išsemti absoliutinę būtį patirties tikrovės kategorijomis. Be abejo, tokia pastanga turėtų sudužti, kaip tai liudija ir Jasperso bandymas išreikšti Transcendenciją laiko ir erdvės kategorijomis. Nors ir nėra nieko, kas neliudytų Transcendencijos savo baigtinybe, tačiau yra nesusipratimas bandyti Transcendenciją išsakyti visomis kategorijomis, lyg ji būtų savotiškas visų kategorinių apsprendimų rinkinys. Todėl ir sudūžta Jasperso mąstymas, kada jis imasi Transcendencijos ieškoti visomis galimomis kategorijomis: būties ir

nebūties, vienybės ir dualybės, būtinybės ir atsitiktinybės, individualybės ir visuotinybės, prasmės ir beprasmiškumo, sąmonės ir besąmonybės, gyvybės ir mirties etc. Be abejo, tokiu keliu ieškoma Transcendencija turi atsidurti į neįmanomus prieštaravimus. Bet čia ir atsiskleidžia tasai pagrindas, kodėl mūsų filosofo mąstymas sudūžta: *stokoja jis tiksliai išdirbtos būties sąvokos, kuri galėtų vadovauti Transcendencijos ieškojimui.* Gali mus nuvesti į Absoliutinę Būtį ne patirtinės tikrovės kategorijos, o tik tos transcendentalinės savybės, kurios galioja būčiai kaip būčiai, t. y. visoms būtybėms, nors ir ne ta pačia, o tik skirtinga prasme. Jaspersas gi iš anksto užima tą nominalistinę poziciją, pagal kurią būtis kaip tokia tėra žodis, o ne tikra sąvoka. Bet užtat, *degradavęs būtį kaip būtį tik į paprastą žodį, ir nebegali mūsų filosofas rasti žodžio, kuriuo būtų galima išsakyti pačią* Būtį. Be būties kaip tokios (ens qua ens) pažinimo neįmanomas nė pačios Būties (Ipsum esse) pažinimas. Atsisakyti ontologijos (būties kaip tokios pažinimo) lygu tuo pačiu atsisakyti ir teologijos (Absoliutinės Būties pažinimo).

Iš anksto paneigęs ontologinio būties, kaip tokios, pažinimo galimybę, Jaspersas imasi savo metafiziką atremti į "pasaulyje orientavimąsi", *Weltorientierung.* Viena prasme šis žodis paprastai reiškia mokslinį pasaulio pažinimą (wissenschaftliche Weltorientierung). Antra prasme jis reiškia filosofinį atskleidimą ribų lygiai patirtinės tikrovės, kaip ir mokslinio jos pažinimo (philosophische Weltorientierung). Tačiau "fizika" (būtent, Weltorientierung), tegu ir nušviesta filosofine jos ribų sąmone, niekada negali nuvesti į pačios Būties pažinimą, nes suvokti ribas dar nereiškia jas peržengti. *Nepakanka tik "reliatyvinti" pasaulį bei mokslinį jo pažinimą, kad būtų pasiekta Transcendencija.* Užuot paprastai suvokus pasaulio reliatyvybę, greičiau reikia išskleisti absoliutinį pagrindą ir pačioje patirtinėj tikrovėj. Gryna reliatyvybė negalima, nes savyje prieštaringa. Randame absoliutinės būties reikalavimą įrašytą kiekvienos būtybės gelmėse pačiu tuo, kad jokia atskira būtybė nėra tiesiai pati būtis, o tik tam tikra būtis. Bet kad šios gelmės mums atskleistų savo ontologinę būties paslaptį, reikia, kad ir reliatyvusai patirtinis pasaulis būtų pažintas ne tik santykyje su mumis, bet ir savo pačio būtyje. Kaip Jacques Maritain pastebi, "suteikime samanos pluokšteliui ar mažiausiai skruzdei jų ontologinę vertę, ir nebegalėsime išsiplėsti iš tos baiminančios rankos, kuri mus sukūrė".[65]) Iš tiesų, atskleisti Absoliutinei Būčiai pakanka ir samanos pluokštelio, bet reikia, kad jam būtų suteikta jo ontologinė vertė, t. y. kad jis būtų pažintas pačiame savo ontologiniame pagrinde, savo būtyje kaip būtyje. Ir užtat, kai Jaspersas mus kviečia nepaliaujamai ieškoti Transcendencijos nuolatiniu patirties tikrovės reliatyvinimu, turime į tai atsakyti: *reliatyvybės patirtis mums atskleidžia tik pasaulio ribas, bet tik ontologinis būties kaip tokios pažinimas gali šias ribas peržengti.*

c. *Pasaulis ir Transcendencija.* — Kada Jaspersas atmeta ontologinio būties, kaip tokios, pažinimo galimybę, tuo pačiu jis pasmerkia savo egzistencinę metafiziką likti tik šifrų pasaulyje skaitymu. Iš čia ir jo imanentinės Transcendencijos samprata. Iš tiesų, *jei ontologiją pakeičiama "fizika", tai savaime ir pati Transcendencija paneriama į pasaulį.* Tai nuosekli išvada: jei *Weltorientierung* yra vienintelis kelias į Transcendenciją, tai *weltlose Transzendenz* iš tiesų yra tiesiai ir paprastai neįmanoma. Vietoj pačios Transcendencijos pažinimo, tenka pasitenkinti jos šifrinės kalbos pasaulyje klausymu.

Šifrų doktrina yra, gal būt, pats originaliausias Jasperso įnašas į filosofiją. Būtų jis vertas specialios studijos. Bet ir jis lieka persunktas tuo pačiu dviprasmiškumu, kuris persunkęs visą mūsų filosofo egzistencinį mąstymą.

Iš vienos pusės, šifrų doktrina teisingai išreiškia Transcendencijos buvimo ir nebuvimo pasaulyje dialektiką. Kadangi visa yra sukurta Dievo, tai visa ir turi jį simbolizuoti tam tikru būdu. Visa patirtinė tikrovė šia prasme iš tiesų yra "šifrinis rankraštis". "Būties gelmė turi apsireikšti ir patirtinėje tikrovėje; filosofija nepalieka jos, bet ją įprasmina ir įsielina".[66]) Jei taip suprasti šifrų doktriną, ji gali būti interpretuojama naujos gyvybės suteikimu viduramžinei sampratai, ieškojusiai Dievo pėdsakų simboliniame pasaulio charakteryje. Vienoje vietoje nurodo į tai pats Jaspersas: "filosofija savo ieškojime pasiekia šifrus kaip galimus vestigia dei, o ne patį Dievą savo nepasiekiamybėje".[67])

Tačiau, antra vertus, simbolinis patirtinės tikrovės charakteris yra Jasperso taip suprantamas, kad šifrų doktrina yra ne tik pasaulio metafizinio transparentiškumo teigimas, bet ir aiškus "bepasaulinės Transcendencijos" (weltlose Transzendenz), neigimas. Nors Transcendencija negali būti sutapatinta su jokiu šifru, ji tėra tačiau tik šifruose, mus moko Jaspersas. Nėra dviejų pasaulių, tėra vienas pasaulis. Nėra Transcendencija "kitas" pasaulis, kuris slėptųsi už "šio" pasaulio. Kiekvienas "pasaulio dvigubinimas" yra iliuziškas. "Anapusinis pasaulis, suprastas kito pasaulio prasme, turi būti paliktas kaip iliuzija".[68])

"Bepasaulinė Transcendencija" mūsų filosofui tėra grubi materializacija, kuri faktiškai lygi tikrosios Transcendencijos praradimui. Jaspersas prikiša kiekvienam "abstrakčiam" monoteizmui, kad šis degraduoja Transcendenciją į savo rūšies "kitą" pasaulį: "užuot mačius Transcendenciją patirtinėje tikrovėje, ji laikoma patirtine tikrove".[89]) Be abejo, tokia Transcendencijos samprata būtų grubus prietaras. Bet nėra nė reikalo su tokia samprata filosofijoje kovoti,

nes nė vienas filosofas nėra gynęs tokios prietarinės minties. Bet kada Jaspersas kovoja prieš "pasaulio sudvigubinimą", jis faktiškai kreipiasi ne prieš aną prietarinę mintį, o prieš kiekvieną teizmą, kuris išpažįsta asmeninį Dievą. Tačiau užtat ir turime kelti klausimą *ar atmesti asmeninį Dievą nėra tuo pačiu išpažinti panteizmą?* Jaspersas į šį klausimą atsako, kad teizmo ar panteizmo alternatyva galioja tik sąmonei apskritai (t. y. abstrakčiam mąstymui), o ne egzistencijai. Bet šitoks atsakymas klausimą neišsprendžia, o tik perkelia iš loginės į moralinę plotmę. Ne mūsų uždavinys nuspręsti, ar yra Jaspersas panteistas ar ne, nes neteisinga būtų bet kurį filosofą kaltinti tuo, ko jis pats ekspresyviai negina. Bet tenka pastebėti, kad Jasperso teikiamasai Transcendencijos ir pasaulio santykių sprendimas greičiau veda į panteizmą, negu šį išskiria, nežiūrint nuolatinės mūsų filosofo kalbos apie Transcendencijos "tolumą" bei "radikalų kitoniškumą" pasaulio atžvilgiu.

Turime mintyje ypačiai tą šifrų doktrinos tezę, pagal kurią Transcendencijos ir pasaulio santykiai aptariami "vienybe be tapatybės". Sutinkame su prancūziškaisiais mūsų filosofo komentatoriais, Dufrenne ir Ricoeur, kad tai nereiškia "banalaus panteizmo",[70]) atseit, paprasto patirtinės tikrovės sudievinimo. Bet ar šifrų doktrina iš viso išskiria panteizmą? Ieškant į šį klausimą atsakymo, tenka atkreipti dėmesį, kad ta pati formulė ("vienybė be tapatybės") yra mūsų filosofo naudojama ir išreikšti egzistencijos santykiams su pasauliu. Taigi, Dievo santykiai su pasauliu šifrų doktrinoje yra suprantama pagal sielos (egzistencijos) ir kūno (pasaulio) santykių analogiją. Ši analogija mums sugestionuoja, kad mūsų filosofas savo Transcendenciją supranta tarsi savotiška pasaulio siela. Jei ši mūsų interpretacija būtų teisinga, turėtume padaryti du priekaištus. Pirma, nelegalu aiškinti Dievo ir pasaulio santykius pagal sielos ir pasaulio santykius: kai siela tik gaivina kūną, Dievas kuria pasaulį iš nebūties. Tai yra esminis skirtumas. Antra pastaba: nors Jaspersas, baimindamasis sustabinti Transcendenciją, ir atsisako bet kokio Transcendencijos pažinimo, tačiau ir jis pateikia tam tikrą Transcendencijos doktriną, ir būtent, tokią, kuri yra pagrįsta santykių pasaulyje analogija. Liudija tai, kaip neišvengiamai kiekviena pastanga pakilti į Absoliutinę Būtį turi atsiremti į analogiją. Užtat, užuot iš viso paneigus Transcendencijos pažinimo galimybę tuo pretekstu, jog jis visada turi atsiremti į tam tikrą analogiją, greičiau tenka kelti klausimą: pagal kieno analogiją turime mąstyti Transcendenciją? Ir tėra viena analogija, kuri neslepia savyje Jasperso bijomo Transcendencijos sustabinimo: tai būties analogija. Deja, kaip tik šiai analogijai įžvelgti Jaspersas iš anksto užsikerta kelią, kai jis būtį nuvertina tik į žodį, tik į logiškai gramatinę funkciją.

Teizmo-panteizmo alternatyvą Jaspersas perkelia iš loginės į moralinę plotmę, teigdamas, kad ši alternava galioja tik sąmonei apskritai, o ne egzistencijai. Tai reiškia: jaspersinis imanentinės Transcendencijos teigimas savo pagrinde yra moralinis reikalavimas. Verčia Jasperą teigti imanentinę Transcendenciją ne metafizinė absoliutinės būties ir pasaulio santykių analizė, o visų pirma moralinis rūpestis išsaugoti mūsų gyvenimo pasaulyje "svorį". "Tik imanentinė Transcendencija teikia egzistencijai pasaulyje svorį".[71] Teigti "bepasaulinę Transcendenciją", pagal mūsų filosofą, lygu nuvertinti pasaulį. Transcendencijos ir pasaulio išskyrimas sunaikina šifrinį pasaulio charakterį ir tuo pačiu išblėsina metafizinę pasaulio gelmę. O paneigus pasauliui jo šifrinį charakterį, nebegalima jame nė nelygstamybė, nes galima nelygstamai pasaulyje angažuotis tik tada, jei pasaulis yra daugiau, negu tik brutali tikrovė. Taigi, daro išvadą Jaspersas, kad būtų galima egzistencija, kaip nelygstamybės pasaulyje versmė, turime dievybę mąstyti kaip imanentinę Transcendenciją, nes tik ši suteikia pasauliui šifrinių simbolių prasmę.

Galime į tai atsakyti: pasaulio nuvertinimas neslypi nei apskritai teistinėje filosofijoje, nei specialiai krikščioniškojoje filosofijoje, nes simbolinį charakterį pasauliui teikia pats faktas, jog jis sukurtas Absoliutinės Dvasios. Bet nepatenkintume Jasperso šiuo atsakymu. Tai, ką Jaspersas turi mintyje "pasaulio nuvertinimu", yra ta esminė krikščioniškojo teizmo mintis, kokia yra asmeninis nemirtingumas. Tai ši mintis, Jasperso akimis, nuvertina pasaulį pačiu faktu, kad ji perkelia amžinybę iš istorijos į "anapus" ir tuo būdu nukreipia mus nuo dabarties į iliuzinę ateitį. Tikroji amžinybės vieta — tai pats "egzistencijos pripildytas laikas", tai "laiko gelmė, kaip istorinis egzistencijos apsireiškimas". Tik vitalinis instinktas, kuris nori be galo trukti, kuria antlaikinės amžinybės iliuziją. Gi egzistencijai amžinybė slypi pačiame laike, kiek jis pripildomas "savimi pačiu".[72])

Iš vienos pusės egzistencinė amžinybės samprata remiasi teisinga moraline intuicija: "laikinė tikrovė turi savo svorį ne savyje ir ne iš savęs, o ta prasme, kuria mes laike nusprendžiame amžinybę".[73]) Tai tiesa: nors tegalime veikti tik laike, bet mūsų moralinė veikla slepia savyje amžiną vertę. Moraline prasme visiškai sutinkame su mūsų filosofu: "amžinybė yra laike, kiek aš nelygstamai veikiu ir myliu laike".[74]) Tačiau iš antros pusės, gilią šios tiesos (moralinė veikla turi amžiną vertę) prasmę mūsų filosofas iškreipia, kada jis suabsoliutina moralinę veiklą į vienintelę galimą amžinybę. Nemirtingumas Jaspersui nėra "būtinas laikinio gyvenimo rezultatas", o tik mūsų pakilimo į "egzistencijos" rangą uždavinys. "Tampu egzistenciškai nemirtingas per apsisprendimą kaip amžinybę laike".[75]) Tačiau šis egzistencinis nemirtingumas nieku būdu nereiškia asmeninio nemirtingumo. Kaip

Heideggeriui, taip ir Jaspersui žmogus yra *restlos sterblich.*[76]) Tuo būdu mūsų moralinės veiklos amžinosios vertės atskleidimas ir yra pas Jaspersą paverčiamas paneigimu amžinybės metafizine šio žodžio prasme. Čia ir skiriamės nuo Jasperso. Tiesa, kad mūsų moralinė veikla neprarastų savo vertės, net jei būtume neatšaukiamai atiduoti galutinės mirties likimui. Bet *kad moralinis gyvenimas nepraranda savo vertės net mirties akivaizdoje, nėra pagrindas paneigti mums metafizinio nemirtingumo viltį.*

Jaspersinė amžinybės, kaip egzistencija pripildyto laiko, samprata ne tik tarnauja mūsų filosofui pagrindu atmesti asmeninį mūsų nemirtingumą, bet galutinėje sąskaitoje ji valdo ir pačią mūsų filosofo imanentinės Transcendencijos sampratą. Asmeninio nemirtingumo vilties išsižadėjimas verčia Jaspersą atmesti ir "bepasaulinę" Transcendenciją. *Laikinės amžinybės paradoksą nuosekliai seka imanentinės Transcendencijos paradoksas.* Iš tiesų, jei vienintelė mums galima amžinybė slypi pačiame istoriniame laike, tai turi būti ir Transcendencija "perkelta", jei ne tiesiai į patį pasaulį, tai bent "ant ribos". Kitaip Jaspersui liktų Transcendencija ne tik logiškai nepažįstama, bet ir egzistenciškai nepatiriama. *Jei nėra asmeninio nemirtingumo, pats laikas lieka vienintelė vieta, kurioje Transcendencija gali "ištiesti ranką" jos siekiančiai egzistencijai.*

d. Egzistencija ir Transcendencija. — Formaliai imant, egzistencinė patirtis yra mūsų filosofui trečiasis Transcendencijos ieškojimo kelias šalia loginio mąstymo ir šifrų skaitymo. Bet kadangi pati egzistencija gaivina ir anuos kelius, tai faktiškai egzistencinė patirtis yra vienintelis kelias, kuris mus veda į Transcendenciją. "Randu Transcendenciją, kiek mano vidinė veikla tampu savimi pačiu; ji tiesia man ranką, kiek jos siekiu".[77]) Užuot abstraktaus pažinimo, Transcendencija ištiesia man savo ranką tik gyvenime ir per gyvenimą. "Tik kiek savo gyvenime nelygstamai esu ir veikiu, apsireiškia man Transcendencija".[78])

Iš tiesų, Transcendencija nėra paprastas objektas, kurį būtų galima išsemti abstrakčiu pažinimu. Čia mūsų filosofas yra visiškai teisingas. Absoliutinės Būties ieškojimas reikalauja iš mūsų totalinio angažavimosi. Reikia, kad žmogus eitų į Dievą visa savo būtimi. Bet neteisinga šį totalinio angažavimosi reikalavimą paversti paneigimu mūsų protui jėgos pakilti iki Dievo pažinimo, nors ir kiek žmogiškasai Dievo pažinimas liktų netobulas. *Užuot vienas antrą išskyrę, loginis pažinimas ir egzistencinė (arba moralinė) patirtis turi kooperuoti Absoliuto ieškojime.* Aišku, kad pati viena moralinė patirtis negali pakilti iki Dievybės pažinimo, nes moralinė patirtis ir nėra pažinimo organas griežta to žodžio prasme. Todėl ir negali moralinė patirtis atstoti loginės spekuliacijos, nors ji ir turi šią gaivinti.

Ir ypačiai egzistencinė patirtis negali mūsų filosofo nuvesti į Transcendencijos tikrybę todėl, kad jis išeina iš grynai negatyvinės "ribinių situacijų" patirties. "Išėjimas iš negatyvybės yra vienintelis, kuris duoda impulsą tikrovės nušvietimui".[79]) Ir, dar konkrečiau, "giliau besiveržianti filosofija pradeda gyvenimo menkystės, pasaulio neteisybės ir skurdo klausimais".[80]) Taigi, *užuot pradėjęs būties klausimu: kodėl yra būtis, o ne nebūtis, Jaspersas pradeda blogio klausimu: kodėl yra blogis...* Tai šita pradžia ir pasmerkia jaspersinį "tikrosios būties" ieškojimą neišvengiamam sudužimui. Tiesa, kad mirtis ir kančia, kova ir kaltė, likimo abejingumas ir viso žlugtis mus nurodo į "ribas", į mūsų baigtinybę. Bet baigtinybės patirtis dar neatskleidžia savaime Nebaigtinybės. Užuot radusi kelią į Absoliutų Gėrį, "ribų" patirtis greičiau mus žadina į tą sukilimą, kuris pats nežino, prieš ką jis galėtų sukilti. Kaip psichologiškai gili Jasperso analizė liudija, gali ir šis sukilimas sudužti, t. y. persikeisti į atsidavimą. Kurio keliu? Jaspersas atsako: prisiimant sau kaltę už visa, kas yra. Bet ar galima prisiimti kaltę, nepasidarant kaltu už blogiui nesipriešinimą? Todėl vėl iš naujo tenka palikti atsidavimą ir grįžti į sukilimą. "Kadangi visa galima, kas pagal prasmės, teisybės ir gėrio principus turėtų būti negalima, įtampa tarp sukilimo ir atsidavimo lieka principiškai nenuveikiama".[81]) Užtat mūsų filosofas, visą laiką nukreipęs savo žvilgį į blogį, ir negali niekada pasiekti galutinę absoliutinės būties tikrybę. Greičiau, pagal Jaspersą, nurimti tikrybės taikoje yra lygu užmerkti akis prieš blogį, nebekovoti prieš jį. Todėl pagaliau ir teigia mūsų filosofas tikro tikėjimo būtiną sąlygą netikėjimą. "Kas nežino netikėjimo patirties, tas neturi nė sąmoningo tikėjimo".[82]) Kaip Jaspersas savo paradoksine kalba sako, sąmoningas tikėjimas gali save išsakyti tik šiais žodžiais: "nežinau, ar tikiu".[83])

---

[1]) Von der Wahrheit, 1049 (sutrumpintai: W.). — [2]) Vernunft und Existenz, 95 (sutrumpintai: VE). — [3]) VE, 95. — [4]) W., 355. — [5]) Philosophie, 281 (sutrumpintai: P.). — [6]) W., 842. — [7]) W., 454. — [8]) P., 677. — [9]) Der philosophische Glaube, 40 (sutrumpintai: PG). — [10]) P., 390. — [11]) W., 1005.— [12]) W., 1005.— [13]) P., 295. — [14]) W., 109 — [15]) P., 465. — [16]) W., 987. — [17]) W., 1019.— [18]) W., 176. — [19]) W., 878. — [20]) P., 742 — [21]) P., 862. — [22]) P., 465. — [23]) P., 465. — [24]) P., 780 — [25]) P., 750 — [26]) P., 850. — [27]) P., 819. — [28]) P., 708. — [29]) P., 712. — [30]) P., 730. — [31]) W., 690. — [32]) PG., 30. — [33]) P., 707. — [34]) P., 732. — [35]) W., 1043.— [36]) W., 1043.— [37]) W., 1051.— [38]) P., 793. — [39]) W., 1932.— [40]) P., 794. — [41]) P., 685. — [42]) P., 685. — [43]) P., 794 — [44]) P., 804. — [45]) P., 733. — [46] P., 808. — [47]) P., 800. — [48]) W., 1039.— [49]) P., 817. — [50]) P., 802. — [51]) P., 739. — [52]) P., 742. — [53]) P., 742. — [54]) P., 743. — [55]) P., 742. — [56]) P., 819. — [57]) P., 465. — [58]) P., 465. — [59]) P., 462. — [60]) P., 549. — [61]) P., 721. — [62]) P., 723. — [63]) W., 980. — [64]) P., 707. — [65]) Les degres du savoir, 212. — [66]) W., 1034. — [67]) VE., 119. — [68]) P., 682. — [69]) P., 684. — [70]) Karl Jaspers et la philosophie de l'existence, 313. — [71]) P., 30. — [72]) P., 254. — [73]) P., 14.— [74]) P., 14. — [75]) W., 997. — [76]) P., 782. — [77]) P., 773. — [78]) P., 401. — [79]) W., 872. — [80]) W., 873. — [81]) P., 745-746. — [82]) PG., 110. — [83]) P., 809.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

ŠIŲ DIENŲ ISPANŲ ROMANAS

Nelengva sukurti mažą pasauliuką. Gyvenimas apraizgo žmogų, sunkiai duodasi pagaunamas. Kaip įmanydamas priešinasi pastangoms jį apriboti ir įspausti į knygos rėmus. Dėl to yra kitaip, negu paprastai kad manoma: romanui parašyti reikalinga gan didelių pastangų. Neužtenka turėti talentą; reikia mokėti tą sunkų amatą. Tarp gausių kliūčių, kurias reikia nugalėti, neabejotinai viena pačių pavojingiausių yra paties rašytojo asmenybė. Reikia juk išsikišti pro langą ir žiūrėti, kaip eina gyvenimas, jį sulieti su savo paties patirtimi, visa tai apipinti vaizduote, o paskui jau statyti, suteikti stiprią ir atsakančią formą tam mažajam chaosui, kuriame kartu plaka tikras ir įsivaizduojamas gyvenimas.

Vienas ispanas tai padarė nepaprastai ryškiai. Visas pasaulis jį pažįsta. Didžiausi literatūros kūrėjai to ispano romaną laiko svarbiausiu, koks tik amžių bėgyje buvo sukurtas. Turėdami Cervantesą, ispanų rašytojai tarptautinės garbės forume nustojo daug savo vertės. Nors Juan Valeros, Perez Galdoso, Palacio Valdeso ir kitų romanai buvo išversti į daugelį kalbų ir turėjo didelį pasisekimą, vis dėlto reikėjo pasirodyti Blasco Ibanezui, kad jo romanai paplistų po visą platųjį pasaulį. Ispanų rašytojai mėgo savo meną paremti prozos grožiu, ir kaip tik tai apribojo jų plitimą užsieny. Pavyzdžiui, toks rašytojas kaip Ramon del Valle Inclan turi būti skaitomas originale, jeigu nenorime, kad pranyktų didesnė jo literatūrinės vertės dalis. Priešingai, Benito Perez Galdos Europos 19 amžiaus romanų gausoj užima svarbią vietą, kaip kūrėjas personažų, kurie gali būti suprasti, mylimi ar nekenčiami bet kuriame pasaulio kampe.

Dabar pažiūrėkime, kaip atrodo šių dienų ispanų romanas. Apsižvalgę pamatysime jį einant tobulėjimo keliu.

Iš nepaprastos 1898 metų ispanų rašytojų kartos tebėra gyvi tik du: Pio Baroja ir Azorinas.

Pio Baroja (g. 1872 m.) nepailstąs, ryškus, ištikimas sau. Jis puikus pasakotojas ir garbina veiklą, nes pats gyvena niekur nejudėdamas. Betgi jo vaizduotė yra nepaprasta, o tai romanistui daugiau reiškia, negu kad ilgos kelionės. Baroja viską padengia lengvu paslapties šydu. Jis yra puikus akstinas dabarties jauniems rašytojams. Jo maniera daug kas seka, tačiau kaikurie negali perprasti jo personažų veiklos ir galvosenos. P. Barojos personažai yra visiškai nepanašūs, pvz., į Pietų Amerikos dabarties romanus.

Barojos ideologija neturi objektyvinės vertės. Jis knygose bando išspręsti savo asmenines problemas, noriai prisiima svetimų idėjų ir atitinkamai jas perdirba. Savo ideologiją jis dažniausiai išdėsto romano veikėjų lūpomis. Jo nuomonė apie žmogų nėra optimistinė. Jis netiki idealams, didiesiems idealams. Tikrumoje jis nieku netiki, netgi tuo, kuo jis sakosi tikįs. Šito netikėjimo išvadoje ryškėja jo idėja apie žmogų, kaip asmenį be prasmės, besišvaistantį po savo narvą. Tuo atžvilgiu jis primena prancūzų egzistencialistus.

P. Baroja yra vienintelis ispanų rašytojas, vartojąs tikrą romanų prozą. Ji, be to, turtinga lyrinėmis ir žmogiškomis savybėmis, įvairi, patraukli, maloni. Jo romanus reikėtų laikyti asmeninio išsisakymo priemone, lygiai tokia pat griežta ir subjektyvine, kaip lyrika. Nežiūrint to, jis sukūrė visiškai skirtingą savo pasaulį, turtingą personažais ir peisažais, įvairų, nors savo esmėje monotonišką.

Jo menas stengiasi būti natūralus, kitaip tarus, nenori atrodyti menu. Rašant romanus, jo metodas yra štai koks: beveik visados iš knygų paimtą, išgalvotą personažą patalpinti į tam tikrą aplinkumą, kurioje patirties bruožai persveria literatūrinius. Tie personažai veikia ir galiausiai dėl sentimentalinių motyvų nustoja veikę. Nors dauguma veikėjų paimta iš žemųjų sluogsnių, bet gausu jų ir iš kitų socialinių klodų.

Įdomios jo pažiūros į stilių. Jo knygoje "Intuicija ir stilius" randame tokių pasisakymų:

1. "Aš nelabai tesirūpinu stilium nuo tada, kai pamačiau, kad tėra tik dvi išeitys: dešinė ar kairė. Dešinė — tradicinė. Kairė — ekstravagantiška.

2. Kalboj labiausiai yra reikalingas tikslumas ir aiškumas; paskui, jeigu galima, elegantiškumas, bet pirmiausia — tikslumas.

3. Kalba, kaip upė, kuri ima iš čia ir iš ten, iš visų intakų.

4. Aš labai abejoju, kad darbu būtų galima ištobulinti stilių, bent tam nėra įrodymų. Darbas teduos tik formules, kurios pataps bendrybėmis.

5. Literatūrinė forma ir stilius nėra apsiaustas... Jie yra kaip gyvulio oda, turinti savo vidinę prasmę.

6. Menas menui niekad nebuvo didelis dalykas. Didysis menas visados buvo paremtas žmogum, o ne meniškomis tobulybėmis.

7. Imant psichologiniu atžvilgiu, forma, kurią kiekvienas vartoja, yra jo rasės ir kultūros išdava.

8. Kai kalbos žodingumas yra priverstinis, išmoktas, tatai teturi maža vertės, sudaro dirbtinumo įspūdį. Bet jei esti savaimingas, natūralus, tai kitas dalykas. Rašytojas vartojąs girdėtus žodžius, ypačiai iš mažens, suteikia jiems ypatingą tikrovės prieskonį.

9. Dar vienas svarbus dalykas stiliaus srityje yra ilgo ar trumpo sakinio pasirinkimas... Ilgas sakinys atrodo prigimtas ispanų kalbai. Jis viešpatavo ir tebeviešpatauja... Man gi — trumpas sakinys yra paprasčiausia išsireiškimo forma, nes aš esu tiesioginio, analitinio ir impresionistinio matymo būdo šalininkas.

10. Iš visų žanrų romanas mažiausiai tinka stiliaus bandymams."

Azorinas yra viena iš viršūnių vadinamosios 1898 metų kartos, plunksna sukėlusios revoliuciją, kurios anų dienų tauta negalėjo padaryti kardu. Jis sukūrė naują prozą, naują stilių, dar daugiau, — naują literatūros rūšį.

Azorinas (g. 1874) yra tikras literatūros vienuolis, nors savo jaunystėje buvo smarkus, kaip dinamitas. Tačiau vėliau jis pasuko į ramybę. Viena žymiausių jo savybių yra tai, kad jis nemėgsta herojinių formų, kaip kad daugumas pietiečių. Jis atrado kasdienybės poeziją; jis prisiartino prie smulkios, kasdieninės tikrovės, prie menkų dalykų ir visa tai apvelka poezijos rūbu. Daiktai, anksčiau atrodę vulgarūs, menkaverčiai, iš po jo plunksnos išeina pripildyti grožio. Ką tik jis paliečia, visa tuoj atsimaino.

Anksčiau ispanas abejingai praeidavo ir nepastebėdavo, kad menki ir smulkūs dalykai nenyksta ir turi amžiną grožį. Jis "atrado" tą senąjį, užmirštą pasaulį, kuris buvo už istorijos ribų, ir jį pažadino naujam gyvenimui.

Nors Azorinas yra savyje susikaupęs, gyvena intensyvų vidinį gyvenimą, vaizduotėje nejieško fantastinės medžiagos savo knygų temoms. Jam užtenka žvelgti į asmenis: Juaną, Mariją, Ines, Antonio; į miestelius — Argamasillą, Criptaną, Urberuagą, Loyolą ir ypatingai — į ispanišką gamtovaizdį, plokščiakalnius, šiaurės ūkanas, pietvakarių saulėkaitas. Bet visa tai, ką mato, jis nešiojasi savyje ir apvelka grožiu. "Peisažas — tai kaip mes patys, peisažas tai mūsų dvasia, mūsų liūdesys, malonumai, troškimai. Vienas šių dienų estetas tvirtina, kad peisažas neegzistuoja, ligi menininkas jo neperkelia į drobę ar į knygą. Vien tik tada, kai jis yra sukurtas mene — pradedame jį matyti tikrovėje. Iš tikrųjų tada matome tai, ką menininkas yra sukūręs.".

Tačiau viena didžiausių naujovių, kurioje, be galo, glūdi Azorino įtakos paslaptis, yra jo stilius. Stilius, kaip sako Ortega y Gasset, gali būti vidinis ir išorinis. Pirmasis pasireiškia temos pasirinkimu. Antrasis — žodžių pasirinkimu. Jo tema, kaip jau minėjau, — visa, kas nužeminta, užmiršta, menka. Savo žodžiu ar forma jo stilius nepaprastai gražus, gražiausias šių dienų ispanų literatūroj: ramus, tikslus, modernus ir archajinis. Jis sako: "Man stilius nėra formos, bet gyvenimo problema".

Kaip jis vaizduojasi romaną? "Pirmiausia neturi būti fabulos. Gyvenime nėra fabulos; jis yra įvairus, daugialytis, banguojąs, prieštaringas... viskas, kas norit, tik ne simetrinis, geometrinis, nelankstus, kaip kad romanuose vaizduojama... Ir dėl to broliai Goncourt'ai, mano manymu, yra labiausiai prisiartinę prie šio pageidavimo. Jie nevaizduoja gyvenimo, o tik jo nuotrupas, atskirus įspūdžius... Ir taip, tarp tų dviejų nuotrupų, personažai gyvens savo įprastu gyvenimu, kuris rašytojui nerūpi, o šis nebus priverstas, kaip senojo režimo romane, brūkšnis po brūkšnio, nuo ryto ligi vakaro atpasakoti savo herojaus darbus ir stebuklus... Tai yra kvaila, nes "visas" gyvenimas negali būti įtalpintas į vieną tomą. Pakanka duoti dešimtį, dvidešimtį, keturiasdešimtį įspūdžių"...

Tokia Azorino pažiūra yra labai ginčytina, nes "visas" romanas, nuo paties klasiškiausio ligi Goncourt'ų impresionistinio — mažai kuo panašus į Azorino romanus — nepataisomai nutyli didesnę romano veikėjų gyvenimo dalį. Tačiau ši Azorino nuomonė mums atskleidžia jo estetinį credo: jis yra didysis momentų tapytojas. Žmogus, personažas ir netgi pati veikla jam apsireiškia kaip nejudą ir artistinėje pozoje. Todėl jo romanai, nors pilni tyro grožio, sudaro visiškai ypatingą grupę šalia tikrųjų romanų.

Iš naujesnės kartos rašytojų paminėtini: Ramon Perez de Ayala, Concha Espina, W. Fernandez Florez, Benjamin Jarnés, Ramon Gomez de la Serna, Miguel Llor, Tomas Borras.

Ramon Perez de Ayala (g. 1881) yra vienas žymiausių dabarties ispanų rašytojų. Žymiausias savo stiliaus tobulumu, kalbos žodingumu, formos grožiu, aprašomų temų įvairumu, savo personažų kūrybiniu pajėgumu, poetiškumu, kuriuo perkeitė tikrovę ir fantaziją, filosofijos mintim — ispaniška ir krikščioniška — besiveržiančia iš jo romanų, poemų ir kritikos raštų.

Ayala yra geriausias savo ir sekančios kartos romanistas. "Romanistas šventvagiškai stengiasi užimti dievų rūmus, nes pasišauna sukurti mažą pasauliuką, o romanas kaip tik to ir siekia." Ayala rašė, prisitaikydamas prie romano reikalavimų, kurie atsirado tada, kai Cervantes savuoju "Don Kichotu" sukuria šį literatūros žanrą.

Ligi tol romanas buvo pasakojimas, apysaka, anekdotas. Tai buvo išdėstymas įsidėmėtino įvykio, kurį pasakotojas pergyveno ar buvo girdėjęs. Pasakojime svarbiausias dalykas būdavo tas, kad tai, kas pasakojama, būtų "tikras ir nuostabus nuotykis". Kitaip tarus, dėmesys kreipiamas į įvykio smulkmenas, į turinį, kuris eina pradiniu pasakojimo motyvu. Iš lėto pasakotojas, skatinamas susižavėjimo, kurį jo pasakojimas sukelia klausytojuose, persūdo įvykius, juos padidina ir užbaigia, įvesdamas savo fantazijos elementą. Tuo būdu tikrovė susimaišo su fantazija. Pasaulis, kurio nėra, įsiterpia į pasaulį, kuris yra. Tačiau romanas dar negimė, nes dar nesukurtas "mažas pasauliukas".

Romane autorius išjungia skaitytoją iš jo realaus akiračio ir prikala prie mažo ir įsivaizduoto hermetiško akiračio, kuriame gyvena jo sukurti personažai. Su jais gyvename, jiems simpatizuojame, tariant, džiaugiamės jų džiaugsmais, liūdime jų liūdesiu. Baigdami paskutinį knygos puslapį, ištrūkdami iš to irrealaus pasaulio, jaučiamės išsivadavę. Bet tučtuojau pastebime, kad mus buvo sudominusi ne tema, ne turinys, bet personažai, su kuriais mes nebenorime skirtis.

Taigi, reikalas eina ne apie įvykių atpasakojimą, bet apie autentinį personažų buvimą, nors Ayala neatsisako ir aprašymų, išvardinimų. Romanistas, jis sako, negali tapyti, jis turi aprašyti, išvardinti. Tuo būdu romanas, vaizduojamas irrealų pasaulį, mums leidžia pamatyti tikrovę. Maža tėra šiandien rašytojų, kurie būtų taip tobulai atlikę šį savo uždavinį, kaip kad Ayala.

Prieš mūsų akis kasdien praeina personažai, kurie pripildo mūsų realųjį gyvenimą, bet mes jų nematome ir nežinome, kas jie yra. Rašytojas ima tuos personažus ir mums juos parodo stilizuotus, t. y. juos pakelia į meno laipsnį. "Beliarminas ir Apolonijus tikrai gyveno ir aš juos mylėjau. Jie gyveno per mane ir man vienam". Tie Ayalos žodžiai primena mums Cervantesą: "Tik man vienam gimė Don Kichotas, ir aš jam; jis mokėjo veikti, aš rašyti. Abudu esame vienas kitam. "Don Kichotas buvo Cervanteso svajonė, kaip kad "pasaulis yra Dievo svajonė".

Ayalos romanuose yra centrinė idėja, vadovaujama mintis. Ji eina iš ispaniškos minties šaltinio, iš Cervanteso, Calderono, Tirso de Molinos. Tai krikščioniška filosofija, palaikanti Don Kichoto chimeras, Segizmundo sapnus ("Gyvenimas tai sapnas"), Pedro Crespo garbės idėją. Ši filosofija remiasi teologinėmis dorybėmis: tikėjimu, viltimi, gailestingumu.

Concha Espina (g. 1877), nepaisant ją apnykusio aklumo, vis dar intensyviai tebekuria. Josios romanai yra palenkti moralės dėsniams. Pažymėtini josios moteriški personažai, ryškios moterų psichologijos studijos— peisažai ir susirūpinimas liaudies socialine padėtim. "Maragato sfinksas" ir "Mirusiųjų metalas" sudaro jos svarbiausius kūrinius ir ją parodo kaip didelio talento romanų kūrėją, apdovanotą pastabumu ir išraiška.

Josios romanų technika laikosi 19 amžiaus realizmo ir maža ką pasisavino iš moderniesniųjų krypčių. Ji nuošaliai laikėsi nuo jų estetinių idėjų. Josios moderniškumą greičiau sudaro temos ir problemos. Kaip rašytoja, ji sugeba būti objektyvi, atsisakydama savo asmeninės patirties, kurios beveik neįvedė į savo romanus. Jos negalime priskirti prie tų moterų rašytojų, kurios esmėje nešiojasi vieną kūrinį, savąjį, ir vieną dramą, savąją, ir juos kartoja visoje savo kūryboje. Tuo atžvilgiu ji yra plataus akiračio rašytoja.

W. Fernandez Florez, žymus žurnalistas, kronikos ir straipsnio meisteris, yra parašęs keletą romanų ir nemaža novelių, bet kaip romanistas nėra pasiekęs reikiamo tobulumo. Jam trūksta aprašymo dovanos ir sugebėjimo sukurti gyvą personažą, kurį beveik visad jis aptaria, bet ne parodo. Jis dažniausiai vaizduoja vidutinį miestelėną, neturintį pamėgimo literatūrai ir labai siaurų reikalavimų. Jo žymesni veikalai: "Volvoreta", "Užburtoji giria", "Septynios kolonos" turi daug gražių vietų, bet jis negali pagauti kaimiečių sielos paslapčių ir neturi priemonių aprašyti savo personažų vidiniam pasauliui.

Pastaruoju laiku jo kūryba vis daugiau krypsta į satyrą. Savo humoru jis paverčia personažus gyvais simboliais, kurie atspindi dideles ar mažas ydas, mūsų laikų prietarus, o taip pat — nors labai tolimai — žmogaus gyvenimo švelnumą.

F. Florezui geriausiai sekasi rašyti noveles. Maža tėra ispanų literatūroj tokios stiprios išraiškos novelių ir taip puikių savo struktūra, kaip kad jo "Moters žingsniai'.

Benjamin Jarnes, apie 1930 m. turėjęs didelės įtakos jaunajai kartai, neseniai sugrįžo iš tremties į Ispaniją. Deja, jo sveikata neleidžia jam dabar rašyti. Jo romanai atstovauja romantiniam poetiniam estetizmui, kuris vyravo po pirmojo pasaulinio karo Europos literatūroj. Tačiau kaip pasakotojas ir romanistas, jis turi daug trūkumų, kurie atsirado ne dėl talento stokos, bet dėl netiesioginių formulių piktnaudojimo. Personažų buvimas ir jų veikla negali būti romane vartojami kaip metaforos, kaip milžiniškos metaforos medžiaga. Antra vertus, iš tos turtingos medžiagos, kurią romanistui gali suteikti žmogus ar daugelis žmonių, Jarnes vien tik mažą dalelę panaudoja. Visa kita jis atmeta. Ir kaip tik toje nepanaudotoje medžiagoje glūdi patrauklumo, žavumo paslaptis.

Nemaža kenkia jo veikalams ir ironija, arba greičiau — neleidžia būti tikriems romanams. Jis nemoka prisiimti ironijos jos giliausia prasme, kuri yra humoras, arba leidžia jai sunaikinti kūrinio medžiagą.

Šitie trūkumai jo kūryboje atsirado, netinkamai pritaikius ispanų filosofo Ortegos reikalavimą nužmoginti literatūrines formas. Romanas yra kaip tik toji literatūros rūšis, kuri jokiu būdu neprisiima nužmoginimo.

Ramon Gomez de la Serna yra parašęs daug romanų, tačiau jo ypatingas asmeniškumas ir beribis nepaprastųjų metaforų kiekis, nesulaikoma jo vaisingo talento griūtis išskiria tuos jo kūrinius iš tikrųjų romanų.

Visas jo menas pasireiškia vadinamąja gregerija, kuri yra išdava intuicijos, atspėjančios absoliutinį daiktų skirtingumą ir jį išreiškiančios aforizmu, pasigaunant palyginimo, paveikslo, daiktavardinės ar būdvardinės metaforos, labiau už viską pabrėžiant humoristinį daikto atspalvį. Kartais tvirtinama, kad gregerija kartu esanti ir nužmoginimo proceso išdava. Tačiau atrodo, kad yra atbulai, nes jo intuicija be jokios išimties krypsta į sužmogintus daiktus, kurie ilgesniais ar trumpesniais santykiais susiliečia su žmogum. Ramono mene nuostabiausias dalykas yra kaip tik jo sugebėjimas atrasti žmoniškumą daiktuose, kurie laikomi mažiausia žmoniškais.

Miguel Llor yra švelnus ir gilus romanistas ir užima ypatingą vietą jauniausios kartos kūryboje. Dabartiniu metu jis paskelbė didelį romaną "Vaikų žaislas", kuriame smulkiai vaizduoja aštuntojo šimtmečio gyvenimą.

Bartolomé Soler, kiek seniau parašęs romaną "Marcos Villari", turėjusį didelį pasisekimą ir išverstą į svetimas kalbas, pastaruoju metu paskelbė "Negyvą lygumą", kur aprašo sunkias kovas su aplinka ir žiaurias savo personažų aistras. Jo knygose atsispindi platūs akiračiai ir naujos sąlygos.

Po pilietinio karo Ispanijoj pradėjo garsėti jauniausios kartos beletristai. Kai kurie jų, kaip Ledesma Miranda ar Zunzunegui, dar prieš tai buvo paskelbę savo pirmuosius romanus.

L. Miranda — pagarsėjo savo romanu "Almudena, senų veikėjų istorija". Iš jo daug laukiama, be to, jis yra vienas labiausiai išsilavinusių ispanų romanistų.

Juan Antonio Zunzunegui parašė keletą romanų, kuriuose daugiausia vaizduoja Bilbao ir apylinkės pajūrio žmonių gyvenimą. Kartais jis perkrauna, ir išeina nesimetriškas veikalas. Jis yra pesimistas gyvenimo ir žmonių atžvilgiu. Jo žmonės nepažįsta džiaugsmo ir vilties.

Kalbos srityje jis pasireiškė kaip revoliucionierius. Jis buvo pasišovęs sudaryti naują kalbą, kuri būtų reikšminga literatūriniu atžvilgiu. Įsitikinęs pastangų bergždumu, taip suprastino savo žodyną, jog pasiekė originalios, be jokio ekscentriškumo prozos.

Ignacio Augustin, paskelbdamas "Marijona Rebull" ir "Našlys Rius" — du pirmuosius tomus iš serijos "Pelenai buvo medis" — susilaukė nepaprasto, beveik Ispanijoj negirdėto pasisekimo. Jo personažų pasaulis — Barcelonos aplinka ir Katalonijos visuomenės įvairių luomų veikėjų grupė — yra taip puikiai sukonstruota, jog skaitytoją traukte traukia prie knygos. Jo sukurti personažai alsuoja tikru gyvenimu. Savo romanus jis rašo ilgai ir atsidėjęs, kaip geras meisteris. Neseniai Azorin yra prisipažinęs, kad Augustin romanai jam daro gilų įspūdį.

Camilo Jose Cela yra ispanų literatūros "enfant terrible". Jis yra dailininkas, kino artistas, toreadoras, rašytojas. Vieną dieną jis nori mus įtikinti, kad jo tapyba apvers aukštyn kojomis pasaulį, o kitą dieną kviečia į areną pamatyti jo "nepamėgdžiojamojo" toreadoro meno. Jis mėgsta kruvinas, liguistas ir šelmiškas temas. Jis pirmas Ispanijoj ėmėsi puoselėti vadinamąją "stipriąją literatūrą".

KNYGOS ir ŽURNALAI

TRIJŲ MOTERŲ LYRIKA

Gražina Tulauskaitė: PO SVETIMU DANGUM, 1951. Išleido Venta.

Petronėlė Orintaitė: ŠULINYS SODYBOJ, Chicago, 1950.

O. B. Audronė: BERŽŲ PASAKOS, 1952. Išleido Patria.

Moterų poezija visada ypatinga, savotiška: moteriška goda nupinta. Mūsuose moterys į raštą išėjo gana vėlai, tik XIX a. gale, bet jos — beletristikoje ir poezijoje — paliko daug gražių ir reikšmingų dalykų.

Moterų lyrika paprastai pasižymi grakščia, tačiau palaida forma ir vyrams nepasiekiamu jausmo ir nuotaikos savitumu. Jos yra net, sakytume, atviresnės už vyrus ir daugiau apnuogina savo jausmus, tuo tarpu kai vyrai labiau stengiasi tuos pačius jausmus apvilkti paslaptingumo šydu. Bet mūsų moterų poezija, išskyrus mažas išimtis (pvz. pirmoji Tyrų Dukters poezija ir dar viena kita), kaip tik pasižymi formos organizuotumu ir net tam tikru kietumu. Tuo ji maža kuo besiskiria nuo vyrų poezijos.

Ar ne būdingiausia šios rūšies poezijos atstovė būsianti **Gražina Tulauskaitė.** Apie ją jau galime kalbėti kaip apie nusistovėjusią ir išsipuoselėjusią savitą formą. Ji su savo lyrika pradėjo rodytis daugiau nei prieš dvidešimtį metų, bet ji poezijos gausumu nepasižymi: per tą ilgą laiko tarpą yra paskelbusi tris eilių knygas: "Paklydę žodžiai" (1934); "Vėjo smuikas" (1944) ir "Po svetimu dangum" (1951).

Jau pats paskutiniosios knygos vardas mums aiškiai aptaria jos turinį ir dvasią. Tautos nelaimė: palikta tėvynė, tautos egzodas ir tremties buitis yra šios knygos minčių ir jausmų ratas.

Pasigirsta balsų, kad mūsų poezija perdaug visuomeniška, perdaug siaura, o tuo pačiu banali ir išsekus. Negalima būtų pasakyti, kad ši poezija nebūtų nuoširdi, kad tėvynės meilės jausmas būtų netikras ir kad jis net tam tikru atžvilgiu nebūtų mums visiems bendras. Tad klausimas gali kilti, ar ji, ta poezija, yra pakankamai raiški ir galinga. Čia, žinoma, kritikui labai sunku spręsti ir juoba ką nors kategoriškai teigti.

Mums panašus momentas teko pergyventi "Aušros" gadynėje, kada kiekvienas to žurnalo bendradarbis jautė pareigą eilėmis išreikšti visą devynioliktąjį šimtmetį brendusias mintis ir nuotaikas. Ta visa poezija, išskyrus vieną kitą Vištelio dalykėlį, silpna vadinamuoju jausmo netarpiškumu ir pačia forma. Bet labai ir labai abejotume, ar, be to plataus paruošiamo momento, Maironis būtų galėjęs iš karto visa jėga ir galybe prabilti bundančios tautos lūpomis.

Giliau į dalykus pažvelgus, net ir Maironio populiarios giesmės, kaip "Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę!", "Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį iš kapų milžinų" arba "Ten, kur Nemunas banguoja" ypatinga poezija nepasižymi. Mes net norėtume pasakyti, kad tai net gana plokščia proza ir kad tuo jis nieku būdu nepranoksta kiekvieno to meto šviesuolio minčių ir jausmų skalės. O tačiau kaip Maironis ta poezija savo laikus sukrėtė, kaip ja visa tauta daugiau nei du dešimtmečiu gyveno. Ir dar daugiau, — kaip jis šiandien mums didelis, artimas ir mielas.

Tuo nenorėčiau tvirtinti, kad mūsų laikų poezija savo svoriu būtų tolygi aušrininkiškajai. Ne, yra didelė bedugnė tarp anos ir mūsosios: ana buvo neraštinga, o mūsoji, net antraeilė, gerai valdo formą. Bet jei ji pakaltinama bedvasiškumu, tai reiškia, kad jos naša yra trumpa ar bent labai ribota. To priežasčių gal reikėtų ieškoti ne poezijoje, ne tariamame jos bedvasiškume ir formos nusigyvenime, o kaip tik už jos. Prie to ilgiau apsistojome ne dėl to, kad norėtume prieštarauti priešingiems balsams, ar tvirtinti, kad toliau nėra kelio tobulybėn, bet tik pastebėti, kad mes nerasime nei vieno poeto, kuris čia būtų nenusidėjęs, kuris tiesiai ar aplinkiniais keliais tos temos būtų nepalietęs.

Vartydami Gražinos Tulauskaitės poezijos knygą "Po svetimu dangumi", kaip tik matome, kad čia visuomeniškoji ir net tremties pilkoji buitis vyrauja. Tik retkarčiais prasiveržia jos visada santūrus moteriškumas ir bendros būties - nebūties problemos.

Tasai tremties netikrumas ir svetimos žemės šaltumas ir savosios nostalgija trykšta kone iš kiekvienos eilutės:

> Kai raudojai be tėvynės
> Tu po svetimu dangum,
> Degė žvaigždės ten auksinės,
> O nerodė kelio mums.
>
> Kelionė, 22 psl.

Dažnai prasiveržia švelnus, nors santūrus moteriškumas, taip retas mūsų rašte, o dėl to mielas ir brangus:

Carmen Laforet, šiuo metu turinti apie 30 metų, parašė savo pirmąjį romaną "Niekas" ir iš karto pagarsėjo visame pasauly. Po to greit ištekėjo ir daugiau neberašo. Josios knyga ištryško nesulaikoma jėga. "Nieko" puslapiuose randame tikrą šių dienų pasaulio nerimo simbolį. Juan Ramon Jimanez šį kūrinį įvertino, kaip "didžiausią mūsų laikų romaną".

Sebastian Juan Arbo, rašąs kataloniškai ir ispaniškai, stiprus pasakotojas, pagauna dramatiškiausius žmogaus likimo atžvilgius. Jo romanuose mes matome gilias psichologines prarajas. Jis yra vienas žymiausių šios kartos atstovų.

Be čia suminėtųjų reikėtų dar išvardinti Torrente Ballesrą, Pedro Alvarezą, Manuel Pombo Angelo, Jose Maria Pemaną ir daugybę kitų, bet tuo atveju ištįstų ši trumpa apžvalga.

Baigiant tenka pažymėti, kad ispanų romanas vystosi įvairiais stiliais, paliečia daugybę temų, o visuomenė labai gyvai juo domisi.

Taip pat pažymėtina, kad naujasis ispanų romanas didele dalimi yra palinkęs "baisėjimosi" kryptimi. Ši kryptis, panaši į "juodąją literatūrą", šiandien vyrauja pasaulyje (egzistencializmas, anglai, kaip Graham Greene ar F. L. Greene, amerikiečiai Faulkner, Steinbeck, Caldwell, Hemingway) ir ugdo nepaprastai žiaurias ir beviltiškai dramatines temas, kurios griebia už širdies. Šį rūstų toną suteikia tragiška epocha, kurią dabar pasaulis gyvena. Tačiau ispanų romanas neapleidžia dvasinio ir poetinio prado, kuriais visad gaivinosi ispaniškoji mintis.

P. Gaučys

Vėl grįžta lyg vienuolis vakaras
[ramus,
Rūkai — lyg drobės, ištiestos ant
lauko . . .
Šypsodama tiesiu aš ranką per
sapnus
Ir glostau kūdikėlio šilko plaukus.
Belaukiant, 15 psl.

Arba tasai būdingas moterų noras paimti svetimą sielvartą ir skausmą sau:

Kartais aš noriu būti
Ašara tavo akių:
Išplaučiau, kaip akmenis upė,
Tavąjį skausmą, tikiu.
Smuikininkui, 46 psl.

Tai vis ta meistriškos formos Gražina Tulauskaitė, kurią mes pažįstame nuo pirmosios poezijos knygos: vis grakšti ir lengva, vis švelni ir jausminga, vis susimąsčiusi ir gili.

*

Petronėlė Orintaitė, po 1930 m. pasirodžiusios eilių knygos "Vingių vingiai", paskelbė kelis beletristikos veikalus. "Šulinys sodyboj", išėjęs 1950 m. Čikagoje, yra antrasis jos eilių rinkinys.

Bendrai imant, Orintaitė poezijoje dideliu moteriškumu nepasižymi. Negalima būtų pasakyti, kad jai stigtų jausmo, tik josios jausmas eina ne iš jos pačios širdies gelmių, bet iš laukujų įspūdžių, atsimušusių jos sielon. Taip atsiranda lyg ir atvanga tarp poetės ir ją veikiančio pasaulio. Gal čia bus ją paveikęs beletristinis žanras, kur kaip tik reikia savo jausmus ir patį gyvenimą perkelti tarpininkams — vaizduojamiems asmenims. Lyrika gi yra netarpiškas reiškimo menas, nežiūrint, ar kalbama savo vardu, ar objektyviai.

P. Orintaitė bus padariusi po "Vingių vingiai" rinkinio pažangą. Dabartinėje knygoje yra pavykusių dalykų. Čia mes galėtume išskirti: "Obelėlę" (44 psl.); "Ilgesį" (52 psl.); "Žilagalviuos Pirėnuos" (67 psl.) ir dar keletą kitų.

*

O. B. Audronė-Balčiūnienė pradėjo poeziją skelbti 1937 m. periodinėje spaudoje. Ir pradėjo kaip tik populiaria ir progine poezija. Tai mes pažymime, kad labai dažnai poetai iš rimtos poezijos persimeta į feljetoninę, o priešingi atvejai yra daug retesni.

O. B. Audronės šiemet išleistoji knyga pavadinta "Beržų pasakos". Joje yra eilių, datuotų net 1935 m., bet didesnė jųjų dalis parašyta karo ir tremties metais. Veikalas padalintas į tris skyrius: Varpai; Tyvuliuoja ežeras žaliasai; Audrų siautime.

Kadangi tai pirmoji knyga, mes kaip tik norėtume truputį apibūdinti josios kūrybą. Trumpai tariant, jos poezija yra ir specifiškai moteriška ir įvairi savo forma. Ši knyga yra subrendusios poetės žodis. Audronė, nors dažnai netesi visame eilėraštyje, yra davusi stiprių posmų:

Neklausk manęs —
Ir aš neklausiu —
Ar bus gana,
Kai vėl nukris žiedu gražiausiu
Nauja diena.
Neklausk manęs, 73 psl.

Ji graži tėvynės ilgesy ir gyvenimo prasmės ieškojime, bet itin pažymėtina švelniuose ir drauge gaivalinguose meilės jausmuose:

Užmerkiu vėl akis sapnuojančias,
Tave ir tavo paslaptį juntu.
— Myliu tave . . .
Taip tyliai dar banguoja čia
Ištvinus laimė be krantų.
Paslaptis, 72 psl.

Šioje srityje yra posmų, kurie nuskamba dideliu jausmo švelnumu ir moteriškumu:

Žinau —
jau snieguIės man tirpsta nuo
[plaukų —
Ne visuomet juk darganota —
Sugrįši,
Praeisi tu keliu snieguotu,
Pakvipęs vėju baltųjų tėviškės laukų.

Sugrįši —
Išeidamas sudievu nepasakęs —
Tikrai žinau.
Paslėptu ilgesiu žydės tavosios akys,
O aš . . .
O aš ir vėl atleisiu tau.
Sugrįši, 76 psl.

Šis meilės godų knygos skyrius — Audrų siautime — yra pats stipriausias ir gražiausias: čia kaip tik jausmų gaivalingumas darniai jungiasi su moteriškosios širdies švelniausiais virpėjimais.

Reikia džiaugtis, kad mūsų poetės, kurias gyvenimas šiame krašte gal dar daugiau negu vyrus nulenkė susikaupti ties žemiškosios būties dalykais, nepaleidžia iš rankų plunksnos. Ir ne tik kad nepameta, bet dar puoselėja lietuvišką žodį su tokia meile ir pasišventimu, kad šiandien mūsų moterų lyrika yra pasiekusi didelės kultūros ir aukštos meninės vertės. Gražiną Tulauskaitę mes jau nuo seniau pažįstame, jai priklauso gyvųjų poečių tarpe pirmasis smuikas. P. Orintaitė, palyginus su pirmuoju rinkiniu, taip pat yra padariusi pažangą. Tenka džiaugtis ir O. B. Audrone, kuri savo literatūrine karjera priklauso lyg ir pereinamai kartai. Ji gražiai įsijungia į mūsų moteriškosios lyrikos tradiciją.

Jonas Aistis

VYTĖS NEMUNĖLIO POEZIJA

Pereitų metų Kalėdų Senelio maiše atsirado dovana pasauly išblaškytiems vaikams: "Meškiukas Rudnosiukas". Tai graži ir įdomi knyga. Įdomi ji ir žodine medžiaga, atlikta vaikų poezijos meistro. Graži meniškomis V. S. Stančikaitės spalvotomis iliustracijomis.

Būtų bergždžia supažindinti autorių su skaitytojais. Jis yra visiems žinomas, ir jau nuo senų laikų. Bet "Meškiukas Rudnosiukas" ir jo vaikų poetinėje karjeroje yra stambus įvykis.

Tai graži lokių šeimos kasdieninės buities poemėlė. Jos turinys nesudėtingas. Tik trys epizodai: tėvo — Meškino bičių kopinėjimas; paklydusio rudnosiuko nuotykiai miške, ir jo ėjimas mokyklon. Prie to reikia pridėti prologinis įvadėlis ir epilogas. Nuotykiai atpasakoti gyvai, patraukliai. Eilių eufoninė pusė meistriška. Vaikai jau vien dėl paties skambumo jomis taip susižavi, kad negali atsigėrėti, ir išmoksta palyginti gana ilgą poemėlę.

Čia reiktų užsiminti apie Vytės Nemunėlio pažiūrą į vaikus ir į vaikų literatūrą. Autorius, atrodo, yra atidžiai stebėjęs ir studijavęs vaikų psichiką. Ta jojo pažiūra yra taikli ir originali. Jo manymu, vaikams reikia kalbėti vaikiškus dalykus suaugusių žmonių tonu. Vaikai, pasirodo, nemėgsta, kai suaugusieji su jais kalba vaikiška kalba: švepluodami ir vartodami vaikų žodyną.

Vienas dalykas yra kalbėti vaikų žodynu, o visai kas kita kalbėti suaugusių kalba apie vaikams suprantamus dalykus. Vaikų kalbos žodyną Vytė Nemunėlis ima tik kaip komišką efektą. Štai pavyzdys:

Pažadėjo Rudnosiukui
Kartą grybų košės duot.
"Eik", jis prašo Rudnosienę,
"Eik, mamyt, man pagrybuot".
Ir atsakė jam mamytė:
— Vaike, niekų neplepėk
Ne "grybuoja", bet "grybauja",
Taip, kaip reikia, taip kalbėk!"

Vaikai tuo efektu džiaugiasi, kaip geležėlę radę. Viso pasaulio vaikai

daro kalbos klaidų, ir daro kaip tik dėl to, kad jie kai kurių gramatikos formų nepasisavinę, o vis dėlto stengiasi kalbėti taisyklingai. Ieškodami bendrų taisyklių, jie dažnai maišo linksniuotes, ypač retesnes ir sudėtingesnes. Vaikas, pvz., sako: "Man užaugo dantai". Čia greičiausiai jis daro klaidą, kad girdi tariant "dantų", kaip "vaikų", dėl to jis tokias linksnių galūnes taiko prie dažniausiai girdimų pirmos linksniuotės formų. Jis vartoja tinkamą linksnį, tik netinkamą jo formą. Dėl to raštuose tinkamai pavartoti tokie efektai, kurių pirmasis tikslas yra tik komiškumas, pasiekia daugiau — juose glūdi didelė auklėjimo pusė — vaikas pradeda pradžioje juoktis, kad štai yra vaikų, ir net knygose, kurie blogai kalba, bet tai daro kiti, o ne jis. Ir štai jis, pasijuokęs iš "kvailesnio", ima save kontroliuoti ir stengias vartoti, jo išmanymu, taisyklingas formas.

Visa poemėlė nepameta to auklėjančio siūlo, ir čia yra vertinga tos knygos pusė. Ji sukurta grakščia ir meniška forma, todėl ja gali grožėtis ne tik vaikai, bet ir suaugusieji.

Vytė Nemunėlis paskelbė ir jauniams skirtą eilių knygelę, pavadintą **"Pietų vėjelis"**. Joje yra dvidešimt vienas eilėraštis.

Temos atžvilgiu "Pietų vėjelis" įvairus. Eilėraščių, kuriuose diegiama vaikams tėvynės meilė, yra daugiau nei trečdalis. Ir norėtųsi tvirtinti, kad tai ar nebus pagrindinis autoriaus užsibrėžtasis tikslas, nes net ir tuose dalykuose, kur tiesiogiai vaikams tėvynės meilė ir jos pasiilgimas neskiepijamas, randame dažnai tautinių vardų. Vytautukai, Vidmantėliai, Juratės, Dalės, Vytenyčiai knibždėte knibžda jo eilėse. Tuo Vytė Nemunėlis nori sužadinti viso, kas lietuviška, meilę, pagarbą ir pasididžiavimą.

Vienas gal tėra mūsų vaikų literatūros trūkumas, bet čia gal daugiau pačios mūsų buities padiktuota sąlyga, kad knygelėse nepažymima, kurio amžiaus vaikams ji skirta. Tiesa, mums dar tai yra labai didelė prabanga: mes negalime fiziškai nei sukurti, nei išleisti tiek vaikų literatūros, kiek jos reikėtų, nei taip, kaip reikėtų. Kai dalykas yra vientisas, kaip "Meškiukas Rudnosiukas", pačių vaikų skonis gali nulemti: jie pasirenka ir pamėgsta tai, kas jiems patinka. Kas kita su eilių rinkiniais. Čia gal autorius tyčia norėjo patenkinti įvairaus amžiaus vaikus. Bet tada mums atrodo, kad kai kurie dalykai "Pietų vėjelyje" mažesnio amžiaus vaikams neįkandami.

Šiaip rinkinėlis gražus, vietomis paįvairintas onomatopėjiniais žodžiais, kurių taip gausu mūsų tautosakoje ir kuriuos ypač mėgsta vaikai:

> Šuldu-buldu — kalakutas,
> Kakaryko — jam gaidys.
>
> 17 psl.

Arba eufoniškai tirštos eilių priemonės, kaip:

> Dangerutis kala vinį,
> Kala vinį geležinį.
>
> 23 psl.

Ir šios knygelės, P. Osmolskio atliktos, iliustracijos yra gražios. Tik gal iliustracijų nereikėtų taip spausti ant teksto, kaip tai padaryta 12 puslapyje. Tamsios paveikslo spalvos beveik uždengia tekstą ir sunkina skaitymą. Vaikams visa turėtų būti aišku ir lengvai paskaitoma.

Knyga visais atžvilgiais graži. Tai malonus įnašas mūsų vaikų literatūron.

Jonas Aistis

Vaclovas Biržiška: VYSKUPO MOTIEJAUS VALANČIAUS BIOGRAFIJOS BRUOŽAI. Aidų leidinys. 1952 m. 99 p.

Pernykštė triguba vysk. Motiejaus Valančiaus sukaktis (150 metų gimimo, 100 — įsivyskupavimo ir 75 — mirties) "Aiduose" buvo atžymėta labai vertingu prof. Vaclovo Biržiškos rašiniu, dabar jau ir atskira knyga atmuštu.

Būdamas ne tik lietuvių raštijos, bet ir bendrosios mūsų, ypač XIX amžiaus, istorijos žinovas, autorius galėjo išvengti tų netikslumų, kurių nesykį pasitaiko, rašant apie Valančių mūsų literatams, dažnai pagrindiniau nepažįstantiems ano meto istorijos sąlygų, juoba kad ir mūsų istorikai savo tyrinėjimuose tą amžių, kuris mums kaip tik turėtų būti itin įdomus, yra daugiau ar mažiau primiršę ankstybesniųjų mūsų praeities amžių sąskaiton. Ir iš viso, Valančiaus tyrinėjimas žymiąja dalimi juk priklauso ne literatams, bet istorikams, nes tiksliu prof. V. Biržiškos pasakymu, Valančius svarbiausiai tuo ir nustelbia kitus ano meto mūsų rašytojus, "kad jo veikla nesiribojo vien literatūriniu darbu kaip daugumo anų, bet prasiskverbdavo į visas Lietuvos viešojo gyvenimo sritis... Visose jose jisai savarankiškai pasireiškė ir tuo būdu visai Lietuvos XIX a. istorijai uždėjo savo, valančinį antspaudą" (5 p.).

Kaip milžinas iškyla Valančius iš Lietuvos vyskupų tarpo, "ir tik kai kuriais atžvilgiai greta jo, — anot prof. V. Biržiškos, — tegalima pastatyti veikusį XVI-XVII a. sąvartoje vyskupą Merkelį Giedraitį" (6 p.). Valančiaus didelė valia ir aštrus protas įspūdingai reiškėsi tiek žymiai prie jo padidėjusios Žemaičių vyskupijos administravime, tiek kitose šakotos jo veiklos srityse: nepaprastame parapinių mokyklų tinklo išplėtime, visus tada stebinusioje ryžtingoje blaivybės akcijoje, rimtoje mokslo veikloje (profesoriavimas Vilniuje, Petrapilyje, Varniuose; "Žemaičių vyskupystė"), sėkmingame lietuviškos raštijos darbininkų telkime ir našiame jo paties plunksnos darbe, valstiečių ir bajorų santykių derinime. Ypač daug orientacijos, tiesiog diplomatinio lankstumo teko parodyti santykiuose su rusų valdžia, kurios brutalus elgesys su pavergtuoju kraštu po 1863 m. sukilimo dar pagriežtėjo. Valančius dėl savo padėties buvo tada vienintelis, nors ir nerinktas, rusų prispaustos Lietuvos atstovas, su kuriuo ir pati valdžia daugiau ar mažiau skaitėsi.

Visos šitos Valančiaus veiklos sritys ir yra iškeliamos prof. V. Biržiškos knygoje, nors ir, palyginti, trumpai, bet aiškiai ir vaizdingai. Pvz., itin ryškiai ir įdomiai parodyti tie gudrūs diplomatiniai manevrai, kurių pasėkoje rusų valdžia sutiko su Valančiaus paskyrimu į vyskupus, nors ir turėjo mielesnių sau kandidatų. Randame taip pat daug ir kitų įdomių faktų bei ryškių apibūdinimų, taip ir įstringančių skaitytojo atmintin.

Pasakodamas Valančiaus gyvenimą, autorius tolydžio apibūdina įvairias anų laikų politines, kultūrines, visuomenines sąlygas, nušviečia Katalikų Bažnyčios organizacinius reikalus Rusijos imperijoje ir jos įtemptus bei painius santykius su rusų valdžia, paaiškina įvairių institucijų, kur teks mokytis ar dirbti Valančiui, santvarką. Ir taip skaitytojui išryškėja ne tik imponuojanti Valančiaus asmenybė, bet ir geras mūsų istorijos gabalas.

Valančiumi prof. V. Biržiška jau iš seno yra susidomėjęs. Ne tik spausdintąją medžiagą apie Valančių išstudijavęs, bet ir išknaisiojęs archyvus, parašęs visą eilę straipsnių apie vieną ar kitą Valančiaus veiklos dalyką, jis labai pamėgo ir patį Valančiaus asmenį: "...man jis pasidarė mylimiausias mano studijų personažas ir mano akyse išaugo taip, kad jį sau pastačiau eilėje ryškiausių Lietuvos praeities asmenų — Vytauto Didžiojo, Mikalojaus Radvilos, Merkelio Giedraičio" (Žiburiai, 1947. VI. 21., nr. 25).

Aukštai vertindamas Valančiaus asmenį, prof. V. Biržiška betgi nori

jį matyti tokį, kokį jį apsprendžia ano meto gyvenimo sąlygos bei pažiūros ir kokį jį mums rodo dokumentinė medžiaga. Savo požvilgį jis taip apibūdina: "Tiesa, šių dienų akimis žiūrėdami į jo veiklą, mes neretai darydavome ir darome jam tuos ar kitus priekaištus, kodėl jis atitinkamais savo veiklos momentais elgėsi ne taip, kaip mūsų dabartinėmis pažiūromis jis būtų turėjęs ar galėjęs pasielgti, kaip mūsų nuomone būtų buvę geriau ir mūsų tautai naudingiau. Kita vertus, kartais vėl kiti jo veikloje pastebi ir tokius nuopelnus, kurių jis iš tiesų neturėjo, kelia jį per aukštai ten, kur jis daug kukliau veikė. Bet tai yra įprastos klaidos, kada šių dienų akimis matuojami praeities žmonės ir įvykiai. Valančių turime vertinti tokį, koks jis buvo, o ne tokį, kokį mes jį norėtume ar nenorėtume turėti, nes ir laikai buvo visai kiti. O ir pats jis buvo grynas realistas ir niekados nemėgino būti kokiu ateities pranašu ir įspėti mūsų tautos ateities kelią". (5-6 p.).

Valančius tiesiog priešingas savo būdu kitam ryškiam savo amžininkui — Simanui Daukantui. Ir kaip tik tame jų charakterių nesuderinamame skirtingume autorius įžiūri pagrindinę priežastį, kodėl jie pagaliau visai išsiskyrė, anaiptol nepasmerkdamas Valančiaus, kuris nekartą būdavo pakaltintas, kaip nuskriaudęs Daukantą: "Buvo tai visai natūralus išsiskyrimas dviejų, vienose sienose nesutelpančių stambių asmenybių. Neabejoju, jei Daukanto vietoje būtų buvęs Valančius, o Valančiaus — Daukantas, rezultatas būtų toks pat buvęs". (66 p.).

Ši prof. V. Biržiškos knyga yra ištrauka iš jo parengto ir papildinėjamo, bet, deja, rankraštyje tebesančio, lietuvių rašytojų biografijų ir bibliografijų rinkinio, "Aleksandrynu" pavadinto. Gaila, kad negalėjo būti iš ten išspausdinta išsami ir labai svarbi Valančiaus bio-bibliografija. Būtų labai gera, kad prof. V. Biržiška ir toliau galėtų "Aiduose" ar kitur spausdinti iš savo "Aleksandryno" svarbesniųjų mūsų rašytojų apybraižas.

V. Mc.

BRONIUS KAZYS BALUTIS. Jo gyvenimas ir darbai. Spaudai paruošė **Vytautas Širvydas.** Išleido J. J. Bachunas. 1951, 128 psl., kaina 1,50 dol.

Tai pirmas veikalas apie mūsų diplomatus. Tos rūšies veikalai gali pažiūrėti įvairiomis kryptimis: nušviesti patį asmenį bei jo reiškimąsi veikloje, nušviesti pro asmenį pačias diplomatines problemas ir jų sprendimo eigą, nušviesti su jo veikla Lietuvos diplomatijos ir jos kadrų brendimą. Pirmasis atžvilgis turi daugiau asmeninės reikšmės, antrieji du — visuomeninės, valstybinės.

Knyga apie Balutį yra pasirinkusi daugiau pirmąjį uždavinį. Vaizdžiai aprašyta Balučio jaunystė, jo gyvenimas ir augimas Amerikoje, jo reiškimasis diplomatijoje, jo bendradarbių ir visuomenės veikėjų šilti atsiliepimai apie Balutį žmogų ir įstaigos viršininką. Balutis čia išauga gyvas lietuvis patriotas ir sumanus apdairus diplomatas.

Bet Balučio diplomatinės veiklos pilno vaizdo knyga neduoda. Ryškus Balutis jo diplomatinės karjeros pradžioje. Būtent, jo vaidmuo Suvalkų derybose, derybose dėl sutarties su Želigovskiu ar lenkų vyriausybe plebiscito reikalu, dėl Hymanso projekto. Tačiau Balutis paskiau buvo kelerius metus Lietuvos atstovas Washingtone, nuo 1933 metų Londone. Knygoje teaprašyta, kaip jis santykiavo tenai su lietuvių išeivine visuomene. Bet tai nėra atstovo tiesioginis uždavinys. O jo tiesioginė veikla, santykių tarp Lietuvos ir Amerikos, paskiau Anglijos plėtojimas neaprašytas. Lyg tos veiklos visai nebūtų buvę. Suminima, su kokiais bendradarbiais teko Balučiui dirbti pasiuntinybėse, bet net nesuminima, kas prieš jį Lietuvai tose valstybėse atstovavo. Lyg jokių santykių nebūta. Tie laikai jau nėra jokia paslaptis, kad apie juos reiktų tylėti.

Šaltiniai apie Balučio veiklą — daugiausia paties Balučio pasakojimai. Tuose pasakojimuose jis iš dalies atlieka ir antrąjį aukščiau suminėtą uždavinį — parodo, kokiose aplinkybėse teko organizuoti anuo metu Lietuvoje diplomatinis darbas. Įdomių vaizdžių smulkmenų duoda. Jis pasakoja, pvz., kaip važiavo į Suvalkų derybas, kaip buvo pakviesti aliantų atstovai, kaip ten Suvalkuose vaišinosi, kaip Balučio šoferis ant akmenų krūvos užlėkė. Visa tai gyva ir įdomu. Bet pačios derybų esmės, klausimų kėlimo iš lietuvių ir lenkų pusės, net rezultatų taip ir neduodama. Panašiai nutinka ir su kitais klausimais. Derybose su latviais dėl sienų patiriam, kaip delegacija ant šiaudų nakvojo, kaip su savim ir maistą ir gėrimą turėjo vežiotis, bet kokia buvo latvių pozicija bei argumentacija, kokia mūsų, nepatiriam. Gal prileidžiama, kad visa tai žinoma. Tuo atveju tektų pastebėti, kad šita prielaida nėra teisinga, turint galvoje dabartinį jaunesnį skaitytoją. Arba plačiai aprašoma gruodžio 17: kaip Balutį gabeno į štabą, kas buvo to sukilimo organizatoriai, kaip pats Balutis tą sukilimą vertina. Bet iš užsienių reikalų ministerijos žmogaus būtų įdomiau sužinoti, kaip užsienio dėl to buvo reaguota, ar iš ten turėta kokių sunkumų.

Kaip pareigūnas, Balutis turėjo daug santykių su kitais žmonėmis. Juos ir jų veiklą atestuoja labai kurtuaziškai. Tai tauru ir sykiu diplomatiška. Bet negalima pasakyti, kad istoriškai, pvz., būtų teisingai nušviesta atskirų asmenų rolė Klaipėdos sukilime; kad knyga teisingai būtų įvertinusi užsienių reikalų ministerijos diplomatinio kadro paruošimą.

Malonu, kad apie Balutį knyga parašyta; ypačiai naudingi paties Balučio pasipasakojimai apie diplomatijos žygius, bet knyga parašyta taip, lyg tai būtų tik jubiliejinis paminėjimas. Dar labiau tokį knygos pobūdį ryškina M. Biržiškos įvadinis asmeninių įspūdžių straipsnis. Tatai mažino jos pastovią visuomeninę ir istorinę vertę.

J. B.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Jurgis Jankus. PAKLYDĘ PAUKŠČIAI. Antra dalis. Dailin. Pr. Lapė. Išleido Gabija, 1952. 225 p. Kaina $2.60.

Henrikas Nagys: SAULĖS LAIKRODŽIAI. Poezija. Iliustravo T. Valius. Chicago, 1952. 80 p. Kaina $1.00.

AUKSO KIRVIS. Rinktinės mūsų žmonių pasakos. Parengė **Juozas Švaistas.** Chicago, 1952. 224 p. Kaina $2.50.

Paer Lagerkvist: BARABAS. Iš švedų kalbos vertė **Stasys Vainoras.** Išleido Terra. Chicago, 1952. 212 p.

Kazys Viktoras Banaitis: 100 LIAUDIES DAINŲ. Išleido Prel. P. M. Juras. 133 p.

Antanas Maceina: DER GROSS-INQUISITOR. Mit einem Nachwort von Wladimir Szylkarski. F. H. Kerle Verlag, Heidelberg, 1952. 340. DM 12.80.

Mykolas Vaitkus: VIENATVĖ. Eilėraščiai. Išleido Nek. Pr. Seserų spaustuvė, Putnam, 1952. 182 p. Kaina 1.50 dol.

Alex Muntse, SAN MICHELE KNYGA, II dalis. Išleido Knygų Leidykla TERRA, 946 W. 31st Place, Chicago 8, Ill. Knyga yra 312 psl., kaina 2.50, gaunama leidykloje ir pas platintojus.

MOKSLAS

KANONŲ TEISĖS MOKSLO TĖVAS

Dante Alighieri savo veikale "Dieviškoji Komedija" poetiniu drabužiu apvilko ir tas sąvokas, kurias šiaip žmonės skiria nuogai tikrovei. Didysis dainius, paliesdamas teologinius, filosofinius ir visuomeninius ano meto klausimus, nevengė nė teisės. Trečiosios dalies dešimtoje giesmėje jisai rašo: "Kita šviesa išėjo iš Graciano, kurio puoselėta bažnytinė ir pasaulinė teisė patiko dangui".

Nevienas "Dieviškosios Komedijos" skaitytojas, užtikęs šią vietą, klausia, kas yra tas Gracianas, Dantės laikomas tokiu didžiu švyturiu. Metus akį į komentarus, paaiškėja, jog tai buvo didis ankstyvųjų viduramžių juristas, šiandien visų laikomas kanonų teisės mokslo tėvu.

Šįmet visas pasaulis mini aštuonių šimtmečių sukaktį nuo pasirodymo jo didižiulio veikalo, vadinamo "Graciano Dekretu". Tasai dabartinis minėjimas daugiau remiasi bendru mokslininkų susitarimu, kaip tikslia data, nes kokiais metais ši knyga iš tikrųjų buvo parašyta, dar nėra aiškiai susekta. Iš įvairių aplinkybių žinovai spėja, kad veikalas išėjo 1140 metais, nors netrūksta ir kitokių nuomonių. Bolonijoje šv. Petronijaus bažnyčioje esąs įrašas, pagal kurį Graciano knyga pasirodžiusi 1151 m., neatlaiko griežtos mokslo kritikos. Vienok jis praktiškai nulėmė sukaktuvinių minėjimų laiką.

Taip pat ir paties autoriaus asmenį gaubia amžių ūkanos. Aiškiai yra žinoma, kad Gracianas buvo italas vienuolis, ilgą savo gyvenimo dalį praleidęs Bolonijos mieste, dėstydamas teologiją šventųjų Felikso ir Naboro vienuolyne. Bet iki šios dienos pasilieka miglose jo gimimo ir mirties vieta bei laikas. Vieni mano, kad Gracianas išvydęs saulę Chiusio mietelyje, kiti sako, jog jo tėviškė esanti Carraros kaimas Orvieto apylinkėje. Nėra visiškai aišku net, kokiai vienuolijai jis priklausė. Bendra nuomonė vyrauja, kad jis buvo kamaldulų ordino narys, nors vienas kitas balsas norėjo teigti, kad Gracianas paėjęs iš benediktinų ordino šakos, savo laiku klestėjusios Clunio abatijoje. Kaikas jį dar kelia ir į Chiusio vyskupijos sostą, nepateikdamas tvirtų įrodymų. Mirtis gi nustumiama į 1160—1179 metų laikotarpį.

Kaip ten bebūtų su Graciano biografija, pasilieka nenuginčijamas faktas, kad jis, parašęs aną didžiulį veikalą, pralaužė kelius bažnytinės teisės mokslui, ir nuo to laiko suėjo aštuoni šimtmečiai su kaupu.

Bet tai nereiškia, kad su šio rašto pasirodymu būtų galima maišyti pačią bažnytinės teisės esmę. Šios srities šaknų reikia ieškoti ne Graciano Dekrete, o šv. Rašte ir neklaidingame popiežiaus autoritete. Naujajame Įstatyme pakankamai randama normų, kaip turi būti tvarkomas išorinis Bažnyčios gyvenimas. Ten aiškiai aptariama jos, kaip Kristaus įkurtos bendruomenės teisinė padėtis, nurodoma dvasininkų ir pasauliečių pareigos, sakramentų teikimo sąlygos bei būdai ir pagaliau kaikurios bausmės nusikaltėliams. Be to, Bažnyčiai suteikiama galia konkrečiai tvarkyti savo narių gyvenimą arba, kitais žodžiais kalbant, leisti įstatymus.

Ta savo galia ji visuomet ir naudojosi, būtent dviem būdais: tiesiog per popiežių arba jo sušauktas ir paskui patvirtintas visuotines santarybas. Jau pačioje krikščionybės pradžioje apaštalai buvo susirinkę Jeruzalėje išspręsti kaikurių klausimų ir jų atžvilgiu tarti savo žodžio, įpareigojančio visus tikinčiuosius. Be to, reikalui esant, ir popiežiai vieni darė sprendimus, galiojančius visoje Bažnyčioje. Tai ir buvo įstatymai, kuriais nuo pat pirmųjų dienų tvarkėsi išorinis šios bendruomenės gyvenimas.

Laikui bėgant, tų įstatymų susidarė tiek daug, kad prisiėjo rinkti juos į atskirus leidinius. Tokie rinkiniai taip pat užtinkami ankstyviausiais krikščionybės šimtmečiais. Savaime suprantama, kad gausėjant santarybų sprendimams, arba kanonams, gausėjo ir šitų teisinių rinkinių skaičius. Paprastai juos išleisdavo atskiros vyskupijos savo dvasininkams, bet tokioje gausybėje netrūko ir tokių, kurie daugiau ar mažiau buvo visuotinio pobūdžio.

Šios rūšies rinkiniai dar nesudarė bažnytinės teisės mokslo. Iki dešimto amžiaus jie buvo leidžiami grynai praktiškais sumetimais ir be jokio moksliško metodo. Tuo laikotarpiu tiktai buvo rūpinamasi surinkti įvairiuose rankraščiuose išsimėčiusius kanonus, mažai kreipiant dėmesio į tai, kad per tiek šimtmečių lengvai galėjo įsimaišyti ir neautentiškų dalykų. Taip iš tikrųjų ir buvo. Be to, atsiminus, kad santarybos vyko skirtingose vietose ir beveik tūkstančio metų laikotarpyje, lengva įsivaizduoti, jog susidarė vienas kitam priešingų kanonų. Jie, būdami disciplinarinio pobūdžio, aišku, nepažeidė tikėjimo, bet daugiau ar mažiau derinosi prie tos apylinkės sąlygų, kurioje buvo sušaukta santaryba. Čia nemaža reikšmės turėjo ir laikas. Tuo pačiu išorinės tvarkos klausimu skirtingo sprendimo reikėjo krikščionybės pradžioje, kai siautė persekiojimai, kitokio, kai kilnojosi tautos, ir pagaliau, kai Bažnyčia įgijo daugiau įtakos tautų gyvenime. Taip palengva ir susidarė sunkumai bažnytinės teisės srityje, iš kurių norint iškopti, nebeužteko sulasinėti kanonus, bet, nustačius autentiškumą, prisiėjo juos derinti. Šituo metodu, nors dar labai atsargiai, jau pradėta naudotis nuo dešimto amžiaus. Tame periode ir žybteli pirmosios bažnytinės teisės mokslo žiežirbos, kurios jau nebeužgęsta.

Kanonų teisei pagyvinti, be abejonės, didelės reikšmės turėjo ir popiežiaus Grigaliaus VII pravestos reformos. Jis, gindamas Bažnyčią nuo pasaulinės valdžios kišimosi į dvasinius reikalus, pajudino uoliąją dvasiškijos dalį, kuri savo žvilgsnį nukreipė į tvarkos ramsčius — kanonus. Ten jau buvo pakankamai prirašyta apie Bažnyčios teisę savarankiškai valdytis, apie kunigų celibato reikalą, apie šventvagystę, papildomą pardavinėjant dvasines tarnybas už pinigus, ir kitus dalykus, paskatinusius popiežių stoti į atvirą kovą su imperatoriumi.

Tais nesutikimų metais kaikuriose vyskupijose buvo sušauktos vietinio pobūdžio santarybos, kurios pagal ano laiko reikalavimus paskelbė naujų nuostatų, sutvirtinančių Bažnyčios pastatą. Jie taip pat buvo įtraukti į leidžiamus įstatymų rinkinius, kiek galima, jau bandomus rašyti ano meto mokslišku metodu, nors dar labai netobulu.

Šiame žygyje minėtinas Wormso vyskupas Buchardas, praktiškam tikslui išleidęs didelį įstatymų rinkinį, pavadintą "Dekretu". Jis jau mėgino ne tik sudėlioti senus ir naujus kanonus, bet juos taikinti ir savo amžiaus reikalavimams. Turėdamas prieš akis šį sumanymą, tiesa, vieną kitą neaiškumą nušvietė, bet, elgdamasis perdaug laisvai, labai smarkiai

suklupo. Jo veikale priskaitoma apie 500 klaidų, kurios nepastebėtos įšliaužė į vėlyvesnius bažnytinės teisės rinkinius.

Wormso vyskupo Buchardo nepasisekimas, neminint kitų aplinkybių, žymia dalimi priskirtinas dar aiškiai nesusiformavusiam kanonų tyrimo metodui. Šioje dirvoje labai gilią vagą išvarė Bernaldas Konstantietis, didis Grigaliaus VII reforminių idėjų skleidėjas. Jis, daug rašydamas juridiniais klausimais, galutinai išryškino taisykles, kuriomis remdamasis tikras mokslo mylėtojas privalo stoti į darbą. Pagal jį, tiriant kanonus, negalima pasitenkinti mažais fragmentėliais, bet reikia žvelgti į visą tekstą; to paties turinio nuostatus rūpestingai lyginti vienus su kitais ir tik tada daryti išvadas; žiūrėti, kam, kada ir kur buvo išleisti įstatymai; klausti, kokiu tikslu jie parašyti; tyrinėti, ar įstatymo leidėjas turėjo mintyje savo valdinius saistyti visą laiką ar tik tam tikrą periodą. Pagaliau mokslo mėgėjus perspėjo, kad kreiptų dėmesį į nuostatų autentiškumą, nes grūduose visuomet pasitaiko ir pelų.

Taip aiškiai išdėsčius tikro mokslo metodą, buvo žymiai palengvintas juristų darbas. Aukščiau minėtas taisykles Abelardas tuojau pritaikė teologijai. Kanonistai gi sparčiai žengė pirmyn, tačiau iki XII amžiaus vidurio kanonų teisės moksle gausesnių vaisių nebuvo susilaukta. Ši sritis dar nebuvo laikoma net savarankiška mokslo šaka, bet mokyklose ėjo kartu su teologija.

Lemiamą žingsnį padarė anas kamaldulų ordino vienuolis Gracianas, bažnytinę teisę atjungdamas nuo teologijos ir Bolonijoje, kur profesoriavo, įsteigdamas atskirą jos katedrą. Tą patį darė ir jo mokiniai kituose miestuose.

Negana šito, tasai vyras, matydamas kanonų teisės mokslo lauką labai užleistą, sukaupė visas jėgas didžiam veikalui, kuris turėjo patarnauti mokykloms ir teismams. Nepaprastai sunkus tai buvo darbas, atsižvelgiant į gausią medžiagą, susikrovusią archyvuose daugiau kaip per tūkstantį metų. Jeigu nebūtų buvę ankstesnių bažnytinės teisės rinkinių, Gracianas tikrai nebūtų pajėgęs parašyti tokio milžiniško veikalo. Bet ir dabar, kaip išsireiškė popiežius Pijus XII šį pavasarį audiencijoj priimtiems teisininkams, yra pagrindo manyti, kad Gracianas, rašydamas šią knygą, turėjo pagelbininkų. Galėjo būti visas vienuolių būrys, kuris dirbo jo priežiūroje. Kaip iš tikrųjų gimė šis veikalas, gal tiksliau sužinosime ateityje, kai iškils koks nors dulkėse tebegulįs rankraštis. Kol kas vienam Gracianui tenka priskirti šio svaraus rašto autorystę ir stebėtis jo giliu išsilavinimu bei nepaprastu triūsu.

Imdamasis tokio didelio darbo, taip pat ir Gracianas pirmuoju savo uždaviniu laikė suderinti vienas kitam prieštaraujančius įstatymus. Iš to suprantama, kodėl jis ir šį savo veikalą pavadino "Derinys nesutinkančių kanonų". Vėliau teisininkai jam davė "Dekreto" vardą. Be to, Gracianui rūpėjo surinkti kuo daugiausiai medžiagos, nes knyga turėjo būti teoretiška, ir praktiška.

Šiame veikale autorius anais laikais pirmasis taip plačiai pritaikė Bernaldo Konstantiečio metodą. Knyga yra padalyta į tris dalis, kurių pirmoji apima 101 skyrių, savo ruožtu dar išskirstytą kanonais. Čia Gracianas kalba apie teisės sąvoką bei šaltinius ir apie dvasininkų užimamas vietas bažnytinėje tarnyboje. Laikydamasis savo pasirinkto metodo, pirmiausiai jis paima konkretų teisinį atsitikimą, žinoma, dažniausiai fiktyvų, ir paskui jį tiria Bažnyčios tėvų žodžiais bei popiežių santarybų nuosprendžiais.

Antrojoje dalyje Gracianas sukaupia medžiagą, daugiausiai liečiančią teismus. Be to, jis čia atskiruose kanonuose dar pakalba apie bažnytinę nuosavybę, apie vienuolius, moterystę ir atgailą, kuri sudaro ištisą traktatą. Visa antroji dalis yra savotiškai suskirstyta į bylas — causas. Jų yra 36, padalytos į vadinamus klausimus, o šie — į kanonus.

Trečioje gi daly Gracianas tuo pačiu metodu kalba apie sakramentus: eucharistiją, krikštą, sutvirtinimą ir apie pasninkus bei laiminimus.

Atsižvelgiant į labai gausią medžiagą, ribotas žmogaus jėgas, palyginti neilgą darbo laiką ir kitas aplinkybes, negalima reikalauti, kad Graciano "Nesutinkančių kanonų derinys" būtų tobulas mokslo veikalas. Be abejonės, labiausiai apgailėtinas reiškinys yra netikrų kanonų paėmimas iš ankstesnių teisės rinkinių, kurie, čia patekę, įgijo savotiškos pagarbos. Didelis Graciano autoritetas juos tarytum pridengė, nors vėliau pamažu buvo atpažinta tikroji vertė. Be to, Gracianui prikišama, kad į teisinį veikalą įmaišė moralinės ir dogmatinės teologijos. Tai darė jis praktiškais sumetimais, geisdamas tvirčiau įrodyti savo teigimus, kad jo pastangos daugiau atneštų vaisiaus.

Neskaitant šių pagrindinių trūkumų, "Graciano Dekretas" tiek medžiagos gausumu, tiek jos sumaniu traktavimu pralenkė visus iki to laiko pasirodžiusius bažnytinės teisės rinkinius. Iš viso jų niekas nebepaisė. Universitetuose vyravo "Graciano Dekretas", kurį nagrinėjo studentai. Anais laikais jis buvo tikras kanoniškos teisės komentaras, nes perteikė ne vien nuogus nuostatus, bet ir jų aiškinimus. Medžiaga buvo išdėstyta sistematiškai ir pirmą kartą taip atidžiai lukštenama skolastišku metodu.

Visam Bažnyčios gyvenimui neapsakomos reikšmės turėjo jo pastangos tokią gausybę medžiagos suvesti į sintezę. Tada tik pasirodė bažnytinės santvarkos grožis, o kanonai ne sausos formulės, bet rūpestingos motinos gyva kalba, pritaikinta gyvenimui. Šiuo atžvilgiu gal ir gerai, kad Gracianas juridinius dalykus paįvairino teologinėmis tiesomis, tuo parodydamas, kad kanonų teisės šaknys siekia apreiškimo versmių, iš kurių gauna gyvybę.

Apskritai Gracianas nesigailėjo pastangų, kad dienos švieson iškeltų meilės bei švelnumo reikalą teisiniuose klausimuose. Savo veikalo antrosios dalies 25 byloje jis rašo: "Pažinimas įvairių ligų skatina ieškoti ir joms įvairių vaistų. Kadangi bylose slepiasi ne tik pavienių asmenų, bet ištisų tautų nelaimės, reikia mažinti griežtumą ir negalioms gydyti šauktis pagelbon nuoširdžią meilę".

Graciano pastangos bažnytinės teisės lauke atnešė nuostabiai gausių vaisių, kurių, be abejonės, didžiausias bus pažadinimas meilės šiam mokslui. Vos tik pasirodžius "Dekretui", tuojau geriausios to amžiaus pajėgos stojo į darbą. Jų studijų objektas buvo patsai "Dekretas", kurį jie puolė aiškinti. Tie aiškinimai, arba komentarai vadinasi glosomis, nes bent pradžioje pačiame "Dekrete" buvo įmaišomi tarp linijų ir paraštėse. Vėliau gi buvo rašomos santraukos arba "Sumos". Tarp minios Graciano veikalo komentatorių ir santraukininkų ypač minėtini: Jonas Teutonietis (1245), kurio aiškinimai susilaukė visų bendro pripažinimo, ir Paucapalea, Graciano mokinys, parašęs ne tiktai "Dekreto" komentarus, bet ir neilgą jo santrauką. Šalia jųdviejų savo garsu dar prasimušė Rolandas Bandinellus, vėliau tapęs popiežium Aleksandru III, Rufinas, Simonas iš Bisiniano, Jonas Faventietis ir ilga virtinė mažesnio vardo komentatorių, kurių neišleisti raštai šiandien atveria didžiausias galimybes bažnytinės teisės studijoms.

Tas susidomėjimas kanonų teise iš mokslininkų ratelio persimetė ir į hierarchiją, kuriai tenka parašytus įstatymus pritaikinti gyvenimui. Jisai gi toks įvairus, kad ir geriausią kodeksą į rankas pasiėmus, neįmanoma visko perprasti. Sudėtinga Bažčios santvarka, susilietusi su konkrečiais gyvenimo reiškiniais, neišvengiamai duoda progos kaikuriems neaiškumams. Kartais kokiam nenuma-

VISUOMENINIS GYVENIMAS

PIJUS XII UŽ ASMENINĮ ATSAKINGUMĄ MODERNIOJOJE ĮMONĖJE

Sausio 31 d. popiežius Pijus XII specialioje audiencijoje priėmė Italų Katalikų Vadovaujančių Įmonininkų Unijos (U.C.I.D.) narius, susirinkusius Romon atšvęsti penktųjų metinių nuo šios organizacijos įsteigimo.

Ta proga Šv. Tėvas pasakė kalbą, išryškindamas Bažnyčios mintį moderniosios įmonės vystymosi problemomis.

Visų pirma jis priminė krikščioniškąją įmonės sąvoką. Pagal ją įmonė tai nėra vien tik paprastas pragyvenimo šaltinis, vien tik priemonė būti nepriklausomam nuo kitų ir išsilaikyti tam tikroje nusipelnytoje aukštumoje. Taip pat ji nėra vien tik didelės svarbos ekonominis veiksnys, turįs daug įtakos socialinio teisingumo vystymuisi. Ji nesiriboja taipgi vien tik fizinio darbo, proto ir kapitalo pažangą keliančiu bendradarbiavimu.

Krikščioniška dvasia įkvėptos įmonės tikslas apima plačiau. Ji siekia pilnutinės gyvenimo tvarkos, savyje jungiančios materialinį, ekonominį, socialinį, o ypatingai krikščioniškąjį veikimą, be kurios žmogus visuomet pasiliks neatbaigtas. Didžioji socialinės santvarkos spraga glūdi tame, kad ji nėra nei giliai krikščioniška, nei tikrai žmoniška, bet grynai techninė ir ekonominė, kad ji nesiremia tuo, kas yra tikrasis jos vieningumo pagrindas. Iš šios padėties socialinė santvarka galės pakilti tik tada, kai ji suras savo pagrindą iš prigimties kylančioje visų žmonių lygybėje ir jų kaip Dievo vaikų tarpusavėj meilėje.

Savaime suprantama, kad šis žmogiškasis elementas įmonėje negali atsirasti staiga. Jis turi būti išugdytas patirtimi, tinkamais įstatymais ir tautos auklėjimu. Tik ištvermingu darbu ir pastangomis galima perkeisti palaidą, nesąmoningą, įvairių agitatorių suvedžiojimams pasidavusią žmonių masę į naują bendruomenę, kurios atskiri nariai, atlikdami kiekvienas savo pareigas, jungtųsi į vieningą organizmą. (Plg. 1 Kor. 12, 12 . . .).

Kalbėdamas konkrečiai apie moderniosios įmonės struktūros reformą, paskutiniu laiku ypač Vokietijoj sukėlusią nemaža ginčų, Pijus XII dar kartą pabrėžė savo socialinių kalbų pagrindinę mintį — asmeninį atskirų bendruomenės narių atsakingumą. Įmonės reformos skatintojai pirmoj eilėj galvoja apie juridinius įmonės narių — jos vadovų ir darbininkų — santykių pakeitimus. Tačiau nepastebima, kad ši tendencija visiškai atmeta nekintančias natūralinės teisės normas, nesirūpindama jas pritaikyti pasikeitusioms gyvenimo sąlygoms. Prieš panašias tendencijas Šv. Tėvas jau yra pasisakęs 1949 m. gegužės 7 d., kalbėdamas Tarptautinei Katalikų Darbdavių Organizacijų Unijai, ir 1950 m. birželio 3 d., kalbėdamas Tarptautiniam Socialinių Studijų Kongresui. Šios reformos šalininkai klaidingai aiškinasi Pijaus XI encikliką "Quadragesimo anno", dėdami visą svorį ant pastabos, kad atsitiktinai gali būti padaryta ir juridinių pakeitimų darbo sutartimi įsipareigojusių darbininkų ir darbdavių santykiuose, ir tylomis praeidami pro pagrindinę enciklikos dalį, kurioje yra išdėstyta korporatyvinės profesijų santvarkos programa. Kas įmonės struktūros reformą liečiančias problemas

---

tytam reikalui išnarplioti tiesiog trūksta įstatymo, kartais gi jau išleistas pasirodo nepakankamas.

Taip turėjo atsitikti ypač anais laikais, kai trūko tikslaus kodekso. Be to, reikia atsiminti, kad "Graciano Dekretas" nebuvo oficiali kanonų teisės knyga. Nors jis ir naudojosi dideliu autoritetu, tačiau buvo parašytas privataus asmens — be jokio Šv. Sosto įsikišimo ir oficialaus patvirtinimo. Tačiau šis veikalas ne tiktai naujoje šviesoje atskleidė kanonų teisę, bet dar paskatino žmones į ją labiau kreipti dėmesio. Bet kilus didesniam susidomėjimui, kilo ir naujų neaiškumų, kuriems išsklaidyti "Dekrete" trūko normų. Tokiais atvejais vyskupai tiesiog kreipdavosi į popiežių. Atsakymai būdavo duodami tam tikrų raštų formoje, vadinamų dekretalėmis. Skubant amžiams, jų susidarė didelis pluoštas. Tada pradėta ir jas grupuoti į rinkinius, kurių vieni buvo privataus pobūdžio, kiti paskelbti popiežių autoritetu. Šios rūšies žymesnieji dekretalių rinkiniai kartu su Graciano veikalu sudarė kanonų teisės branduolį, vadinamą Corpus Iuris Canonici.

Toks išsiblaškiusių įstatymų apvaldymas žymiai prisidėjo prie bažnytinės santvarkos pakėlimo, o juristams davė akstino dar uoliau puoselėti kanonų teisę, kol pagaliau po daugelio šimtmečių — 1918 m. — ta įstatymų masė buvo galutinai suderinta ir sutraukta į kodeksą. Juo šiandien ir yra tvarkomas visas Katalikų Bažnyčios išorinis gyvenimas. Neveltui tat visi Gracianą laiko bažnytinės teisės tėvu ir kelio į dabartinį kodeksą tiesėju.

800 metų nuo jo veikalo pasirodymo sukaktis ypač iškilmingai buvo paminėta Bolonijos universitete. Minėjimas, tęsėsi nuo balandžio 17 iki 22 d. Pagerbti žymųjį teisininką buvo atvykęs Italijos respublikos prezidentas Luigi Einaudi ir daug atstovų iš užsienio universitetų. Teisingiau kalbant, tai buvo studijų dienos, kurių metu pasaulinio garso juristai gvildeno įvairius teisės klausimus. Ypačiai aktyviai reiškėsi paskaitomis žymus senųjų kanonų teisės tekstų kritikas Kuttneris, dabar dėstąs Washingtono katalikų universitete. Tarp padarytų rezoliucijų gal svarbiausia yra pageidavimas, kad Italijos universitetuose kanonų teisė turėtų atskirą katedrą ir būtų privaloma teisių fakulteto studentams. Tuo reikalu Italų vyriausybei buvo įteiktas raštas. Suvažiavimo dalyvius balandžio 22 d. priėmė Šv. Tėvas ir pasakė jiems kalbą.

Taip pat ir kituose universitetuose atitinkamai buvo pagerbtas Graciano vardas. Nuo mokslo įstaigų neatsiliko ir spauda. Įtakingiausias Anglijos dienraštis Times šia proga taip rašė: "Bažnytinė teisė buvo vienas iš didžiausių civilizacijos faktorių ir taip pat veikli priemonė, užtikrinti viduramžių bendruomenės universalumą . . . Be Graciano ir jo veikalo Europa nebūtų įgijusi tos išvaizdos, kokią mes jai nūn pripažįstame. Gracianas aktyviai prisidėjo prie vakarų Europos ir jos originalios civilizacijos suformavimo".

T. L. Andriekus, O. F. M.

bandytų spręsti, nesiskaitydamas su tuo, kad atskira įmonė, siekdama savo tikslo, yra ankštai surišta su krašto ūkio visuma, tas gali suklysti, pakenkdamas visai ekonominei bei socialinei santvarkai. Nieko negali būti tolimesnio "Quadragesimo anno" doktrinai, kaip skatinimas kurti ekonominio bei socialinio gyvenimo formas, paremtas anoniminiu kolektyviniu atsakingumu.

Vienintelis tikras kelias gali būti tik tas, kuris veda į asmeninius santykius, gaivinamus krikščioniško broliškumo.

V. K-as

MAŽMOŽIAI DĖL STRAIPSNIO APIE BASANAVIČIŲ

Lietuvių tautos atgimime dr. J. Basanavičius suvaidino tokį vaidmenį, jog aiškinti jį būtų pasakoti visiems žinomus dalykus. Nuo "Aušros" įsteigimo ligi pat daktaro mirties jo veikimas nebuvo nei slaptas nei paslaptingas, tik priešingai — aiškus, bemaž visas kaip ir visuomenės akyse praėjęs. Apie jį šimtai straipsnių prirašyta ir minėjimų atlikta, nemažai dar bus ir rašoma ir pasakojama. Jo paties padieniai užrašai, jam mirus paskelbti Lietuvių Mokslo Draugijos organe "Lietuvių Tautoje", jo biografijai duoda aiškios, reikšmingos medžiagos. "Lietuviškoje Enciklopedijoje" turime rūpestingai patikrintą biobibliografinę jo gyvenimo — veikimo apžvalgą, kuri susistemina ir iš dalies papildo autobiografinę daktaro medžiagą. Tais dviem šaltiniais atsirėmus, nesunku betkam parengti apie dr. B. straipsnį arba pranešimą.

Deja, dažniausiai nei vienu nei antru šaltiniu rašant nesinaudojama arba ir vienu katruo besinaudojant nekartą labiau ar mažiau nuo tikrovės nukrypstama. Dar autobiografinė dr. B. medžiaga nebuvo išspausdinta, bet jos rankraščiu naudojęsis žinomas Vilniaus lietuvių žurnalistas Rapolas Mackevičius (Mackonis), 1943-1945 m. Stutthofo kacetininkas, dr. B. gyvenimo ir darbų apžvalgoje labai nerimtai vertėsi tąja medžiaga, savavališkai iškreipdamas dr. B. teikiamus duomenis, tad ir neteisingai nušviesdamas jo vaidmenį. Mackevičium pasekė Adolfas Nezabitauskis Kauno "Spaudos Fondo" išleistoje, bene 500 psl., knygoje apie dr. B., ne tik kartodamas M. kraipaliojimus, bet ir nuo savęs dar juos pagausindamas. N-io pateikta tiek neteisingų teigimų ir iškreiptų duomenų, jog buvau priverstas atlikti sau ir jam nemalonų darbą, "Mūsų Senovėje" atitaisydamas jo paskelbtas netiesas ir tuo lyg mažindamas jo iškreiptą dr. B. vaidmenį. "Mūsų Senovę", suprantama, retas kas beskaitė, o N. knyga, turbūt, visa išsiplatino, tad drauge su ja ir ydingos žinios apie dr. B., kurios klaidino ir tebeklaidina mūsų visuomenę.

Pernykštė (lapkričio mėn.) dr. B. gimimo 100-metė ir šiemetinė (vasario mėn.) jo mirties 25-metė sukaktis pavergtoje Lietuvoje nieko nesuklaidino, nes tarybinė-bolševikinė administracija jas nutylėjo — ir gerai padarė, bent savo melų apie dr. B. nei kartojo nei daugino. Šiaip yra ten tam tikras Lietuvos istorijos, tad ir dr. B. vaidmens kraipytojas Juozas Žiugžda, kaip nemokslininkas — Lietuvos Mokslų Akademijos vicepirmininkas ir, kaip neistorikas — Istorijos Instituto direktorius.

Išeiviai ir tremtiniai — spauda ir visuomenė — kiek pajėgdami tas sukaktis minėjo, žinoma, ne ką nauja bepasakydami ir neišvengdami duomeninių ir kitokių klaidų. Čia ir pats gavau progos patirti, kaip sunku yra vietinėje spaudoje ką neteisingai paskelbta atitaisyti...

Bene plačiausias ir duomeningiausias sukaktinis straipsnis yra paskelbtas 1951 m. "Aidų" nr. 10 — A. Mažiulio "Dr. Jonas Basanavičius (minint jo gimimo 100 metų sukaktį)". Kad ir atsirėmęs "Lietuviškos Enciklopedijos" straipsniu, tad teisingai atpasakodamas dr. B. gyvenimą ir veikimą, nebent kur pačiai enciklopedijai kiek klystelėjus, tai pakartodamas, rašytojas stengėsi kaiką savaip pąįvairinti arba nuo savęs ką pridėti, čia nekartą ir skaitytojus suklaidindamas. Kai kuriuos jo netikslumus atžymėsiu.

Basanavičiui per penkerius metus išėjus medicinos mokslus, A. M. be reikalo priduria: "t. y. daug greičiau, negu ano meto kiti medikai". Penkeri metai ir tuomet ir vėliau buvo normalus medicinos studijavimo laikas. Jei nebuvo kokių pašalinių kliūčių, pav., studentiškų streikų, studento ligos, kiekvienas medikas per tiek laiko savo tikslus išeidavo, taip maskoliai, taip ir jų tarpe mūsų lietuviai. Šiaipjau, tikrai, dr. B. buvo rimtas gydytojas.

Bulgarijoje dr. B. gyveno Lom Palankoje, ne Lom Poliankoje, kaip kelis kartus A. M. kad kartoja.

"Lietuviškoji Enciklopedija" aiškiai sako, jog Bulgarijoje dr. B. priklausė rusofobo Karavelovo partijai, kurią ėmus persekioti, B. išvyko užsienin, nebeketindamas atgal Bulgarijon begrįžti; pasiekęs Belgradą (Serbijoje), buvo įtartas rusofilizmu ir buvo priverstas jį apleisti. A. M. visa tai paverčia štai kuo: "Tuo metu Bulgarijos politinis gyvenimas virte virė. B. buvo įtartas rusofilu, todėl jis pats išvyko užsienin". Taigi rusofobas B. paverstas rusofilu, klaidingas serbų įtarimas priskirtas bulgarams. Tuo tarpu toliau (jau kitame skyriuje), kažkodėl vėl tą patį B. išvykimą iš Bulgarijos kartodamas, A. M. teisingai "L. E." kartoja, jog B. prisidėjo prie rusofobų demokratų partijos, kuriai vadovavo Kara(ve)lovas.

"Mirtinas" B. užpykimas ant K. Būgos, kuris "savu laiku išjuokė jo trakiškojo žiedo etimologijas", reikėtų papildyti daug ankstyvesne, nes dar "Varpo" laikais, J. Jablonskio kritika, dėl kurios B-s ilgai į J-į skersavo, ir Aug. Janulaičio pajuokimu B-s teorijos atskira knygele net dviem leidimais, kuris susierzinusį B-ų kuone ligon įvarė. K. Būgos kritika "savu laiku" bene reikėtų patikslinti, jog jis ją parašė jau Nepriklausomoje Lietuvoje, taigi keleri metai prieš savo ir B-s mirtį.

Neteisingai A. M. tvirtina, jog Vilniaus lietuvių dviklasė mokykla "savaime" virtusi gimnazija. Vilniaus lietuvių gimnazijos įsteigimas nieko bendra neturėjo su dviklase mokykla, kad ir (formalinių) gimnazijos steigėjų tarpe buvo tas pats dr. B., o ir dviklasės mokinių dalis buvo priimta gimnazijon.

"L. E." nurodymą, jog dr. B. griežtai protestavęs prieš Vilniaus lietuvių seimo nutarimų suklastojimą — prikergimą prie jų be seimo sutikimo papildymų apie persekiojimą lietuvių Vilniaus vyskupijos bažnyčiose, A. M. išplečia B. protestu prieš "suklastojimus" — "pataisytų ir papildytų" nutarimų skelbimą. Čia reikėtų patikslinti, jog B. ne pats savaime šoko protestuoti, bet kitų prezidiumo narių įspėtas ir pareikalautas. Dėl šio B. protesto A. M. dar priduria: "Priimdamas Seimo nutarimus ir pareikšdamas protestą prieš klastojimus, J. B. pasirodė esąs tikras demokratas, bet ne vadistinis atstovas, kokiu vėliau jis buvo kartais daromas Lietuvoje, laikant jį tautininkų partijos pradininku." Jog B. buvo tautininkas, dėl to nėra jokios abejonės. Jis gi, kaip A. M. kitur primena, įsteigė tautiškai-demokratišką partiją, mažkuo tepasireiškusią ir neužilgo pranykusią. 1905 metais būsimieji tautininkai — Ant. Smetona ir kiti — buvo demokratai, kaip ir B. "Viltyje" tautininkams de facto ėmus formuotis, B. aiškiai jiems simpatizavo. Vilniaus lietuvių visuomenėje ir politinėje karomečio veikloje B. ėjo labiausiai su Ant. Smetona, kiek iš viso, po 1913 m. savo kalionės į JAV nustojęs savo

pirmesnio fizinio ir dvasinio pajėgumo, joje tebesireiškė. Nebe Vilniuje, tik Kaune besikurianti tautininkų sąjunga (ją, turbūt, A. M. turėjo galvoje, sakydamas apie tautininkų partiją) Vilniuje likusiam B-ui iš visų Nepriklausomosios Lietuvos visuomeninių ir politinių sambūrių, be abejo, buvo artimiausia. Politinis perversmas Kaune įvyko 1926 m. gruodžio 17 d., o B. mirė Vilniuje 1927 m. vasario 16 d. 75-rių metų amžiuje. Poperversminei Lietuvos santvarkai išryškėjant, kuo — "tikruoju demokratu" ar "vadistiniu atstovu" būtų reiškęsis brangus mūsų senelis — kas atspės? Tik šiaip ar taip negalima abejoti, jog tautininku jis būtų likęs kaip ir ligi perversmo — šis mūsų tautininkų protautininkis. Tad ar bereikėjo B-ų velti į vadizmo-demokratizmo, tautinei jo reikšmei suprasti ir nustatyti, **per pigų** politinį matavimą.

A. M. klaidingai paskui Rap. Mackevičių ir Ad. Nezabitauskį kartoja, jog Pirmojo Pasaulinio karo (vokiečių okupacijos Lietuvoje) metu apie B-ių būrusis "visa lietuviška veikla", įrodymu ar pavyzdžiu nurodydamas, jog grįždami iš užsienių konferencijų lietuviai veikėjai "jam visus nutarimus ir sumanymus referuodavo, tarytum pačiam tautos patrijarchui arba prezidentui". Skelbiant jį **veiklos centru,** savaime reikėtų jam priskirti aktingo tautinio veikėjo vaidmuo, ko nebuvo ir būti negalėjo dėl mano jau minėtos poamerikinės fizinės ir dvasinės jo būsenos, kai jis, sąžiningai ir rūpestingai atlikdamas kiekvieną kitų jam pavestą darbą, pavyzdžiui, parengdamas kokį lietuviškuoju reikalu rašinį, niekieno neraginamas po senovei tvarkydamas savo trakologinius arba tautosakinius raštus spaudai, susirinkimuose, posėdžiuose ir net su vienu ar pora asmenų besueidamas ištisas valandas kantriai klausėsi, balsuojant rankos pakėlimu kieno nuomonę ar sumanymą palaikydavo, bet jokių savo nuomonių netardavo ir savų sumanymų neiškeldavo, ir nieks iš jo šių nei laukdavo nei reikalaudavo. Visą tą laikotarpį jo vaidmuo yra garbingas, bet pasingas. Kiekvienas iš kitur Vilniun atvykęs lietuvis būtinai jį aplankydavo savo pagarbos pareikšti, o vilniečiams jis buvo kasdieninės pagarbos senelis, — visur kviečiamas, visur renkamas, visur gražiai sutinkamas. Taip, Tautos Patriarchu jis ne tik buvo laikomas, net keliamas, ir pats juo jautėsi, bet neteikime jo vaidmeniui tuometinėje lietuviškoje veikloje didesnės reikšmės ir kitokios prasmės, negu kad jis turėjo .

Tad kai A. M. kiek toliau pasakojo, jog 1917 m. rugsėjo mėn. Vilniaus konferencijoje B. "pirmininkavo", būtina tai čia pat patikslinti. Jeigu, 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo dar nepasenęs ir sumanymų kupinas B. nestengė valdyti ir jei ne Steponas Kairys ir kiti prezidiumo nariai, šis nebūtų gal net nutarimų priėmęs ir iš viso gal būtų iširęs — atminkime, jog seime dalyvavo 2.000 žmonių, tai kaip 1917 m. **toks** senis, koks tuomet buvo B., galėjo kad ir tik 200 vyrų konferencijai pirmininkauti? Dalykas paprastas: konferencijoje dr. B. buvo **garbės pirmininkas,** o pirmininkavo tas pats Steponas Kairys, Antanas Smetona, kun. Justinas Staugaitis. Garbės pirmininkas iš rašto paskaitė trumpą atidarymo žodį ir perdavė pirmininkavimą prezidiumui, pats jau visą laiką tylėjo, į ginčus nesikišdamas, tik ir nei valandėlei neatsitraukdamas, visa matydamas, visa girdėdamas.

Dabar B. vaidmuo Lietuvos Taryboje 1917. XII—1918. II, kurį A. M. mums šitokį rodo: "kai Tarybos narių tarpe prasidėjo nesutarimai ir išsiskyrė pažiūros į Lietuvos Nepriklausomybės idėją, kai buvo padaryta eilė bailių nutarimų, dėl kurių paskui atskiri asmenys rado reikalo tris (Tarybos) protokolus savo stalčiuose pasilaikyti ar gal net sunaikinti, Dr. J. Basanavičius **nesvyravo** (A. M. pabraukta) ir 1918 m. vasario mėn. 16 d. privedė prie Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo akto, kurį pats **pirmasis** (A. M. pabraukta) ir pasirašė." Nežinau jokių Tarybos nutarimų, kuriems ar kurių tarėjams tiktų bailių vardas. Neteko nei girdėti nei skaityti, kad kurie Tarybos nariai (net tris!) posėdžių protokolus savo stalčiuose pasilaikytų (slėptų?) ir net sunaikintų. Protokolai iš viso nekaip buvo rašomi ir tvarkomi, nebuvo nei kaip reikėtų laikomi (jau Kauno laikais Jurgis Šaulys, Petras Klimas, Pranas Dovydaitis, rodos, dar kas nešė, nežinau kodėl, man protokolinę ir kitokią Tarybos medžiagą, kurią paskiau bene Valstybės Archyvan esu atidavęs, o iš ten, be abejo, jau 1940 m. maskoliai Maskvon bus išvežę), bet kad ir smarkių būta Tarybos posėdžiuose tarpusavių ginčų ir priekaištų, neprisimenu tokių kalbų ir argumentavimų, kurių jų sakytojai būtų turėję gėdytis. Jei A. M. turi galvoje ginčus ir nutarimus dėl numatomų Lietuvos santykių su Vokietija, tegu nepamiršta, jog dr. B-s balsavo už tuos santykius, tadgi palaikė "bailius nutarimus". Kai sausio 26 d. Tarybos mažuma (St. Kairys, J. Vileišis, Stan. Narutavičius ir M. Biržiška) pasitraukė, daugumai 12 prieš 8 (be minėtųjų, dar Petrą Klimą, Aleks. Stulginskį, Joną Smilgevičių ir Joną Vailokaitį) nesiryžus kratytis gruodžio 11 d. pažadais vokiečiams, B-s liko 12-os, sakant A. M. terminu, "nesvyravimo" pozicijoje; 8, matyt, buvo "susvyravę", kurių 4 net bene vienybės ardytojais išsišokę? Tarybai kartą "susvyravus", per tris savaites jau ir daugumos (tad ir B-čiaus) nusvirta ligi vasario 16 d. akto, kuris buvo ne kas kita, kaip daugumos priėmimas mažumos pozicijos. Tad kas gi čia, pagaliau, "nesusvyravo"?

Susvyravęs ar, pasak A. M., nesusvyravęs B-s, sako, privedęs prie nepriklausomybės paskelbimo akto. Kokiuo būdu? Tarybos posėdžiuose senelis nekalbėjo, tik balsavo (panašiai ir aš elgiaus, kad ir tebebuvau jaunas, kas jau visai nepagirtina). Tarybai skilus, ypačiai du vyru stengėsi ją iš naujo sujungti: Petras Klimas tarpininkaudamas tarp daugumos ir mažumos, ir Jurgis Šaulys veikdamas daugumą. B-s jokio vaidmens čia nesuvaidino; jokios taikinimo iniciatyvos nepareiškė, suprantama, ir susitaikinimui nesipriešino, tik pritarė ir džiaugėsi. Sekant mažumos susitarimu su dauguma, Tarybos pirmininkas Ant. Smetona atsistatydino, ir vasario 16 d. aktą visame jos sąstate (20 narių) paskaitė vyriausias amžium ir garbingiausias Tarybos narys dr. J. Basanavičius. Čia pat pirmasis ir pasirašė, Saliamonui Banaičiui pavardžių abėcėlėje savo pirmą vietą jam čia užleidus, ką, žinoma, ir kiekvienas kitas jo vietoje būtų padaręs. Aktą tik paskaičius, Tarybos pirmininku balsų dauguma Ant. Smetona vėl buvo išrinktas.

M. Biržiška

1952, 5. 20 Los Angeles, Kalifornijoje.

PATAISA

Prof. Viktoro Biržiškos straipsnio "Matematika" 1952 m. "Aidų" 2-me n-ryje svarbiausios neatitaisytos korektūros klaidos:

"Aidų" 75-ame psl. 8-toje eilutėje dešinėje išspausdinta s a n k u o p a; turi būti s a n k a u p a;

"Aidų" 75-ame psl. 19-toje eilutėje dešinėje išspausdinta $+00,1$; turi būti $+\infty$, jei 1);

"Aidų" 79-ame psl. 10-toje eilutėje dešinėje išspausdinta (s k a i t l i o j i m o); turi būti (k a i t a l i o j i m o);

"Aidų" 80-ame psl. 16-toje eilutėje dešinėje išspausdinta s u k o n c e n t r u o t a; turi būti sukonstruota.

AIDAI SKIRIA PREMIJĄ UŽ MOKSLO VEIKALĄ

1. Kultūros žurnalas "Aidai", leidžiamas TT. Pranciškonų, skiria premiją už lietuvių mokslo veikalą, išspausdintą atskira knyga ar periodinėje spaudoje 1951 ir 1952 metais.
2. Premija, $500 sumoje, skiriama už humanistinių mokslų veikalą (teologijos, filosofijos, literatūros mokslų ir meno mokslo, istorijos, kalbotyros, geografijos, archeologijos, folkloro, visuomeninių mokslų, ir k.).
3. Premija nebus skaldoma tarp atskirų autorių.
4. Autoriai arba leidėjai veikalus komisijai atsiunčia ligi 1953 metų vasario 1 dienos "Aidų" redakcijos adresu: A. Vaičiulaitis, 85-64 144 St., Jamaica 35, N. Y. Pažymėti, kad tai siunčiama premijos komisijai. Neatsiųsti veikalai nebus svarstomi.
5. Premijos komisija bus paskelbta vėliau.
6. Premijai galima siųsti ir suminėtų mokslų srities rankraščius.

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis

Redakcijos nariai — Dr. Juozas Girnius, Dr. Bernardinas Grauslys, O. F. M., Alfonsas Nyka Niliūnas

Meninė priežiūra — Telesforas Valius

Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Redakcijos adresas — Antanas Vaičiulaitis, 85-64 144th St., Jamaica 35, N. Y.

Dailininko adresas — Telesforas Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada

Administracijos adresas — Aidai, Kennebunk Port, Maine

